

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

APRIL/MAJ 1981 NUMMER 4/5

Indhold

Chr. Stenz og Historisk Samfund for Sønderjylland	97
Troels Fink: Det radikale Venstre i Sønderjylland	100
Historisk Samfunds jubilæumsprisopgave	106
Ole Ventegodt: Glimt af Flensborgs handel og søfart	107
Mindretalsskolerne i 1980	114
Henrik Becker-Christensen: Slesvigerne og Skandinavismen	120
Ingeborg Poulsen: Omkring det gamle bol	129
Rolf Larsen: Skibsreder og kgl. agent Jørgen Bruhn	132
Peter Petersen: Soldater og befolkning i Kværs-Tørsbøl 9. april 1940	137
H. V. Gregersen: Da gassen sprang ved Åbenrå	144
Udvalget til støtte for kunstnerisk design i Sydslesvig	145
Sagt og skrevet	145
Boganmeldelser	146
Grænselandsdagbog	154

Til vore læsere.

På grund af typografkonflikten gik udsendelsen af Sønderjysk Månedsskrift i stå. Nu indhenter vi denne standsning ved at udsende to dobbelthæfter, dels dette april/maj-hæfte, dels snarest et juni/juli-hæfte. Og til august skulle vi være på højde med situationen.

Med venlig hilsen *redaktionen*

Jubilæumspris

Historisk Samfund for Sønderjylland har besluttet at fejre 60-årsdagen i 1982 ved at honorere det bedste erindringsmanuskript, som er egnet til udgivelse, med
5.000,- kroner

Læs nærmere på side 106.

Haderslev Museum Dalgade 7, 6100 Haderslev. Tlf. 04 - 52 75 66.

19. juni–2. august viser Sønderjyllands Kunstmuseum og Haderslev Kunstforening en samling dansk kunst, der blev skænket til landsdelen i anledning af Genforeningen.

11. august–4. oktober: En udstilling »Naturgas og Arkæologi«, hvor resultaterne af museets arkæologiske undersøgelser i forbindelse med naturgasnettets rørnedlæggelse publiceres. Museet oplyser, at besøgstallet i 1980 er opgjort til 23.093.

Sommeråbningstider: Tirsdag–fredag: 10–17. Lørdag og søndag: 12–17. Mandag lukket.

Den slesvigske vognsamling er åben 15.6.–15.8. daglig 14–17. Adr.: Lansenerernes ridehus, Sejlstensgyde.

Sønderjysk Månedsskrift

udgives af Historisk Samfund for Sønderjylland, men alle kan tegne abonnement, uanset om man er medlem eller ikke.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT koster 65.- kroner årlig (heri er medregnet MOMS og porto-udgifter). Enkeltnumre kan købes for 7.- kroner stykket, større særnumre eller dobbelthæfter beregnes der dog en særlig pris for.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT kan bestilles hos Historisk Samfunds ekspedition, Haderslevvej 45, 6200 Åbenrå. Telefon (04) 62 46 83.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFTs redaktion:

Jørn Buch, Marielystvej 10, Haderslev. Tlf. (04) 52 33 08.

Christian Stenz, Tøndervej 173, Åbenrå. Tlf. (04) 62 14 50.

Inger Bjørn Svensson (ansv.), H. P. Hanssensvej 9, Haderslev. Tlf. (04) 52 17 37.

Prøvehæfter (overskudshæfter) sendes gratis og gerne efter anmodning.

Redaktionen påtager sig intet ansvar for artikler m.v., der indsendes uden aftale.

Chr. Stenz.

Christian Stenz og Historisk Samfund

AF INGER BJØRN SVENSSON

På Historisk Samfunds generalforsamling i Hygum 10. maj i år trådte viceskoleinspektør Christian Stenz ud af styrelsen og nedlagde sit hverv som medredaktør af Sønderjysk Månedsskrift.

Chr. Stenz kan se tilbage på mere end tredive års virke inden for Historisk Samfunds rammer, og i årenes løb har han lagt et betydeligt arbejde bag sig på dette felt, som han kom til at interessere sig for.

Da den unge gårdmandssøn fra Randers-egnen som seminarist kom til Tønder i 1930, var det snarere et tilfælde, end et bevidst ønske om at komme til at bo i Sønderjylland, der stod bag. Men de sider af landsdelens særlige forhold, der senere kom til at indtage en dominerende plads i hans arbejde, påvirkede ham allerede i seminarietiden. Det var navnlig Claus Eskildsens indflydelse, der blev af betydning for ham som historiker. Senere, da han fik arbejde som ung lærer i Ladelund, fik også Gustav Lindstrøms energi og indsats indflydelse – ikke mindst med hensyn til de sproglige problemer i Sydslesvig.

Men det var dog Claus Eskildsen, der inspirerede Stenz til at give sig i kast med »Det danske Sprogs Stilling i Mellemslesvig i 1946«, en vældig opgave baseret på empirisk materiale, der i følge sagens natur er vanskeligt at definere entydigt, endsige rubricere. Afhandlingen blev publiceret i Sønderjysk

Arbøger 1947, og den blev belønnet med Dansk Historisk Fællesforenings pris for 1947, motiveret med »en klar og overskuelig fremstilling«, et betydeligt arbejde, udført med stor dygtighed, sagligt og objektivt – en fornem udmærkelse.

Allerede i 1938 havde pastor H. F. Petersen hvervet den unge lærer som medlem af Historisk Samfund, og nu tilbød redaktionen af Sønderjysk Månedsskrift ham en redaktørpost. 1. januar 1950 stod Chr. Stenz' navn for første gang på Månedsskriftets forside sammen med Hans Neumanns og Peter Kr. Iversens. Og der har det altså stået i 31 år med vekslende navne som naboer. På det følgende årsmøde, den 21. maj i Tønder, blev Stenz indvalgt i styrelsen – for øvrigt samtidig med kollegaen og senere medredaktør Werner Christiansen.

I årene, som fulgte, har den flittige redaktør udrettet meget ved siden af den lærergerning, der naturligvis først og fremmest måtte lægge beslag på hans kræfter. Han har undervist både nord og syd for grænsen, men altid i Sønderjylland, og han er med liv og sjæl gået ind for alle de sideopgaver, der pålægges en landbyskolelærer. Herom kan man læse med fornøjelse i de erindringer, han er begyndt at skrive med støtte i dagbøger og notater – hvis erindringerne bliver udgivet, hvad de forhåbentlig gør.

Han har bidraget til historieundervisning

gen med en kortfattet og overskuelig »Sønderjyllands Historie« (med mange og gode billeder!), og det er fristende at citere M. P. Ejerslevs vers fra bogens bagside som en dansk-national karakteristisk holdning for bogens forfatter:

*»Ja, landet er lidet, fra hav til fjord
er der næppe en halv dags fart, –
for den, der målte det skridt for skridt,
blev det stort og dyrebart.«*

Christian Stenz' politiske interesse medførte opstilling som folketingskandidat, han har siddet i amtsråd og amtsprogramråd og i det hele gjort sig gældende i landsdelens offentlige liv.

Men også Historisk Samfund har nydt godt af hans mangesidede viden. Foruden at bestride det forholdsvis anonyme, men tidkrævende arbejde som redaktør, har han skrevet mange artikler til Sønderjysk Må-

nedsskrift, han har som mangeårig næstformand i styrelsen siddet i forretningsudvalget, og yderligere påtog han sig i en lang årrække at tilrettelægge de store egnsvandringer, et arbejde, som ingen, der ikke har prøvet det, rigtig kan bedømme omfanget af.

Nu, hvor Christian Stenz efter disse mange år siger fra, er der al grund til at sige ham den tak for hans indsats, som vel ikke altid blev ham til del i det daglige arbejde. Historisk Samfund og især redaktionen af Sønderjysk Månedsskrift vil savne hans indsigt, hans præcise sprogsans, det gode kammeratskab og samarbejdet, der så ofte fik en ekstra sløjfe, når en situation inspirerede ham til at fiske en af de utallige anekdoter frem, som han åbenbart har en speciel lagerafdeling for i hjerneboksen. De tilbageblevne redaktionsmedlemmer må trøste sig med, at Christian Stenz beredvilligt har lovet også fremtidig at stå til rådighed, hvis hans viden kan være til nytte.

For et årstid siden dukkede nedenstående sang tilfældigt op, og den forudseende redaktion gemte den, da man jo altid måske »kunne få brug for den«.

Nu synes øjeblikket at være inde. Ikke blot giver denne lejlighedssang et morsomt tidsbillede fra 1945, men den giver også en morsom karakteristisk af forfatteren og de ting, der dengang – ind imellem – optog en dansk grænselandslærer.

(Melodi: Mandalay)

Dansk Lærerforenings julefest i Flensborg 14. december 1946

På det tyske toldsted i Kruså en lærer står forsagt.
Han har netop prøvet at besnakke Englands grænsevagt.
Men skønt Borgaa kan præstere det, til ham blev der sagt stop,
de artikler, der skuld' hentes i Kruså, må lagres op,
og hos Madsen, ak og ve,
ligger cigaretterne – og det kaffemærke, der er sendt fra Nørre Lyndelse.
Mon det skulle nå herved, før vi går mod sommeren,
for om som'ren er det ofte varm're end om vinteren.

Nu af sted på Cyklen og så hjem til konen med et smil,
ku' man blot som Fink og Futtrup svælge skuffelsen pr. bil.
Kan han klare sig med bare en punktering, er det flot,
er der ingen røg i køk'net hjemme, må det kaldes godt.

Flæsketeg de ikke får – eller rigtig kaffetår,
og »der heimgebaute Tabak« i husfreden revner slår,
men det værste er dog end, der er langt til sommeren,
for om som'ren er det ofte varm're end om vinteren.

Fire meter i kvadrat er al den plads, som vi må få,
er der mere, lægges »Wohnungsausschuss«' klamme hånd derpå.
Vel halvhundred centner tørv stod i mosen, godt i træk,
da vi så til dem i sommer, var de femogfyrre væk.
Og de tørv, vi købe kan – er det rene mosevand,
kan man finde et par tørre mellem, er det bare sand.
De kan aldrig række hen – til vi når til sommeren,
men om som'ren er det også varm're end om vinteren.

Der er lovet træbarakker oppe fra det høje nord,
at de kommer, det er sikkert, derpå har vi Bernhards ord.
Stikker briten kæp i hjulet, må vi sige det til Knud.
»Som privatmand kan a hjælpe jer, når Gustav rejser ud.«
Huset kommer nok herved, blot vi har tålmodighed,
det er li'så vist, som Thorkild Kristensen får skatten ned.
Skulle tiden glide hen – til vi slutter sommeren,
så er som'ren ofte varm're end det er om vinteren.

Kom til egnen omkring Nibøl, hvor den sidste mand er først,
hvor de ti bud ikke gælder, hvor enhver kan føle tørst.
Men i gamle dage kunne man, når tiden følte trang,
drikke sig en grog, så lysned' det, vort sind blev fyldt med sang.
Groggen er en saga blott – kun en sprudel kort og godt,
og en »Heissgetränk«, der smager som – ach ja, du lieber Gott,
ingen rom hos kræmmeren, bli'r det godt til sommeren?
for om som'ren er det ofte varm're end om vinteren.

Når foreningen af lærere har fest i Flensborg by,
går der bud til Læk og Aventoft, til Tønning og Husby.
Da der ikke kom en rutebil fra Kørselstjenesten,
skal I høre fra os nu på generalforsamlingen.
Olesen vil slå det hen – det er Kørselstjenesten,
den har svigtet jer, der kommer nok en lejlighed igen.
Tror I Kørselstjeneste – kommer inden sommeren?
Nej, om som'ren er det ofte varm're end om vinteren.

Det gør godt at kværulere over dagens bryderi,
men de store linjer brydes ikke af lidt småtteri,
hvad det gamle mandskab si'r, må jeg sande højligt her,
den Sydslesvig først har kaldt på, kan kun trække her sit vej.
Har vi møje og besvær – går bekymringer os nær,
det er kun for lidt at regne mod de store ting, der sker.
Og vi føler – hver og en – det går frem mod sommeren,
og om som'ren er det meget varm're end om vinteren.

C. S.

Christian Lageri (f. 3.4.1876 i Åbenrå, d. 1.1.1951 i Haderslev) og hustru Sophie Lageri, født Kloborg (f. 31.7.1874 i Åbenrå, d. 17.1.1950 i Haderslev).

Til ægteparrets sølvbryllup den 5. maj 1924 fik Christian Lageri et guldur »Fra de radikale vælgere i Haderslev«. Uret ejes i dag af Christian Lageris sønnesøns søn, der bærer sin oldfars navn.

Det radikale venstre i Sønderjylland

AF TROELS FINK

Da det radikale venstre fejrede sin 60-årsdag ved en sammenkomst i Tinglev, holdt professor, dr. phil. Troels Fink, Åbenrå, festtalen. Den gengives her i en lidt ændret udgave.

Den 13. november 1920 kunne man i dagbladet »Hejmdal« under overskriften »Det radikale venstre og arbejderforeningen« læse følgende: »På sit delegeretmøde i Tinglev har Sønderjysk Arbejderforening besluttet at indmelde sig i Det radikale venstre, hvis program og politik delegeretmødet enstemmigt sluttede sig til. Det var besøgt af 56 delegerede fra alle egne af Sønderjylland. Fra bestyrelsens side foresloges det, at Sønder-

jysk Arbejderforening skulle forandre sit navn til »Radikal Venstre for Sønderjylland«. Under forhandlingerne herom udtalte adskillige, at det gamle navn burde bevares af pietetshensyn. Under dette navn var det demokratiske arbejde begyndt og havde gjort gode fremskridt. Men ved skriftlig afstemning blev navneforandringen vedtaget med 38 stemmer mod 12.«

Såvidt jeg har kunnet finde oplysninger, er dette alt, hvad man ved om begyndelsen til en radikal partiorganisation i det genvundne land. Man kan roligt hævde, at Det radikale venstre i Sønderjylland er barn af Sønderjysk Arbejderforening. Men hvad står Sønderjysk Arbejderforening for?

Denne forenings historie går tilbage til året 1911, altså til en tid, da Tyskland var Europas stærkeste militærmagt, og sønderjyderne levede under et tungt politisk pres. I det tyske rige havde sønderjyderne lidelsesfæller; ikke alene den polske befolkning, men også socialdemokraterne blev betragtet med mistro af myndighederne. De blev anset for at være »Reichsfeinde«, og kejser Wilhelm kaldte dem ved en bestemt lejlighed »vaterlandslose Gesellen«. Der var mulighed for et vist samarbejde mellem de danske og socialdemokraterne. Men set fra et dansk nationalt synspunkt var det farlige allierede, for inden for det store socialdemokratiske parti og i fagbevægelsen foregik alt naturligvis på tysk. Som modtræk mod denne risiko oprettedes i 1911 i Haderslev »Dansk Arbejderforening for Nordslesvig«. Navnet angav foreningens program. Den nåede ikke at få større betydning før krigen kom i 1914, og dermed blev dens virksomhed standset.

Men i 1918 levede den op igen. Møllersvend A. Houborg og typograf Chr. Lageri, begge fra Haderslev, fik foreningen reorganiseret. Den fik nu navnet »Sønderjysk Arbejderforening«. Det strømmede til med medlemmer fra det, man dengang kaldte småkårsstanden: husmænd, mindre håndværkere og især landarbejdere. I købstæderne holdt de socialdemokratiske partiorganisationer fast på deres medlemmer.

I foråret 1919 søgte Sønderjysk Arbejderforening at få kontakt til det danske socialdemokrati, men blev afvist. Her holdt man sig til de bestående afdelinger af det tyske socialdemokrati og til den organiserede fagbevægelse. I København forberedte man sig på, at disse foreninger kunne overgå til det danske socialdemokrati i sluttet trop. De lokale socialdemokratiske ledere, der fortrinsvis var tyskorienterede, frygtede, at Sønderjysk Arbejderforening ville blive en splittelsesfaktor i arbejderklassen og advarede imod den; man kaldte den en »gul« forening. Men det hindrede ikke, at den fik stor tilslutning,

og fra efteråret 1919 fik den også stor indflydelse. Den nåede et medlemstal på ca. 8000.

Indflydelse opnåede foreningen ved at slutte op om Den nordslesvigske vælgerforening, som var de danske sønderjyders politiske organisation. Vælgerforeningens »tilsynsråd« bestod af ca. 60 personer, som dannede en art privat parlament. Her var der to fraktioner: flertallet bestod indtil november 1919 af Aabenraa-folk, mindretallet af Flensborg-folk. Forskellen var kort fortalt, at de sidstnævnte under alle omstændigheder ville have Flensborg med til Danmark ved den kommende grænseforskydning, mens Aabenraa-folkene ville lade folkeafstemningens resultat være afgørende.

Den heftige strid mellem de to retninger førte til, at der i november 1919 blev holdt nyvalg til Vælgerforeningens tilsynsråd. Her opstillede Sønderjysk Arbejderforening som en fraktion og fik valgt 6 repræsentanter på sin liste. Flensborg-folkene fik 28 mandater og Aabenraa-folkene 26. Arbejderforeningen blev altså tungen på vægtskålen, og da flertallet af de 6 var af samme opfattelse i grænsestriden som Aabenraa-folkene, sikrede de, at H. P. Hanssen fik et tillidsvotum. Ved denne lejlighed spillede Sønderjysk Arbejderforening en afgørende rolle.

Men da Genforeningen blev fuldbyrdet i sommeren 1920, ændredes forholdet totalt. Nu skulle sønderjyderne tage stilling til indre dansk politik. Før krigen havde det været så enkelt: dansk eller tysk! men nu blev det kompliceret.

Det havde fra første færd været H. P. Hanssens idé, at sønderjyderne i den første valgperiode skulle udgøre en særlig gruppe, der skulle varetage sønderjyske interesser uafhængigt af de kongerigske partier. Meget talte for en sådan overgangsordning; derved kunne de nye danske borgere efterhånden sluses ind i det danske partimønster.

Men der savnedes to forudsætninger, for det første skulle sønderjyderne stort set være

Alfred Torp.

medlem af den preussiske landdag Nis Nissen, at det var umuligt at få oprettet et særligt Sønderjysk venstre; de to erklærede 10. august, at de foreløbig ville holde sig uden for politik.

Kun det radikale parti havde med velvilje set på tanken om en særlig sønderjysk gruppe, og det samme gjorde Sønderjysk Arbejderforening. Mens de Konservative, Venstre og Socialdemokratiet tog et partiarbejde op, havde de radikale i første omgang holdt sig tilbage. Det ville være en håbløs opgave for dem at stampe et partiapparat op af jorden i løbet af et par måneder.

enige derom, men med det skel, der var opstået mellem Flensborg-folk og Aabenraa-folk var det udelukket at håbe på enighed. Den anden forudsætning var en accept af ideen fra de danske partiers side. For dem var det ikke tillokkende at gå ind på forslaget om et særligt sønderjysk parti, som ville være en usikker faktor i dansk politik. De konservative og socialdemokraterne ville under alle omstændigheder gå deres egne veje.

Problemet meldte sig især for partiet Venstre. Det kunne umuligt være behageligt for venstrelederne at have en gruppe, der i politisk henseende ville stå imellem dem og det radikale parti. H. P. Hanssen havde politisk mest sympati for Venstre, men han havde været medlem af regeringen Zahle, og sammen med denne regering havde han ført den politik, hvis resultat blev den grænse, vi nu har. Venstre var delt i dette spørgsmål. I forsommeren 1920 havde den nye statsminister Neergaard koketteret stærkt med Flensborg-bevægelsen i et forsøg på at få en international status for Flensborg og omegn, en ordning, som H. P. Hanssen var en bestemt modstander af.

I august 1920 blev det klart for H. P. Hanssen og hans tro følgesvend, tidligere

I august 1920 skete der en pludselig omrokning af de hidtidige grupperinger. I Venstre forenedes et Flensborg-venstre og et Aabenraa-venstre. Partimæssigt betød det en vældig fordel for Venstre. Men det betød også, at Flensborg-bevægelsen blev spaltet, for en del Flensborg-folk havde søgt tilknytning til Det konservative folkeparti, der var i fuld gang med at opbygge et partiapparat. Af ledende Flensborg-folk gik til den konservative side: Holger Andersen, Adolph Svensson og P. Grau, Pøl. Til Venstre gik det tidligere medlem af den preussiske landlag, H. D. Kloppenborg-Skrumsager, Andreas Grau, der redigerede Dybbøl-Posten, og på vestkysten N. J. Gotthardsen, Nørmark. Repræsentanter for de to retninger enedes om at dele valgkredsene, 4 til Aabenraa-folkene, 3 til Flensborg-folkene. Ved skæbnens lunefulde spil valgtes alle de 4 kandidater, der var opstillet af Aabenraa-venstre og ingen af Flensborg-venstre.

Men hvad med de radikale? De havde intet kunne foretage sig, mens der forhandlede om det Sønderjyske Venstre. Nu pludselig midt i august skulle de så til at opstille kandidater til det første folketingsvalg, der skulle holdes 21. september. Da fandt man

et Columbus-æg ved at indgå et samarbejde med Sønderjysk Arbejderforening. Det kom helt bag på de andre partier. Til at begynde med meddelte foreningen blot, at Sønderjysk Arbejderforening ville opstille særlige kandidater, og det var især socialdemokraterne utilfredse med. Når der var tale om arbejdere, mente de at have et monopol, men de havde tidligere afvist Sønderjysk Arbejderforening.

I begyndelsen af september 1920 kom den ledende radikale politiker, P. Munch, sammen med folketingsmand Jeppesen-Druseberg til Sønderjylland. Jeppesen-Druseberg var husmandsforeningernes formand. I P. Munchs erindringer hedder det meget knapt: »Da jeg kom derned (til Sønderjylland) fik jeg det indtryk, at vi kunne bygge på Arbejderforeningen, den sammenslutning af småfolk, der havde dannet en særlig gruppe, som støttede H. P. Hanssen i grænsespørgsmålet. Der var i øvrigt en del af Hanssens tilhængere, der var enige med os, men vi kunne ikke gøre regning på dem ved valget. De ville først og fremmest være interesserede i at slå Flensborg-folkene ud, og det mente de bedst at kunne gøre ved at stemme på Hanssens venner blandt Venstres kandidater. I Aabenraa havde jeg sammen med Jeppesen-Druseberg et møde med Arbejderforeningens bestyrelse; jeg forklarede dem valg-

lovens virkninger og sagde dem, at hvis de stillede op som støttende Det radikale venstre, ville de kunne gøre regning på at få en mand valgt, forudsat at de kunne samle ca. 4200 stemmer. Det mente de nok de kunne, men var ikke helt sikre på det.«*)

Under disse forhandlinger var den ledende skikkelse fra Arbejderforeningens side typograf C. Lageri fra Haderslev. Han blev opstillet som første kandidat, og han lagde sig tæt op ad H. P. Hanssen. Den 3. september skrev han i en anbefaling for Arbejderforeningens liste: »Yderligere kan de vælge, der trods alt støt og støvt står bag vore to kendte førere (H. P. Hanssen og Nis Nissen) nedlægge den skarpe protest mod de partier, der er skyld i disse to mænds tilbagetræden, ved at stemme på Arbejderforeningens liste.«

Dagen efter blev det offentligt meddelt, at Arbejderforeningens kandidater ville opstille i tilslutning til de radikale. Man forklarede det med, at foreningen derved fik chance for et tillægsmandat. Det vakte megen opidselse blandt Flensborg-folkene. Man må holde sig for øje, at ordet »radikal« af mange sønderjyder dengang blev opfattet som et skældsord.

Arbejderforeningens tilslutning til Det radikale venstre gav »Flensborg Avis« anledning til et rasende udfald: »At den Lageri-

*) Redaktør Bjørn Svensson har gjort mig opmærksom på, at P. Munch nok snarere end at indlede samarbejdet mellem de radikale og Sønderjysk Arbejderforening har deltaget i et afsluttende møde om sagen. Allerede d. 12. august meddelte nemlig Hejmdal, at Sønderjysk Arbejderforening ville opstille egne kandidater. Hertil kunne Danskeren dog den 14. august oplyse, at denne beslutning endnu ikke var taget, men muligheden har altså været overvejet, og den 23. august vedtog hovedbestyrelsen på et møde i Tinglev, at foreningen skulle deltage i valget.

Den første meddelelse om forhandlinger mellem de to parter kom 31. august, men samtidig kom der en protest fra nogle hovedbestyrelsesmedlemmer, der ikke havde været indbudt til mødet i Tinglev, mod det der besluttede samarbejde med de radikale. Allerede den 23. august må samarbejdet således have været forberedt. De protesterende medlemmer af arbejderforeningens hovedbestyrelse må nok søges blandt en mindre kreds af medlemmer, der havde holdt med Flensborgretningen, og som måtte anse et samarbejde med de radikale for helt forfejlet.

ske fløj af Sønderjysk Arbejderforening nu hejser C. Th. Zahles fane vil forhåbentlig åbne øjnene på mange og komme den dyrt at stå. Efter valget til tilsynsrådet i fjor efterår var det denne fløj, som slog sig sammen med H. P. Hanssen og derved gjorde det muligt, at han og ministeriet Zahle kunne blive siddende, indtil skaden var uoprettelig i grænsespørgsmålet. Dengang var der ingen, der åbent turde forsvare hr. Zahle; man nævnte H. P. Hanssens navn, og lige fra Nis Nissen i Viby til Rasmussen i Toftlund tog man afstand fra den Zahle'ske politik. Nu går den Lageri-Rasmussen'ske fløj i forbund med hr. Zahles parti. Mange danske arbejdere vil ikke have noget at gøre med dette maskepi, og de vil være fornuftige nok til at stemme på de kandidater for de statsbevarende partier, som de i mange års national kamp har fået personlig tillid til.«

Man skal her lægge mærke til betegnelsen »statsbevarende partier«. Det vil sige: Det radikale venstre blev sammen med Socialdemokratiet anset for et ikke-statsbevarende parti. Det hang sammen med den trussel om generalstrejke, hvormed visse socialdemokrater ved påskekrisen i foråret 1920 havde villet forsøge på at få ministeriet Zahle indsat igen. Forslaget var ikke efter de radikale politikeres hovede, men det var umuligt at få det forklaret. Begrebet »generalstrejkepartierne« hørte i året 1920 med til det ordvalg, der blev anvendt mod de radikale og Socialdemokratiet.

Trods alle advarsler mod samarbejdet mellem Arbejderforeningen og de radikale, og til trods for at Aabenraa-retningen havde egne kandidater, gik valget ganske tåleligt, ja faktisk helt godt: Arbejderforeningens kandidater fik i alt 4400 stemmer, og listen fik et tillægsmandat, der gik til Chr. Lageri. Ved Genforeningen var folketinget blevet udvidet med 9 medlemmer til 149, 7 nye kredsmandater og 2 nye tillægsmandater. Af de nye kredse fik Venstre 4, de konservative, socialdemokraterne og tyskerne hver 1; det

ene nye tillægsmandat fik som nævnt Chr. Lageri, det andet gik til en nørrejysk kandidat.

Jeg har forsøgt at finde stof om Chr. Lageri, men det viser sig at være meget vanskeligt. Han var født i Aabenraa, var uddannet typograf ved Hejmdal, var senere flyttet til Haderslev, hvor han i en årrække ledede Hejmdals kontor. Han var en brav dansk patriot, men hans videre politiske indsats er i dag lidet kendt. Rent teoretisk kom Lageri efter folketingsvalget til at stå som løsgænger, men han gik straks i samarbejde med den radikale gruppe. Som folketingsmand tog han sig især af de problemer, som embeds- og tjenestemænd, der var gået fra tysk til dansk tjeneste, havde at slås med. Der var overgangsvanskeligheder på mange måder, og Chr. Lageri var tilsynsladende utrættelig til at søge at få tingede til at glide.

Da Chr. Lageri havde sluttet sig til de radikale, var det næste skridt, at få Sønderjysk Arbejderforening omdannet til en partiorganisation. Det vakte megen harme hos Flensborg Avis, som lørdag den 16. oktober 1920 havde en kommentar til denne plan: »Når man mindes, hvorledes under hr. Zahles styre ikke en halv snes mennesker i Nordslesvig turde vedkende sig forkærlighed for det radikale parti, hvorledes selv Arbejderforeningen i Aabenraa-venlig form tog afstand fra hr. Zahle, og ordet »radikal« hos os var særkende for den ånd, som vi danske slesvigere førte en kamp imod på liv og død . . . så undres man på, at Arbejderforeningen mener nogle uger tilstrækkelig som overgang til at få flere tusinde nordslesvigere ind i det mest unationale parti. Mon Arbejderforeningens medlemmer uden at kny vil lade sig stemple som radikale? Som tilhørende det parti, der ville have forhindret, at noget som helst af Slesvig kom tilbage, hvis det havde kunnet.«

Karakteristikken i sidste sætning var helt misvisende. De radikale ville ikke forhindre, at nogen del af Slesvig kom til Danmark. De

havde straks i oktober 1918 stillet sig på selvbestemmelsesrettens princip. C. Th. Zahle havde med megen konsekvens fastholdt sit syn på grænsespørgsmålet: at kun et absolut flertal i Flensborg kunne motivere, at byen blev indlemmet i Danmark. Han udtrykte sig her mere kategorisk end Aabenraa-retningens folk gjorde det. De var i Vælgerforeningens tilsynsråd villige til at se bort fra de mange tilrejsende stemmer, der i Flensborg ville falde i tysk favør. Zahle havde ligesom på forhånd bundet sig til en meget kategorisk holdning, som der ikke var nogen grund til at indtage, før man så, om situationen gjorde det nødvendigt.

Da afstemningsresultatet forelå den 14. marts 1920, var der en sådan overvægt af tyske stemmer i Flensborg, at der ikke fra nogen ansvarlig side var tale om at kræve Flensborg indlemmet i Danmark. Zahle kunne have sparet sig selv og andre en hel del besvær ved at udtale sig blødere. Man kan heller ikke sige, at Zahle klarede påskekrisen særlig godt. I realiteten var hans politiske rolle udspillet i 1920; det var nu Ove Rode og P. Munch, der tegnede partiet; det var dem, der rejste til Sønderjylland og deltog i valgkampen. Senere, da de enkelte partiforeninger blev oprettet, var det dem, der talte ved de store politiske møder. Men Det radikale venstre måtte længe lide under at blive kaldt et unationalt parti.

Som jeg sagde i indledningen: det afgørende skridt til en radikal partidannelse blev gjort, da Sønderjysk Arbejderforening tog navneforandring til »Radikal Venstreforening for Sønderjylland«. Men dermed var kun begyndelsen gjort til at danne en egentlig partiorganisation. De enkelte lokale arbejderforeninger kunne ikke uden videre gå over og blive partiafdelinger; nogle var opløst, og enkelte fulgte de få ledere, der hav-

de sluttet sig til Flensborg-retningen.

Ved nyorganiseringen måtte man indrette sig efter de nye opstillingskredse, og en ny kategori af vælgere kom ind på scenen: de tilflyttede nordfra. Det var fortrinsvis embedsmænd fra det gamle land, der var vant til partiarbejde efter gængs dansk mønster. De kom hurtigt på ledende poster.

På det konstituerende møde (det er sandsynligvis holdt den 12. november) blev der også drøftet planer om at få et eget blad. Det givne udgangspunkt var Sønderjysk Arbejderforenings ugeblad »Sønderjyden«. Det var ophørt med at udkomme engang i sommeren 1920. Men i januar 1921 begyndte de at komme igen, som ugeblad. Fra sommeren 1921 kom det som dagblad, som aflægger af Venstrebladet i Kolding, der blev redigeret af Fr. Aubeck. Navnet var »Sønderjydsk Dagblad«.

Det fik som lokalredaktør i Haderslev den udmærkede skribent Svend Thorsen, den senere protokolsekretær i folketinget. Han blev efterfulgt af en anden glimrende journalist, Chr. Torpe. Men det var en håbløs opgave at få et nyt blad til at gå i en egn, der i for-

vejen var rigeligt forsynet med dagblade.

I foråret 1921 begyndte den egentlige oprettelse af partiforeninger. Den 12. februar 1921 holdt den radikale forening i Haderslev sin første generalforsamling. Den 18. februar kom turen til Aabenraa, og rundt i sognene kom den ene efter den anden. På landet var husmændene klart de bærende kræfter. I købstæderne lagde man snart mærke til en del navne på unge kræfter, der var kommet nordfra, og som tog fat på opgaverne med ildhu.

Jeg skal blot her nævne Alfred Torp, der i 1920 blev lærer i dansk ved den tyske skole i Tønder. Han var en af de mest engagerede personligheder i den vanskelige overgangstid efter 1920; ikke mindst det nationale problem optog ham og det både nord og

syd for grænsen. Da nazisterne kom, var han parat til at ofre sine kræfter for den danske sag, men han blev desværre dræbt ved en færdselsulykke i december 1933 – et stort tab for de radikale i landsdelen.

Hans plads i partiarbejdet blev indtaget af civilingeniør Th. Claudi Westh, som gennem mere end en menneskealder varetog de radikales interesser i den sønderjyske storkreds. Han forenede partiarbejdet med et stærkt nationalt engagement. Andre navne på dygtige og trofaste medarbejdere kunne nævnes, men den hyldest, som det er naturligt at lade komme til orde på 60-årsdagen, kan uden at gå nogen for nær samles i en hyldest til fanebæreren gennem de mange år, Th. Claudi Westh.

Jubilæumspris for sønderjyske levnedsløb

Historisk Samfund for Sønderjylland vedtog på styrelsesmødet den 10. maj 1981 at udsende en opfordring til ældre sønderjyder om at skrive deres erindringer.

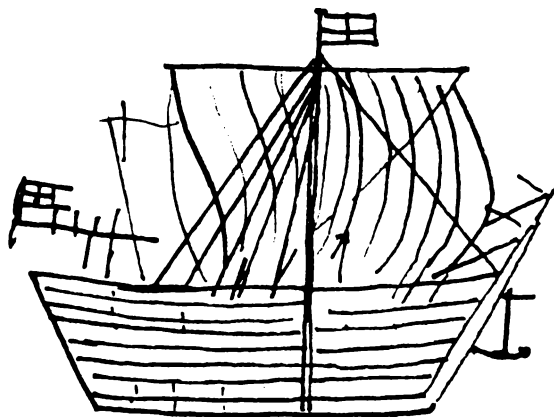
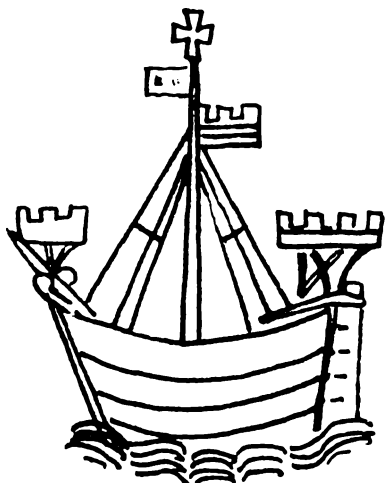
Siden 1955 har Historisk Samfund udgivet 20 erindringsbøger i serien »Sønderjyske Levnedsløb«, og man vil gerne fortsætte udgivelsen i de kommende år. Derfor opfordres alle ældre, som har levet og virket i grænselandet, til at indsende erindringsmanuskripter af et omfang, så de egner sig til udgivelse i bogform, til kontoret, Haderslevvej 45, 6200 Åbenrå.

Manuskripterne vil blive bedømt af

et sagkyndigt udvalg. Det bedste manuskript, som er egnet til trykning, honoreres ved Historisk Samfunds 60-års jubilæum i december 1982 med 5.000 kr. og vil blive udgivet i bogform.

For at komme med i bedømmelsen, skal manuskripter være kontoret i hænde senest 1. sept. 1982, og Historisk Samfund giver gerne forfatterne yderligere råd og vejledning.

Skulle det vise sig, at flere manuskripter end det præmierede er egnet til udgivelse, vil der blive forhandlet med hver enkelt forfatter om formen for mulig offentliggørelse.

Koggen. Periodens storskib, her gengivet efter samtidige afbildninger. Til venstre koggen i Danzigs segl fra 1294, til højre en grafitto fra St. Jørgensbjerg kirke i Roskilde, 1300-tallet. Begge udviser de for koggen karakteristiske træk – rette stævne, et højt skrog og en enkelt mast midt i fartøjet. Roskildekoggen er også bemærkelsesværdig ved at være vor tidligste afbildning af et skib med dansk flag.

Glimt af Flensborgs handel og søfart i det 12.-14. århundrede

AF OLE VENTEGODT

Stipendiat ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig i Flensborg, cand. phil. Ole Ventegodt belyser handelsforholdene i hjembyen i 1300-tallet med særligt henblik på søfarten. Han citerer både den snart 700 år gamle stadsret, breve og testamenter fra samtiden samt den gamle toldrulle med dens særdeles blandede indhold.

Forkortelsen DD i fodnoterne henviser til Diplomatarium Danicum.

Om tre år fejrer Flensborg 700-året for den stadsret, som hertug Valdemar den 4. af Sønderjylland på kong Erik Klippings vegne gav byen den 16. august 1284, og hvorved denne opnåede den for håndværk, handel og søfart så vigtige status af stad.¹

1. E. Kroman: Danmarks gamle Købstadslovgivning I, p. 94ff. København 1951.

Men Flensborgs økonomiske historie begynder naturligvis ikke her. Snarere må stadsretsprivilegierne blot ses som et vigtigt skridt i den udvikling, der var begyndt måske århundreder forinden. I 1284 tør vi således formode, at byen allerede var en handelsby af betydning, hvilket da også underbygges af tidligere og samtidige kilder.

Kigger man på et kort, kan det ikke forbavse. Flensborg ligger vel skærmet i bunden af en cirka 30 kilometer lang fjord, der inderst danner en god naturlig havn, byen er centrum for et frodigt opland, hvor der ikke i generende nærhed var virkelige konkurrenter, og den udgør et af de få steder, hvor den østlige forgrening af den gamle hærvej kommer i nærheden af sejlbart farvand, hvilket må have gjort den til et naturligt transitsted for land- og søhandel – også

selvom vi følger Hugo Matthiessen i, at hærvejen ikke gik igennem byen, men passerede denne i nogen afstand mod vest.²

Et vigtigt udsagn om tidligere flensborgsk søhandel er den skrå for St. Knudsgildet i Flensborg, der kendes gennem en på dansk affattet afskrift fra vel sidste del af 1300-tallet.³ Forlægget er tabt, men gode grunde taler for, at dette kan dateres til de sidste tiår af 1100-tallet, hvilket altså vil sige, at St. Knudsgildet var en institution med et sekel på bagen, da Flensborg fik sin første stadsret.⁴

St. Knudsgildernes formål

Dette St. Knudsgilde var blot et af mange sådanne, der opstod omkring år 1200, og det var – som de øvrige – i hovedsagen en sammenslutning af købmænd, der handlede i Østersøområdet – i begyndelsen klart orienteret mod Gotland, senere vel rettet mere direkte mod de baltiske lande og det bagved liggende russiske rige. Knudsgilderne – cirka 30 i tallet – kendes fra hele det daværende danske område, men ideen til sådanne købmandssammenslutninger var ikke opstået her i landet. Inspirationen skal søges i Vesteuropa, vel først og fremmest Flandern, som vi allerede i tidlig middelalder havde handels-samkvem med, først og fremmest over Ribe. Gilderne fik imidlertid her i landet et særligt dansk præg, ikke mindst gennem den Knudskult, som de tog navn efter og som sandsynligt var rettet mod Knud Lavard – Valdemar den Stores fader, der blev myrdet ved Haraldsted på Sjælland i 1131, kanoniseret i

1169 og eleveret i Ringsted kirke året efter.⁵ Dette forklarer, hvorfor netop Ringsted blev centret for Knudsgilderne, og det bidrager til forståelsen af, hvorfor Valdemar den Store interesserede sig så varmt for gilderne, at han ikke nøjedes med at patronisere dem, men trådte ind i dem.⁶

Gildernes praktiske formål fremgår klart af de bevarede skrår, og Flensborgs er typisk for disse. Hovedformålet var gensidig hjælp og støtte, udmøntet dels i almene udsagn om, at gildebroder skulle hjælpe gildebroder, dels i mere specificerede udsagn om hjælp, hvis nogen fandt sin broder i havsnød eller i hedningernes vold. Endelig var brødrene forpligtet til at hævne en dræbt broder – eller dog, hvis det lå uden for deres magt, at søge fuld mandebod, 40 mark. Det er vel sandsynligt, at denne sidste bestemmelse nok så meget har været tænkt som en præventiv foranstaltning, for det må have været en betænkelig sag at forgribe sig på en gildebroder, hvis man på forhånd vidste, at man ville få alle de øvrige på halsen derved.

To år før stadsretten blev givet, altså i 1282, indgik borgerne i Slesvig og Flensborg en aftale, der pålagde dem at komme hinanden til hjælp ved skibbrud, gensidigt forbød forkøb samt gav regler for, hvorledes retstrætter de to byers borgere imellem skulle løses.⁷ Aftalen fremstår som en aftale indgået mellem ligeberettigede og ligeværdige partnere, så diplomaten lader formode, at Flensborgs søfart og handel ved denne tid ikke kan have været ganske ubetydelig, men har kunnet måles med samme alen som Slesvigs.

2. H. Matthiessen: Hærvejen, p. 107 f. København 1961.

3. H. C. P. Sejdelin: Diplomatarium Flensborgense I, p. 1 ff. København 1865.

4. G. Kraack: Das Gildewesen der Stadt Flensburg, p. 17 ff. (Schriften der Gesellschaft für Flensburger Stadtgeschichte nr. 19, 1969.)

5. L. Weibull: S:t. Knut i Österled (Scandia XVII, p. 84 ff. 1946.)

L. Weibull: Sankt Knuts Gille. Malmø 1956.

6. DD 1:3, 63. (Diplomatarium Danicum 1–3 række, København 1938 ff.)

7. DD 2:3, 36.

Selve stadsretten, der som andre sønderjyske stadsretter er udarbejdet med Slesvig stadsret som forbillede, indeholder også en del bestemmelser, der angår handel og søfart. Det er ikke hensigten at gennemgå dem alle her, men et par fortjener at blive trukket frem. Således artikel 65, der omhandler befragterens forpligtelser, hvis han misligholder en fragtaftale. Det fremgår, at hvis nogen lejer et skib og fører sit gods ombord, men undlader at afsejle, så skal han alligevel betale den aftalte fragt. Har han endnu ikke ført sit gods ombord, så slipper han med halv fragt. Selve bestemmelsens tilstedeværelse i de sønderjyske stadsretter fra 1200-tallet understreger, at allerede ved denne tid var købmænd og skippere ved at skille sig ud i to grupper, medens det tidligere nærmest var identiske begreber. Nu kunne man befragte et skib, hvis man havde varer at flytte, og man kunne mod betaling stille sit ledige skib til rådighed for andre. Vi kender forholdet også fra andre egne af landet. Således anklager nogle lybske købmænd omkring 1270 Jens Vitte af Grenå for at have brudt en fragtaftale.⁸

Interessant er også artikel 67, der siger, at en borger fra byen med et seks læsters skib kun skal betale told af fem læster, og af et tolv læsters skib kun skal betale for de ti. Man giver altså egne borgere en klar fordel i forhold til fremmede, et princip vi vil se opretholdt i de senere omtalte vilkår.

Bod på ni øre penge, hvis sømanden ikke møder

I de sønderjyske stadsretter finder vi også de første danske retsregler for søfolks forhold. Således artikel 71 om udeblivelse ved skibets afgang, der i grunden er særdeles tolerant: Hvis en sømand på grund af beruselse eller glemsomhed (!) forlader skibet i havn, så skal de øvrige vente på ham i et døgn. Er han så ikke dukket op, må de øvrige sejle,

8. DD 2:2, 158.

og synderen skal bøde ni øre penge for hver dags sejlads. Dog, hvis skibet udsættes for piratoverfald, så har den udeblevne forbrudt alt sit eventuelle gods i skibet.

Barskere er bestemmelsen i artikel 73: Den, der begår tyveri ombord, skal sættes i land på en ubeboet ø med kost til tre dage og med fyrsvamp og stål. Men man så som bekendt strengt på tyveri i middelalderen. Tyveri af en halv marks værdi blev man hængt for, medens man kunne betale sig fra manddrab.

Mod de hidtil anførte kilder kan man indvende, at de er normative og altså strengt taget intet konkret udsiger om flensborgernes handelsaktiviteter og færden i det fremmede. Man kan vel også have sine tvivl om, hvorvidt nogen flensborgsk sømand har endt sine dage på en øde ø – vanskelighederne ved overhovedet at finde en sådan i Østersøen ufortalt. Tilsammen tegner disse tidlige kilder dog et billede af kommerciel og maritim foretagsomhed, også selvom vi ikke kan skelne detaljerne i mønstret.

En velhavers testamente

Så er Kristoffer den 2.s privilegium til Flensborg af 16. august 1320 straks lidt mere håndgribeligt. Heri får bymændene stadfæstet, at de fortsat kun skal betale den told, de 'fra gammel tid' plejer at betale, når de kommer til Skanørmarkedet eller andetsteds i kongens rige.⁹ Ved denne tid var markedet på Skanørhalvøen, der blev afholdt hvert efterår i forbindelse med det kolossale sildefiskeri, det vigtigste marked i Nordeuropa overhovedet. Det er anslået, at der her blev frembragt omkring 300.000 tønner saltet sild hvert år – omkring et par tusinde skibsladninger, når man tager hensyn til de gængse fartøjstyper – og udover silden blev der her omsat en mængde andre varer: Tømmer, korn, voks og skind fra Østersøegnene og klæde, salt, øl, vin og luk-

9. DD 2:8, 254.

susartikler fra Vesteuropa. Det meste af sildesaltningen og handelen var ganske vist i hænderne på Nord- og Østersøens Hansestæder, der på markedet hver disponerede over mindre landområder, de såkaldte fed, hvor de delvis havde egen jurisdiktion.¹⁰ Men også for danske købmænd var det naturligvis vigtigt at kunne handle så fordelagtigt som muligt på dette marked, hvor alverdens vareudbud mødtes.

Her i 1300-tallet begynder flensborgske købmænd, skippere og skibe at vise sig i kilderne. Så lad os se nærmere på et par af dem.

Den 6. august 1332 gjorde Meineke af Flensborg (Meynekinus de Vlensburg) testamente i Lybæk.¹¹ Vi kender ham ikke i anden sammenhæng, så vi må nøjes med, hvad vi kan få ud af testamentet. Det fremgår dog klart, at han var en holden mand, der var i stand til at betænke en række kirkelige institutioner, ikke alene i Lybæk, men også i sin hjemby, Flensborg. St. Nicolaj kirke dér fik 2 skilling (hvilket var en del mere, end det umiddelbart lyder), og St. Maria kirke fik 3 skilling, hvorfor det vel er rimeligt at antage, at Meineke stammede fra St. Maria sogn. Han havde både hest og jernskjorte, der gik til hans broder, og til sønnerne var arven så rigelig, at han kunne pålægge dem at drage på pilgrimsfærd, den ældste endda helt til St. Peters grav i Rom. Den for vort emne mest spændende oplysning kommer sidst i testamentet, idet Meinekes tjener Navenson fik hans skibskiste 'således som den står' (–do cistam meam naualem sic ut stat–) samt hans brugsgenstande (–mea utensilia–), hvilket skulle sætte også Navenson i stand til at tage på pilgrimsrejse, dog kun til St. Maria

10. Aksel E. Christensen: *La Foire de Scanie* (Danmark, Norden og Østersøen. Udvalgte afhandlinger. København 1976.)

K. Hørby: *Skånemarkedet* (Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Middelalder XVI, sp. 68 ff. København 1971).

11. DD 2:10, 394.

kirke i Aachen. Mon ikke oplysningen om skibskisten sammenholdt med det øvrige til-lader os den slutning, at Meineke var en flensborgsk købmand, der havde klaret sig godt i det fremmede? Og tilstedeværelsen af skibskisten, der vel næppe har adskilt sig fra de skibskister, som søfolk har brugt helt op i vort århundrede, levner vist også plads til en formodning om, at denne velhavende mand ikke nøjedes med at drive sine forretninger i Lybæk, men stadig selv drog afsted på købmandsfærd.

Bod for drab

Det gik dog ikke alle lige godt i det fremmede. Den 24. december 1347 bekræftede magistraten i Bocholt, at Heine Åhus, borger sammesteds, havde mandat til at forhandle med Lybæk i anledning af, at hans broder, Herman af Åhus kaldet Kræmmer, borger i Flensborg, var blevet dræbt af lybske lejetropper nær Kiel.¹² Vi kender ikke de nærmere omstændigheder ved drabet, men Heines mission lykkedes, for Lybæk anerkendte kravet.¹³ Og heller ikke Herman Åhus synes at have været en hr. hvemsomhelst, for den ydede mandebod er ikke de sædvanlige 40 mark, men hele 60 mark, hvoraf de 40 investeredes til fordel for afdødes søn. Det kunne være spændende at vide, om Herman havde været medlem af St. Knudsgildet hjemme i Flensborg, men det finder vi næppe ud af – han er ihvertfald ikke nævnt i den fragmentariske del af medlemslisterne, der er bevaret.

Nationalfølelsen gjaldt kun deres egen by

I 1350'erne var Hansestæderne gerådet i disput med Flandern om stædernes privilegier dér i landet, hvilket i 1358 førte til, at hansekontoret i Brügge blev lukket, og at stæderne vedtog ikke at handle på Flandern.

12. DD 3:2, 408

13. DD 3:2, 409.

Da forhandlingerne mellem de stridende parter i begyndelsen af 1360 endte resultatløst, vedtog en hansedag i marts 1360 at uvide handelsblokaden. Således vedtog man, at stædernes skibe ikke måtte sejle ud gennem danske farvande, og at der til Danmark og Sverige kun måtte udføres øl og humle, endda kun med behørig garanti for, at det ikke blev reeksporteret. Den neutrale skibsfart måtte naturligvis også blive berørt af disse omfattende foranstaltninger – med det for os heldige resultat, at vi i dag har et brev fra rådmændene i Riga omhandlende et skib fra Flensborg.¹⁴ Brevet, der er stilet til magistraten i Rostock, oplyser, at skibet var kommet til Riga med ejeren Fedder Rike og fire købmænd, der havde befragtet skibet, ombord. Videre, at man med henvisning til ovennævnte vedtagelse først havde nægtet købmændene at opkøbe varer i Riga, men at man så, efter at købmændene havde forsikret om, at varerne kun ville blive ført til Rostock, alligevel havde givet lov hertil. En af købmændene anføres i brevet som borger i Stettin, men det kan de øvrige ikke have været, for så havde selskabet jo ikke været omfattet af embargoen, og rådet i Riga havde ikke haft grund til at skrive til Rostock. Så det er vel sandsynligt, at de har været danske og måske – som skibet – fra Flensborg.

Der kan være grund til at dvæle et øjeblik ved dette brev. For det første, fordi det er det første kendte specifikke udsagn om et flensborgsk skib i udenrigsfart, ja, vel om et flensborgsk skib overhovedet, og for det andet, fordi det er et af de meget få udsagn, vi i det hele taget har bevaret om dansk skibsfart i Østersøen i 1300-tallet. Mønstret synes at have været det fra stadsretten kendte – en skibsejer, der havde bortfragtet sit skib, her til et selskab af købmænd, hvad vi da også kender andetsteds fra i samtidige kilder.

To år senere, i 1362, var Danmark i krig

med hansestæderne, og den sædvanlige handelspartnerne imellem var naturligvis umulig. Men heller ikke dengang var de politiske og de økonomiske interesser altid sammenfaldende, og vi har flere eksempler på, at købmænd i danske byer rettede henvendelse til hansestæderne om at måtte købe og udføre varer derfra – idet de samtidigt lovede, at varerne ikke ville komme kong Valdemar Atterdag til gode. Før man dømmer disse købmænd for hårdt for deres tilsyneladende illoyale optræden, må man dog gøre sig klart, at nationalfølelse med alt, hvad vi lægger i begrebet, hører en langt senere tid til. For middelalderens mennesker har den slags følelser næppe rakt ud over deres egen by. Fyrsters og landherrerers stridigheder har de vel blot opfattet på linie med de øvrige plager, man tid efter anden blev hjem søgt af, som misvækst, stormflod eller pest.

Toldrullen

Et af de kendte breve angår Flensborg. Det er en henvendelse fra grev Claus af Holsten og Stormarn til rådmændene i staden Lybæk om at tillade, at Jesse Kosen, borger i Flensborg, må udføre salt, hør og stål til denne by, hvor varerne vil blive solgt.¹⁵ Det må vel være enten Jesse Kosen selv eller magistraten i Flensborg, der har bedt grev Claus om at formidle henvendelsen til Lybæk, og brevets ord, '– Jesse Kossen, vor elskede borger i Flensborg –' og 'I skal have fuld tillid til, at vi i dette anliggende vil stå inde for os, og vore' lader ingen tvivl om, at Claus som panteherre har opfattet sig som byens egentlige herre, og at han ikke regnede med den svage hertug Valdemar overhovedet, skønt denne jo formelt stadig var landsherre.

Jesses varer er typiske importvarer, og de er alle nævnt i den toldrulle, der er indeholdt i de såkaldte 'gamle vilkår' fra omkring 1400. Disse vilkår eller retsregler, der

14. DD 3:5, 310.

15. DD 3:6, 219.

Skibsbygning og fiskeri, her gengivet efter Olaus Magnus: Historia de gentibus septentrionalis (Historien om de nordiske folk), der udkom i 1555 i Rom. Illustrationerne er altså et par hundre-

kan spores tilbage til første fjerdedel af 1300-tallet, blev givet af byens råd, måske under medvirken af ansete borgere, og de supplerede den af kongen givne stadsret.¹⁶

Rullens indhold

Det kan vel være af interesse at se, hvilke varer, der blev handlet med i Flensborg ved denne tid, så lad os se, hvad der er omtalt i rullen. Her må det forsigtige forbehold naturligvis indskydes, at det faktum, at en vare nævnes i toldrullen, jo ikke med nødvendighed også betyder, at den faktisk blev handlet i byen.

Rullen begynder med de 'levende varer': Heste, stude, føl, okser, svin, flæskesider (der dog forhåbentligt ikke har været leven-

de!), får, lam, bukke og geder. Så følger andre konsumvarer: Korn, mel, honning, smør, fedt, talg, ærter, bønner, nødder, sild, torsk, flyndere, stokfisk, hvillinger, salt, vin, øl, humle og porse. Derpå kommer klæde, vadmél, linned, skind, huder, gråværk, kramvarer (vel potter, pander og lignende), tjære, beg, møllesten, voks, tovværk, jern og kobber. Endelig fritages tomme skibe, planker til skibsbygning og andet tømmer, tomme tønder, kalk, kalksten samt dyr, der blot drives gennem byen, for told.

Ølkontrol

Der skal ikke knyttes mange kommentarer til sortimentet, der jo i sig selv taler for en omfattende og alsidig handel, blot er det fristende at dvæle lidt ved øllet, der af samtiden har været opfattet som en meget vigtig artikel. Det gode Flensborg-øl hørte ved denne tid en fjern fremtid til, og dansk øl

16. O. Schütt: Der Stadt Flensburg olde Willkoer (Schriften der Gesellschaft für Flensburger Stadtgeschichte nr. 13, 1960).

de år yngre end den her behandlede periode, men det var i mange måder en statisk verden, så forholdene har næppe ændret sig meget i den mellemliggende tid.

var i det hele taget ikke værd at befatte sig med. Nej, øllet skulle helst være Wismar-øl og endda 'godt og retfærdigt Wismar-øl' – sekundavarer som 'skænkeøl' (øl man havde fået til givende på grund af dets usselhed) ville man ikke vide af. Var nogen så formastelig, at han strakte Wismar-øllet med dansk øl eller skænkeøl, så havde han forbrudt hele partiet. Og magistraten holdt tilsyneladende nøje kontrol både med ølkvalitet og anvendte mål – blandt andet ved at bestemme, at der kun måtte være otte taverner og kroer i byen, fire i St. Maria sogn og fire i St. Nicolaj sogn. Endelig skulle krokonerne otte gange om året stille til kontrol med ølkanderne!

I bestemmelsen om toldfrihed er det nærliggende at se bevidste bestræbelser på at

fremme skibsbyggeriet, bygning af stenhuse i byen samt eksport, og man har tilsyneladende også haft blik for, at ren transit ligeledes har kunnet give en fortjeneste til byens erhvervsdrivende. Vigtigst for byens købmænd har dog været toldrullens sidste stykke, der bestemte, at byens borgere toldfrit kunne medtage lige så meget gods, som det de betalte told af, altså en toldsats på kun det halve for byens egne købmænd. Det tør jo kaldes en betydelig forbedring i forhold til stadsrettens sjettedelsreduktion, og når man har kunnet byde fremmede det, så må det vel tages som udtryk for, at Flensborg ved denne tid var blevet en så betydelig handelsby, at der ikke for de fremmede har været noget alternativ i denne del af landet.

Mindretalsskolerne i 1980

Ved omtalen af de to privatskolesystemer nord og syd for grænsen kan man i år benytte næsten samme karakteristik som sidste år, tallene er stadig svagt vigende, men syd for grænsen har Duborgskolens fortsatte fremgang til en vis grad opvejet tilbagegangen i folkeskolernes elevtal. Trods det store nybyggeri lider Duborgskolen med 954 elever under en følelig pladsmangel; de store tal i disse år er formentlig udtryk for en kulmination; i løbet af nogle år vil den vigende tilgang til skolernes første klasser også mærkes i skolevæsnets overbygning.

Ved sin formålsparagraf markerer den danske skole i Sydslesvig sig som en skole for Sydslesvigs danske folkedel, medens flere og flere af de hjemmetyske skoler åbner sig for kredse, der ikke tilhører den tyske folkedel. I en dobbeltsproget annonce i Løgumkloster Avis for den 19. november 1980 fremhæves eksempelvis, at den tyske skole i Løgumkloster optager alle undervisningspligtige børn, og at de vil blive opdraget til ansvarsbevidste borgere i den danske stat. Samtidig gøres opmærksom på, at de tyske privatskoler i Nordslesvig, som mindretalsskoler er i stand til at give undervisning uden at skulle opkræve skolepenge fra forældreside. Altså til forskel fra de danske privatskoler, som der oprettes en del af i denne tid. Andre tyske skoler har som skolen i Løgumkloster bragt annoncer, mens man i Gråsten-området har gjort opmærksom på den tyske skoles tilbud ved en husomdelt tryksag.

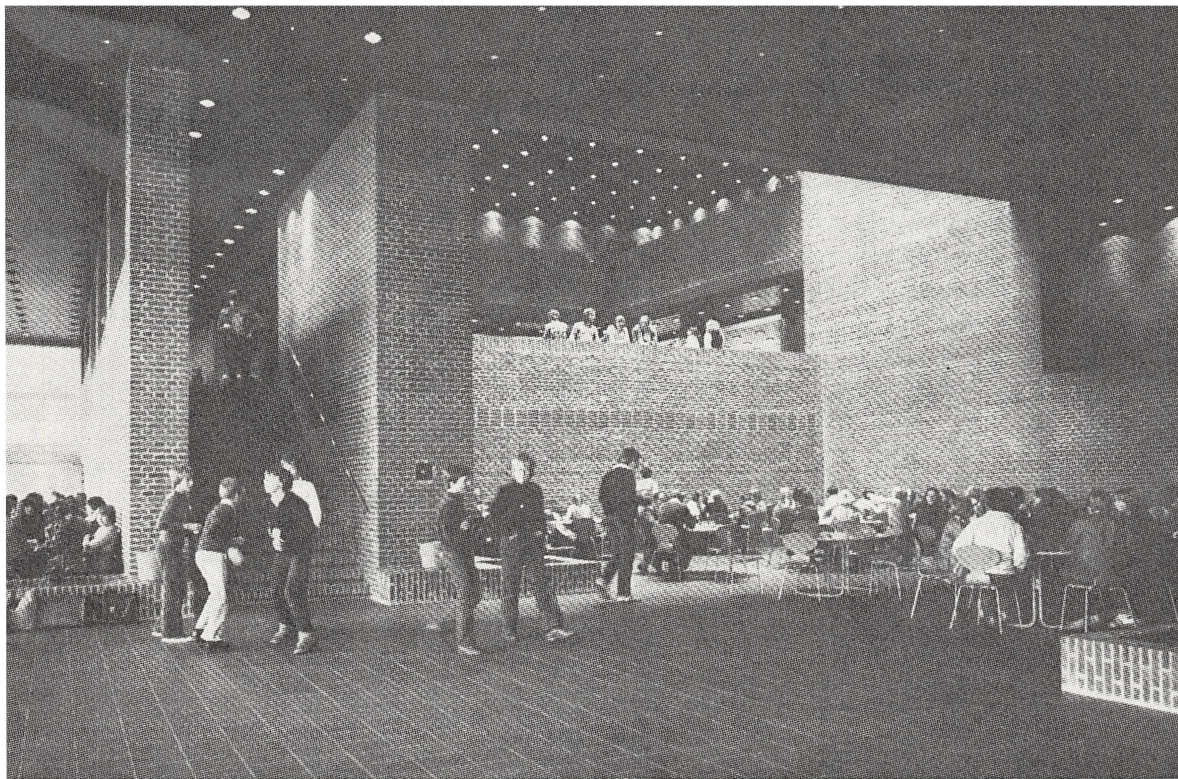
Virkningerne af disse fremstød vil kunne ses ved næste skoleårs begyndelse. For nogle år siden blev med godt resultat begyndelsen til denne åbning gjort på Als, men ved et begynderantal på 101 i det tyske skolevæsen som helhed forstår man, at lederne må nære nogen bekymring med hensyn til den frem-

tidige udvikling.

To synspunkter står overfor hinanden, som det viste sig i en rundbordssamtale arrangeret af lederen for ungdomsgården på Knivsbjerg 18. februar 1980. Et sammenfattende referat er givet i årbogen »Nordschleswig 1980«. Det ene synspunkt blev repræsenteret af formanden for den tyske skole- og sprogforening læge Uwe Møller. Han mente principielt, at de enkelte tyske privatskoler skulle have en størrelse, så der kunne meddeles en årgangsdelt klasseundervisning. For at nå dette mål måtte man dels lægge flere mindre skoler sammen, dels åbne skolerne for forældre, der ikke nødvendigvis hørte til den tyske folkedel. For at sikre en fyldestgørende undervisning i dansk måtte man allerede i første klasse begynde med en legetime om ugen.

Det andet synspunkt var repræsenteret blandt andet af formanden for den tyske skoleforening i Uge, Hans Chr. Jepsen. Han opfattede de tyske skoler som et tilbud til »folkegruppemedlemmerne«, de tyske nordslesvigere. Hvis forældre udefra måtte ønske at sende deres børn i en tysk skole for at de bedre kunne lære tysk som det andet sprog, så skulle det være tilladt. Men sådanne forældre skulle gøres opmærksom på, at det var en tysk skole, og at den i første række var beregnet på den tyske folkedel. Hans Chr. Jepsen mente, at man længst muligt burde holde på de små skoler, fordi de var centre for mindretallets kulturelle og politiske arbejde.

Man kom under drøftelsen især ind på de problemer, der er opstået ved at skolerne rummer en del børn, hvis forældre ikke er tysksindede. Når det forholder sig således, må man desuden drage den slutning, at antallet af elever i tyske skoler ikke uden videre kan anvendes som målestok for forhold-

1977–79 blev arkitekterne Kjær og Richters tilbygning til den gamle Duborgsskole i Flensburg opført, og det er lykkedes at få en fin harmoni mellem gammelt og nyt.

Overgangen fra den snart tres år gamle bygning med Lorenz Frølich's store billeder til den nye afdeling, der er holdt helt fri for al kunstnerisk udsmykning, og hvor alene de frie, røde murstensflader, de mange vinkler og overraskende perspektiver præger de åbne rum, er både spændende og original. Og udsigten fra skolen over Flensborg fjord er ganske enestående.

Ved slutningen af skoleåret 1979/80 var der indskrevet 865 elever i Duborgsskolen. Heraf gik omtrent $\frac{3}{4}$ i gymnaset, mens henved $\frac{1}{4}$ (=213) gik i realskolen. (Foto: Thomas Pedersen og Poul Pedersen).

mellem dansk og tysk i Nordslesvig, som det var tilfældet for nogle år siden.

I Sydslesvig fortsætter næsten alle danske børnehavebørn i dansk skole. Anderledes er forholdet i Nordslesvig, hvor der går relativt flere danske børn i tyske børnehaver end i tyske skoler. Under diskussionen på Knivsbjerg kom man også ind på problemet, om denne åbning kunne føre til en tyngdepunktsforskydning til fordel for det danske sprog. I forbindelse hermed blev nævnt et eksempel, der formentlig er enestående men viser risikoen. En af deltagerne henviste til en børnehave med 17 børn, hvoraf de 15

kom fra ikke-tyske hjem.»I en sådan situation kan der ikke komme andet ud deraf, end at børnehavemedarbejderne en dag kapitulerer og siger: Godt, med dem taler jeg dansk! Ikke officielt, men det lader sig ikke gøre på anden måde«, sådan ytrede den pågældende sig.

Som helhedsindtryk af diskussionen står tilbage en fornemmelse af, at der fortsat foregår en langsom gliden henimod den bredere åbning til dansk side, med den følge at skolernes karakter af mindretalsskoler er aftagende, men uden at der dog bliver tale om rene sprogskoler.

DANSKE SKOLER I SYDSLESVIG 1980

Flensborg by

	Samlet elevtal			Nybegyndere		
	1978	1979	1980	1978	1979	1980
Christian Paulsen-skolen	422	406	372	25	28	19
Cornelius Hansen-skolen	280	256	270	27	19	20
Duborg-skolen	823	880	954	–	–	–
Gustav Johannsen-skolen	517	529	493	37	46	25
Jens Jessen-skolen	200	181	169	21	19	24
Jørgensby-skolen	366	364	377	43	49	33
Oksevejens skole	118	120	120	9	10	14
Ialt	2726	2736	2755	162	171	135

Slesvig-Flensborg amt

	Samlet elevtal			Nybegyndere		
	1978	1979	1980	1978	1979	1980
Arnæs	11	9	6	–	–	–
Bøl-Strukstrup	66	59	54	10	10	8
Frørup*	30	36	33	–	–	–
Gulde	22	23	22	2	4	2
Hanved	24	22	18	3	6	2
Harreslev	146	155	153	16	17	16
Hatlund-Langballe	69	67	69	8	4	3
Husby	46	53	49	4	6	6
Jaruplund	22	28	36	4	8	5
Kappel	95	98	92	3	8	5
Kobbermølle	87	80	73	8	5	6
Lyksborg	142	134	133	12	8	15
Medelby	46	39	30	1	–	2
Møllebro***	10	6	–	2	–	–
Satrup	70	73	77	8	3	6
Skovlund	27	30	29	8	8	5
Slesvig: Gottorp-skolen	238	232	215	25	20	17
– Hiort-Lorenzen-skolen	383	376	373	22	32	24
Store Vi	49	38	38	8	6	7
Sønder Brarup	90	93	89	7	3	6
Sørup	60	51	49	8	5	4
Tarp	59	46	44	12	6	4
Treja	79	69	71	9	6	8
Valsbøl**	34	32	39	–	–	–
Vanderup	39	39	39	6	4	6
Ialt	1944	1888	1825	186	169	158

* Skolen i Frørup samarbejder med skolen i Tarp.

** Skolen i Valsbøl samarbejder med skolen i Skovlund.

*** Skolen i Møllebro er nedlagt.

Nordfrisland amt	<i>Samlet elevtal</i>			<i>Nybegyndere</i>		
	1978	1979	1980	1978	1979	1980
Bredsted	102	106	100	12	10	5
Frederiksstad	105	110	114	16	13	15
Garding	34	21	22	1	1	6
Humtrup*	23	19	26	–	–	5
Husum	310	322	315	29	28	23
Kejtum	40	37	36	6	5	7
Ladelund	23	26	30	4	2	1
List	37	31	18	–	2	1
Læk/Agtrup	72	71	68	5	–	5
Nibøl	52	52	42	8	5	5
Nykirke	7	13	13	1	2	2
Risum	52	63	56	6	8	4
St. Peter	6	6	7	–	–	1
Sønder Løgum*	5	7	–	2	3	–
Tinningsted	28	16	15	2	2	1
Tønning	133	125	114	11	11	6
Vesterland	146	150	140	13	12	6
Vollervik	19	20	16	3	2	–
Vyk	9	10	10	–	–	1
Ialt	1203	1205	1142	119	106	94

* Skolen i Sønder Løgum er sammenlagt med skolen i Humtrup.

Rendsborg-Egernførde amt	<i>Samlet elevtal</i>			<i>Nybegyndere</i>		
	1978	1979	1980	1978	1979	1980
Askfelt	12	9	12	3	–	6
Egernførde	265	276	270	27	32	30
Karby	21	17	17	6	–	2
Rendsborg	256	266	248	32	27	22
Risby	47	45	40	6	5	2
Vestermølle	20	15	15	4	3	2
Ialt	621	628	602	78	67	64

Sammendrag	<i>Samlet elevtal</i>			<i>Nybegyndere</i>		
	1978	1979	1980	1978	1979	1980
Flensborg by	2726	2736	2755	162	171	135
Slesvig-Flensborg amt	1944	1888	1825	186	169	158
Nordfrisland amt	1203	1205	1142	119	106	94
Rendsborg-Egernførde amt	621	628	602	78	67	64
Ialt	6494	6457	6324	545	513	451

TYSKE SKOLER I NORDSLESVIG

	<i>Samlet elevtal</i>			<i>Nybegyndere</i>		
	1978	1979	1980	1978	1979	1980
Gymnasiet i Åbenrå	124	131	143	–	–	–
Åbenrå	205	197	189	12	20	16
Haderslev	137	131	114	12	12	11
Sønderborg	149	156	155	10	12	12
Tønder	160	164	157	14	6	7
Tinglev	240	235	221	13	14	13
Højer	33	33	37	5	4	6
Burkal	65	58	54	5	9	7
Felsted	23	20	18	3	3	2
Gråsten	79	70	74	10	9	10
Løgumkloster	46	44	39	5	7	4
Ravsted	25	23	16	3	3	–
Rødebro	29	29	28	3	4	2
Jejsing*	13	–	–	1	–	–
Nordborg	33	41	44	5	6	5
Øster Højst	10	12	7	2	2	–
Padborg	17	20	21	1	3	4
Uge	9	13	15	3	–	2
Efterskolen i Tinglev	77	69	67	–	–	–
Ialt	1474	1446	1399	107	114	101

* Jejsing er sammenlagt med skolen i Tønder.

**Antal børnehaveklasser
ved tyske privatskoler**

	1978	1979	1980
Åbenrå	19	17	17
Sønderborg	11	12	7
Haderslev	14	13	14
Tinglev	12	11	7
Burkal	9	7	10
Børnehaveklasser ialt	65	60	55
Tyske privatskoler inclusive børnehaveklasser	1539	1506	1454

UDVIKLINGEN 1952–1980

	<i>Danske skoler i Sydslesvig</i>			<i>Tyske skoler i Nordslesvig</i>			
	<i>Antal skoler</i>	<i>Begyn- dere</i>	<i>Samlet elevtal</i>	<i>Antal skoler</i>	<i>Begyn- dere</i>	<i>Samlet elevtal</i>	<i>Samlet elevtal incl. børne- have- klasser</i>
1952	84	663	10962	25		884	
1953	86	736	9977	27		886	
1954	88	571	8855	28		911	
1955	89	532	7722	29		962	
1956	85	458	6728	29		1039	
1957	86	462	5901	30	158	1115	
1958	86	449	5421	30	162	1196	
1959	82	410	4968	31	191	1298	
1960	81	383	4633	29	190	1376	
1961	81	433	4554	29	166	1474	
1962	81	405	4301	29	168	1519	
1963	80	404	4189	29	184	1594	
1964	80	440	4083	29	166	1632	
1965	77	470	4048	28	156	1632	
1966 (april)	73	539	4118	29	156	1637	
1966 (december)*.....	71	300	4100	–	–	–	
1967 (august)*	68	430	4158	29	143	1654	
1968	68	563	4335	26	137	1648	
1969	68	612	4599	26	137	1652	
1970	65	596	4792	25	141	1645	
1971	65	648	5067	24	127	1617	1657
1972	64	763	5520	24	132	1603	1652
1973	59	754	5865	22	129	1588	1654
1974	59	684	6017	22	130	1560	1622
1975	58	680	6265	22	126	1533	1588
1976	58	653	6525	20	120	1506	1556
1977	58	597	6567	19	105	1489	1533
1978	57	545	6494	19	107	1474	1539
1979	57	513	6457	18	114	1446	1506
1980	55	444	6324	18	101	1399	1454

* Disse to terminer repræsenterer de såkaldte kortskoleår, der gennemførtes i forbindelse med omlægningen af skoleårets afslutning fra april til juli.

Dannevirke

Forfendtes, ifølge Kongelig allernaadigt Tilladelse, med Brevposten i begge Hertugdømmene, i Kongeriget med Valkeposten, og befrilledes paa alle offentlige Postcontorer i hele Riget.

Prisen er 15 f. Sødr. eller 3 Rbmf. Sølv in loco, igjennem Postcontorerne i Hertugdømmene 20 f. eller 4 Rbmf. Sølv, og i Kongeriget igjennem disse, 1 Rbmf. Sølv for hvert Tiedingsaar.

Et Ugeblad for Hertugdømmet Slesvig.

Nr 34.

Den 7 Februar

1839.

Det var meningen, at det første nummer af »Dannevirke« skulle udkomme den 15. juni 1838. Datoen var Dannebrog's dag, årsdagen for Arkonas indtagelse i 1169 og for Volmerslaget 1219. Imidlertid var man fem dage for sent på det, men i stedet for den 20. juni daterede man alligevel nummer 1 med den 15.6. Da »Dannevirke« begyndte som ugeblad, gjorde det ikke så meget.

P. C. Koch der blandt sine mange talenter også ejede kunstneriske anlæg, havde tegnet bladets hoved, som var fyldt med symbolik: Tunge skyer drives på flugt af den opgående sol, der skinner på Dannevirkevolden med porttårnet; fra dets top vajer Dannebrog, og de slesvigske løver springer på muren. På runestenen står indristet ordet »Danmark«, og i for-

grunden til højre ligger sværd og spade under skjoldet. Bag lyren til venstre rejser stejle fjeldsider sig, oppe står de norske graner, ved fjeldenes fod de svenske birke, og til højre det danske bøgetræ. Strømmen, der flyder forbi porttårnets vindebro, er formentlig Ejderen.

Det nye blad mødte utallige vanskeligheder, og stemningsmennesket Koch var flere gange ved at give op, ikke mindst da han i begyndelsen af 1839 mistede to dygtige medarbejdere og støtter, herredsfoged v. Wimpffen og bogbinder Niels Chr. Nissen, men takket være først og fremmest Chr. Flor lykkedes det at holde modet oppe og udgivelsen i gang.

Efter 1840 kom »Dannevirke« to gange ugentlig, og efter Treårskrigen blev det dagblad.

Slesvigerne og skandinavismen i tiden før 1850

AF HENRIK BECKER-CHRISTENSEN

Indtil den første slesvigske krig havde danskerne i almindelighed ikke interesseret sig meget for den politiske skandinavisme. Bevægelsen ses oftest i et københavnsk perspektiv, hvor et fåtal af intellektuelle talte meget om nordisk samhörighed.

Men i Syd-slesvig rørte tilsvarende tanker sig, og mag. art. Henrik Becker-Christensen, der arbejder på Grønseforskningsinstituttet i Åbenrå, skriver om de kendte sønderjyder, der i 1830'erne og 1840'erne søgte at vække sønderjydernes interesse for skandinavis-

men. Men de svensk-norske troppers ophold i Nordslesvig 1849-50 fik større betydning for den nordiske tankes udbredelse end de sidste ti års skandinaviske agitation.

Ligesom i Italien og Tyskland opstod der i Norden i første halvdel af det 19. årh. en politisk enhedsbevægelse, der som sit mål havde at forene Danmark, Norge og Sverige i en politisk union. Disse bestræbelser er sammen med de samtidige ønsker om et nærmere kulturelt og økonomisk samarbej-

de mellem de nordiske lande i dag kendt under betegnelsen skandinavisme.

Oprindeligt var det modstanden mod det enevældige styre i Danmark, som i 1830'erne fik de liberale i kongeriget til at interessere sig for et nærmere politisk samarbejde mellem de nordiske lande. I begyndelsen af 1840'erne blev det imidlertid den nationale udvikling i Slesvig, som helt kom til at dominere den danske skandinavisme. I stedet for støtte i kampen mod enevælden begyndte de danske liberale således at sats på svensk-norsk hjælp til forsvaret af Ejdergrænsen mod den fremtrængende tyskhed.

I de fleste artikler og bøger om den politiske skandinavismes historie i Danmark er det altid de nordiske studentermøder og de nationalliberale ledere i hovedstaden, som dominerer skildringen. Det er ikke så underligt, da København i disse år såvel som senere var centrum for begivenhederne og udgjorde den politiske skandinavismes kraftcenter i Danmark. Dog er det i forbindelse med den nationale skandinavisme i 1840'erne også fristende at kaste blikket uden for voldene og se, hvordan det stod til med den nordiske tanke i selve stridens æble – Slesvig.

Mens det i 1830'erne først og fremmest var den liberale side af skandinavismen, som i kongeriget havde Orla Lehmanns og andres bevågenhed, kan der allerede på dette tidspunkt syd for Kongeåen blandt enkelte fremtrædende dansksindede slesvigere spores en interesse for skandinavismen, der var mere nationalt betinget. De første tegn herpå viste sig i slutningen af 1837 i forbindelse med den begyndende strid mellem dansk og tysk i hertugdømmet.

Den 29. oktober dette år aflagde den haderslevske bogbinder N. Chr. Nissen på egne og købmand P. C. Kochs vegne sin politiske trosbekendelse i et brev til den danske professor Flor i Kiel. Som punkt nr. 1 skrev Nissen: »Vi erkender svensken, norsken og dansken for brødre, og skandinavien for vort

Peter Christian Koch (19.2.1807–2.11.1880) var en alsidig begavet og selvlært mand. Det lykkedes ham – med hjælp fra blandt mange andre Chr. Flor og Chr. Paulsen – at begynde udgivelsen af ugebladet »Dannevirke« i 1838.

1843 fik han stiftet »Den slesvigske Forening« og 1851 begyndte han udgivelsen af »Budstikken« med F. E. Boisen som redaktør.

fælles fædreland; det store fædrelands grænser er mod syd Ejderen, mod nord Ishavet, mod øst den Botniske havbugt og mod vest: Vesterhavets bølger.« Herpå fulgte krav om en fuldstændig adskillelse mellem Holsten og Slesvig samt sidstnævntes tilknytning til kongeriget.¹

I begyndelsen af 1838 skrev Flor tilbage til Koch, at han ikke stolede på Orla Lehmann, der lige som de øvrige danske liberale ikke udviste den sande liberalitet og patriotisme. Den var kun de i besiddelse af, der dybest i deres hjerter følte, at de var »Nordens børn«, og som ikke ville gøre forskel på dansk, norsk eller svensk. Den sande Nordens ånd var i følge Flor meget sjældent fo-

1. Johan Ottosen: Niels Chr. Nissen. Sønderjydske Arbøger 1892, pp. 24–27.

rekommende blandt de »oplyste« danske, og han mente derfor ikke, at det var usandsynligt, at »... Nordens opvågning vil tidligere gå for sig blandt sønderjyderne end de såkaldte egentlige danske«. Af gode »nordboer« blandt slesvigerne kunne han nævne Koch, Nissen og Manicus.²

I april samme år udsendte P. C. Koch subscriptionsindbydelser til de dansksindede nordslesvigeres nye talerør »Dannevirke«. Her gjorde Koch rede for, at han og hans venner i »Dannevirke« blandt andet ville tage til genmæle mod de tyske blade, når de søgte at lukke dem ude fra »... den store broderforening, hvori Nordens ældste ædle folkestammer mere og mere kappes om at byde hverandre velkommen«.³ Denne skandinaviske holdning blev understreget ved, at der på »Dannevirkes« forside i øverste venstre hjørne over nogle fjelde blev afbildet en frembrydende sol, der jog de mørke skyer på flugt.

I de følgende år søgte »Dannevirke« da også efter bedste evne at holde sine læsere orienteret om begivenheder af nordisk interesse. I 1842 indførte bladet ligefrem en fast rubrik med overskriften »Skandinavia«, hvor det fremover ville bringe nyheder, som angik de tre lande.⁴ I sommeren 1843 foreslog »Dannevirke«, at Norden for fremtiden skulle hedde »Gothrige«⁵, og samme år beskæftigede bladet sig også udførligt med de danske studenter Uppsalatog samt resultaterne heraf.⁶

Allerede i 1832 havde professor Christian Paulsen i Kiel været med til at rejse sprog-

sagen i Slesvig. I sine bestræbelser for at sikre det danske sprogs rettigheder begyndte han i de følgende år også at se hen til en nærmere forbindelse mellem de nordiske lande som et værn mod slesvig-holstenerne og Tyskland. Det kom i 1840 tydeligt til udtryk i en artikel, hvor Christian Paulsen i »Brage og Idun« under overskriften »En slesvigers røst« behandlede det danske sprogs stilling i hertugdømmet.

Paulsen skrev her, at volden Dannevirke, som skåningerne i sin tid havde været med til at bygge som et værn mod Tyskland, nu lå i grus, og at ledet var »af lave«. Han mente, at Tyskland endnu var mægtigt, mens Danmark var blevet svagere. Derfor ønskede han, at alle Skandinaviens folkeslag skulle forene sig for at bygge et nyt åndeligt værn, så de i fællesskab kunne sikre deres selvstændige udvikling. Når det var sket, »... da står et stort Norden lige over for det store Tyskland, da have de sydligste naboer, de danske slesviger, et rygstød, som er urokkeligt, hvor vældig end den tyske ånd står ved grænsen ...«⁷

Fjernt fra Danmark drømte den frisiske eventyrer og digter Harro Harring om

»Ein eing freies Vaterland

Vom Nordkap bis zum Eiderstrand –«. Hans skandinavisme var dog mere liberalt orienteret. I 1842 skrev han således et stort digt til Christian 8., i hvilket han blandt andet gik varmt ind for de skandinaviske folkestammers enhed og så den danske konge som Nordens kommende præsident »Washington«. Harro Harring fik imidlertid ingen indflydelse på den følgende udvikling i Danmark. Kort tid efter rejste han til Sydamerika og det følgende år videre til Nordamerika, hvor han opholdt sig i de næste fem år.⁸

Hjemme i Nordslesvig tilkendegav den unge bonde fra Sommersted, Laurids Skau,

7. Brage og Idun, III pp. 429–430.

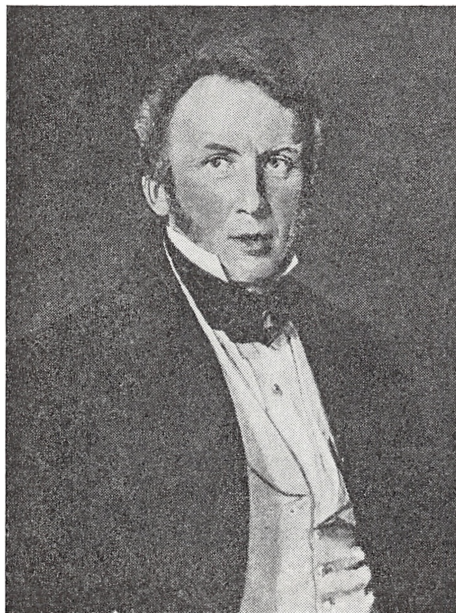
8. Thusnelda Kühl: Harro Harring der Friese, pp. 147, 161–164. (1906)

Christian Poulsen (født i Flensborg 10.1.1798–død samme sted 28.12.1854) tog efter studier på flere tyske universiteter juridisk embedseksamen på Gottorp 1821, bestod to år senere juridisk embedseksamen ved Københavns universitet og blev dr. jur. 1824. Samme år overtog han et professorat i dansk, slesvigsk og holstensk ret i Kiel.

Hans danske bevidsthed blev tidligt vakt, og i studieårene interesserede han sig for dansk sprog, historie og retsvidenskab. Jens Uwe Lornsens skrift i 1830 fik ham til offentligt at rejse kravet om dansk sprog i kirke, skole og i retten, hvor talesproget var dansk.

Han publicerede en lang række skrifter og artikler, hvor han gik ind for den danske sag, foruden juridiske, overvejende retshistoriske værker.

Skønt han kom fra et tysktalende hjem, regnes han for at være »den første sønderjyde«, en af danskhedens pionerer.

i 1841 i flere breve til professor Flor sin varme tilslutning til skandinavismen. »Jeg har i lang tid arbejdet på at udbrede den grundsætning og mening«, skrev Skau, »at vort fædreland er langt større, end man i almindelighed bilder sig ind. Anskuelserne og meningerne er alt for provinsielle, da man almindeligen ikke tænker videre end på den egn, man bor i, og ikke på det heles vel. Det ville give den fædrelandske ånd et ganske andet sving, når den mening og indbildning var mere udbredt, som jeg har, den nemlig: at vi have hjemme i alle 3 nordiske riger, hvor og i hvilket særskilt rige eller provins vi end er.«

Det kneb imidlertid for Skau, at få andre til at forstå perspektiverne heri. Han skrev, at det ikke var let at få denne mening

»... til at trives, da man ikke kan opfatte samme således som de tyske patriotertænke sig det tyske rige, hvor man synes at betragte enhver særskilt stat kuns som et lem af det store tyske statslegeme, – en mening, som forbund og toldforening vel har gjort sit til at udbrede.

Ofte har jeg med begejstring forestillet en og anden, hvilke fordele en stor skandinavisk toldforening, et stort skandinavisk forbund kunne bringe, hvilken kraft samme kunne udfolde, men kuns få have villet låne øre til disse meninger. Ej engang den gode Nis Lorenzen kan få dette rigtigt i sit hoved, da han tror, at det lige så lidet kan komme i orden nu som i fortiden. Endskønt jeg har forestillet ham ... at forholdene nu er anderledes, og at et skandinavisk forbund næsten kan anses for en absolut nødvendighed, når de nordiske riger ikke vil opluges og forsvinde af historiens årbøger, så kan han dog ikke rigtig finde sig i samme.«

Det skandinaviske forbund som Skau tænkte sig var i følge hans eget udsagn en såvel legemlig som åndelig Kalmarunion, med en fri forfatning efter norsk mønster. Men i modsætning til de danske skandinaver i København ønskede Skau, at det skulle være det danske kongehus, som skulle regere over alle tre riger. Tilsvarende var

Carl Ploug (29.10.1813–27.10.1894) afløste i 1841 Orla Lehmann som ansvarshavende redaktør af oppositionsbladet »Fædrelandet«. Han var medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling 1848, folketingsmand 1854–57 og derefter landstingsmand i næsten tredive år. Han spillede en fremtrædende rolle i kampen for danskheden i Sønderjylland og for den skandinaviske ide.

det ikke Rusland men England, som i følge Skau først og fremmest kunne tænkes at modsætte sig en skandinavisk forening af frygt for, at én magt skulle komme til at beherske begge sider af Øresund.⁹ Skaus skandinavismeopfattelse var således sammenlignet med den københavnske en pudsig blanding af nationalisme, liberalisme og gammeldags patriotisme.

Som det fremgår af Skaus brev, var det endnu de færreste i Slesvig, som havde fået interesse for et nærmere nordisk samarbejde. Tre år senere søgte imidlertid selvste Carl Ploug at råde bod herpå ved på Skamlingsbanken at prædike skandinavisme for menigmand.

På Skamlingsbanken i 1844

I 1843 havde de dansksindede nordslesvige-re for første gang afholdt en folkefest på Skamlingsbanken. Den blev gentaget det følgende år, og det skandinaviske selskab i København besluttede i den anledning at markere sin støtte til den danske sag i Sles-

vig ved at arrangere en rejse for sine medlemmer til festen på Skamlingsbanken. Blandt deltagerne var også Orla Lehmann og Carl Ploug. Som erstatning for et nyt nordisk studentermøde, som var blevet aflyst samme år, søgte de nu begge – dog især Ploug, at udnytte lejligheden til at slå et slag for skandinavismen.

Ploug var selv blevet opfordret hertil af Laurids Skau. Denne skrev således i juni 1844 til Ploug, at han næsten ikke vidste, »... hvormed jeg skal råde dig til at tale, thi vel var det godt at skælde hertugen og slesvigholsteinerne dygtigt ud, men det var måske lige så godt, at du viste vort skønne, store fædreland: Skandinavien«. Skau endte dog med at råde Ploug til at »gøre lykke« hos bønderne ved at tale om den uretfærdige kopskat, der hvilede som en trykkende byrde på befolkningen.¹⁰ Det skulle imidlertid vise sig, at det var de to første emner, som faldt mere i Plougs smag.

Ved festen den 4. juli 1844 på Skamlingsbanken deltog i følge et samtidigt skøn omkring 12.000 mennesker, hvoraf mere end 8000 var nordslesvigske bønder. På det skandinaviske selskabs foranstaltning var 120 gæster fra København på et lejet dampskib den foregående dag blevet sejlet til Kolding, og flere af disse kom nu til at spille en fremtrædende rolle ved festen.¹¹ Efter at

9. H. V. Gregersen: Laurids Skaus brevveksling med politiske venner i Sønderjylland, I pp. 25, 31–33. (196)

10. H. V. Gregersen: Laurids Skaus brevveksling med politiske venner i København, p. 505. (1966)

11. Tillæg til »Dansk Folkeblad« 26.7.1844 p. I.

henholdsvis Laurids Skau, Grundtvig, og P. Hiort Lorenzen havde talt, holdt Lehmann en stærk følelsesladet tale, i hvilken han bedyrede, at Slesvigs sag var hele Danmarks sag. For at understrege dette tilsagde han slesvigerne »... fosterbroderskab for liv og død i vort elskede fædrelands: i Danmarks – i det treenige Nordens velsignede navn!«¹²

Efter at Lehmann således havde slået de skandinaviske toner an, holdt Ploug om eftermiddagen en lang, flammende nationalskandinavisk tale til slesvigerne. Han indledte denne med bredt at tale om de slesvigske bønders hidtidige forkuede stilling under herremændene. Herpå besvarede han det af ham selv fremsatte spørgsmål om, hvem slesvigernes modstandere var. Det var Slesvigholstenerne og tyskerne, som fandtes overalt – både i Tyskland, Holsten, Slesvig og København.

Ploug mente ikke, at slesvigerne kunne vente støtte mod disse modstandere hverken fra den danske konge eller fra slesvigske embedsmænd. Slesvigerne måtte derfor i stedet fæste lid ikke kun til det danske folk, der efter mange ulykker havde mistet troen på sin gamle kraft, men til det forenede Norden. Dette var nemlig slesvigernes rette fædreland. Ploug måtte ganske vist indrømme, at det nordiske fædreland endnu kun var en enhed i »tankens verden«, og at de tidligere forsøg på at forene Danmark, Norge og Sverige alle var slået fejl.

»Men gennemtrænger den fælles nationalbevidsthed først de trende folks hele væsen, erkende de først, at det for at betrygge deres fremtid og opfylde deres historiske bestemmelse er nødvendigt, at de slutte sig sammen ... så må de opnå en stedse fyldigere og virksomere enhed! – Altså frisk mod, slesviger! thi I ere skandinaver«.

Det var tomt »mundsvejr«, når slesviger-

nes modstandere ville skræmme dem med det store Tyskland, for de tyske stater bekymrede sig i følge Ploug kun lidet om de slesvig-holstenske anliggender og havde nok i deres egne problemer. Det var derfor ikke »... 33 millioner tyskere, der ville overvælde 150.000 stakkels bønder, men det er 30.000, ja kun 3.000 og strengt taget, måske kun 30 dumdristige schleswigholsteinere, der have kastet fejdehandsken til 6 millioner skandinaver«. Ploug kunne således trøste slesvigerne med, at overmagten var på deres side.

Herpå opmuntrede han dem med, at de som skandinaver tilhørte et kraftigt folk med mange berømte forfædre og stolte minder. De kunne derfor også med fortrøstning se fremtiden i møde, for blev de tre nordiske folk enige, ville de i fællesskab genrejse Skandinavien's grænse ved Ejderen. Ploug sluttede derpå sin tale med at udbringe et »... Held over Slesvig! Held over Danmark! Held og hæder, frihed og sejr over alt Skandinavien!!!«

Efter at han var trådt tilbage fra talerstolen, vendte han sig imidlertid endnu en gang til forsamlingen og opfordrede dem til at udbringe et hurra for den svenske kong Oscar 1., der netop den dag havde fødselsdag.¹³

Det var kraftig tale, som stod helt i den nationale skandinavismes tegn. Det var her lykkedes Ploug at præcisere Slesvigs problem som Nordens og Nordens kamp som Slesvigs.¹⁴ Plougs tale indeholdt imidlertid en grov undervurdering af slesvig-holstenernes styrke og den opbakning, de fik i Tyskland. Tilsvarende overvurderede han i høj grad skandinavismens styrke, idet han nærmest skildrede den nordiske forening som en fuldbyrdet kendsgerning. Det aflyste stu-

12. Tillæg til »Dansk Folkeblad« pp. IV–V.

13. Tillæg til »Dansk Folkeblad« 26.7.1844, pp. VI–VII.

14. John Danstrup: Den politiske skandinavisme i perioden 1830–1850, p. 252. Scandia 1945.

Christian Flor (1.1.1792–31.3.1875) var teolog, blev dr. phil. 1825 og året efter professor i dansk i Kiel. Han blev den egentlige leder i den nationale kamp i årene op til 1848, selv om han ikke trådte frem for offentligheden på samme måde som P. Chr. Koch, Fr. Fischer og Laurids Skau.

Han grundlagde Rødding højskole, som han selv ledede 1845–1848.

dentermøde i 1844 måtte ellers nok have været et memento for Ploug om, at det ikke forholdt sig helt så rosenrødt, som han fremstillede tingene. Plougs respektive underdrivelser og overdrivelser må derfor – foruden ønsket om at sætte mod i slesvigerne – ses som et forsøg på at stive den skandinaviske front af i Danmark og tilsløre de faktiske svagheder.

Hvorvidt det lykkedes for Ploug i 1844 at hverve flere tilhængere for skandinavismen blandt slesvigerne, lader sig ikke afgøre. Skaus tidligere citerede brev viser imidlertid, at det ikke var nogen let sag. Det er derfor sandsynligt at antage, at det endnu kun var en del af den lille kerne af ledende danske nordslesvigere, som var påvirket i skandinavisk retning. At Skau det følgende år på det store nordiske studentermøde i København 1845 overbragte en hilsen fra de slesvigske bønder, har ikke meget at sige i denne sammenhæng. Det må snarere opfattes som endnu et forsøg på at henlede de norske og svenske studenter opmærksomhed på de nationale problemer i Slesvig. Skau udtalte selv ved denne lejlighed, at han repræsente-

rede en stemme fra det undertrykte, men for dansk sprog og danskhed kæmpende Slesvig, der var en del af Skandinavien.¹⁵

De følgende år blev en stille periode for skandinavismen i Danmark. Bortset fra den svenske kong Oscars besøg i København i sommeren 1846 indtraf der ikke nogen begivenhed, som kunne sætte ny fart i bevægelsen. For Slesvigs vedkommende var det kun Laurids Skau, som fremkom med et større skandinavisk udspil.

Han havde i begyndelsen af 1846 udkastet en vidtløftig plan til at sikre Slesvigs fortsatte tilknytning til Danmark ved at gøre hertugen af Augustenborg til konstitutionel konge i Danmark. Et led i denne plan var, at hertugen skulle forberede et ægteskab mellem sin næstældste søn og en af den svenske konges døtre. Herved ville mange skandinavisere vindes for hertugens kandidatur til den danske trone og et nordisk forbund blive forberedt på en naturlig måde. En af de få Skau betroede sine planer var A. F. Tscherning, men denne frarådede dem. De blev da heller ikke til noget.¹⁶

1. Slesvigske krig og den nordiske tanke

Det slesvig-holstenske oprør i marts 1848 fik ligesom i kongeriget mange dansksindede nordslesvigere til at rette blikket mod Sveri-

15. Berättelse om studenttågen till Lund och Köpenhamn, sommaren 1845, p. 129.

16. Af Anton Frederik Tschernings efterladte papirer, II pp. 249–258. (1877)

ge-Norge efter hjælp. I talrige artikler berettede »Dannevirke« i maj og juni 1848 om den svenske og norske befolknings varme sympatier for Danmarks sag og om det svensk-norske hjælpekorps på Fyn. Bladet fremhævede i den forbindelse igen Slesvigs kamp som hele Nordens kamp mod den fremtrængende tyskhed.¹⁷

Våbenstilstanden i Malmø den 2. juli 1848 og den kendsgerning, at de svensk-norske tropper ikke blev sat aktivt ind i krigen, udløste imidlertid en voldsom skuffelse hos skandinaverne. Allerede den 11. juni 1848 skrev Christian Paulsen i sin dagbog, at Skandinaviens sympati var større end dets hjælp.¹⁸

Tilsvarende gav Laurids Skau i første halvdel af juli 1848 i breve til Carl Ploug og J. W. Marckmann udtryk for sin bitterhed. Han og H. A. Krüger fra Bevtoft havde tidligere på året haft planer om at rejse til Stockholm for at bede om militær hjælp. De nationalliberale ledere i København havde dog fået dem fra det under henvisning til, at de selv gjorde alt hvad de kunne for at påvirke den svensk-norske regering. Nu fortrød Skau bittert, at han ikke havde gjort alvor af planen, og skrev herom:

»Hvilken uhyre forskel, når f.eks. Krüger fra Bevtoft og jeg på torvet i Stockholm havde i Slesvigs navn fordret svensk hjælp! Hvilken uhyre forskel, når tvende bønder fra den sydligste egn, hvor den skandinaviske tunge tales, i deres landsmænds navn havde anråbt deres slægtsvenner i Norden om hjælp mod national overlast og fysisk vold ...«

Ved en sådan aktion ville Skau have søgt gennem det svenske folk at lægge pres på regeringen i Stockholm, så den ikke havde

undladt at sende hjælp til de betrængte slesvigere. Nu havde han helt opgivet håbet om svensk hjælp »... så længe kong Oscar og det nærværende ministerium er ved roret.«¹⁹

Ligesom i kongeriget blev de slesvigske skandinaver dybt skuffede over Sverige-Norges holdning til den dansk-tyske strid, og der kom til at gå adskillige år, inden den politiske skandinavisme igen kom i kurs. Der er imidlertid ikke nogen grund til at tro, at den manglende hjælp udefra udløste en tilsvarende bitterhed og skuffelse i den dansk-sindede del af Slesvigs befolkning. De, som havde ventet mindst, blev også mindst skuffede.

I tiden før 1. slesvigske krig var skandinavismen gået hen over hovedet på den brede befolkning og havde stort set kun været en sag for en lille kreds af fremtrædende personer og talsmænd. Den megen talen om svensk-norsk hjælp i foråret og sommeren 1848 var nok med til at henlede opmærksomheden på det nordiske samarbejde, men betød næppe nogen afgørende ændring heri. Det var først under den svensk-norske besættelse af Nordslesvig i 1849–50, at befolkningen for første gang fik et personligt forhold til de nordiske naboer.

Ved våbenstilstanden i Berlin 10. juli 1849 var det blandt andet blevet bestemt, at Nordslesvig skulle rømmes for tyske tropper og i stedet besættes af en svensk-norsk hærafdeling. Med undtagelse af Als og Ærø, der fortsat var besat af den danske hær, havde de neutrale tropper til opgave at sørge for ro og orden i hele området mellem Kongeåen og en linje, der gik over Gelting bugt i øst, syd om Flensborg og nord om Tønder. I slutningen af august overførtes de første svensk-norske afdelinger af den omkring 4000 mand store styrke til Nordslesvig, og den 29. august ankom korpsets chef

17. Dannevirke 6.5., 8.5., 11.5., 13.5., 16.5., 18.5., 14.6., 16.6., 20.6. og 28.6.1848.

18. Flensborgeren, professor Christian Paulsens dagbøger, p. 359. (1946)

19. H. V. Gregersen: Laurids Skaus brevveksling med politiske venner i København, pp. 458–459, 659. (1966)

general Malmborg til Flensborg.²⁰

Det var en hårdt prøvet befolkning, som tog imod de svenske og norske soldater. De mange måneders besættelse, skatteudskrivninger og forfølgelser havde tæret på kræfterne og fik de dansksindede nordslesvigere til næsten at opfatte de neutrale tropper som befriere. Med fremhævet skrift kunne »Dannevirke« i slutningen af august 1849 meddele, at »nu kommer svenskerne«.²¹ Et brev fra Flensborg berettede den 27. august, at om eftermiddagen samme dag ankom det ene skib efter det andet med svenske soldater, men at ingen endnu var blevet landsat. Om stemningen i byen hed det i den anledning:

»Uhyre jubel i Stadens nord (nordlige del). De modtoges med kanontorden. Danske flag ses fra skibene og mange huse langs skibsbroen. Om der vender ro og orden tilbage med svenskerne, vil snart vise sig. Vi må håbe det; var de ikke komne i dag, ville det have blevet en varm aften.«²²

Da soldaterne i de følgende dage blev udskibet, blev de da også modtaget »med stor jubel og glæde«.²³

Også på Haderslevengen var de svenske og norske soldater ventet med længsel. En brevskriver fra Haderslev skrev således med et suk i »Dannevirke«: »Gud give, vi blot havde dem her!« Han kunne berette, at rygterne om deres komme havde fået mange folk på egnen til at gå og køre ad vejen til Årøsund for at byde soldaterne velkommen.²⁴ Tilsvarende strøede bønderpigerne i Tombøl og Felsted blomster på vejen, da

20. I Bo V:son Lundquist: Sverige och den slesvig-holsteinska frågan 1849–50, p. 55 er tidspunktet ved en fejltagelse angivet som juni måned. (1934)

21. Dannevirke 31.8.1849.

22. Dannevirke 31.8.1849.

23. Dannevirke 8.9.1849.

24. Dannevirke 3.9.1849.

de svenske tropper nogle dage senere drog forbi.²⁵ De fremmede soldater fik da også det bedste skudsmål og blev rost for deres »sædelighed, stilhed og guds frygt«.²⁶

Med de svensk-norske troppers ankomst til Nordslesvig vendte ro og orden tilbage til landsdelen. På trods af deres principielt neutrale holdning blev de af de dansksindede nordslesvigere opfattet som en garanti mod nye overgreb fra slesvig-holstenernes side. Da en del tysksindede borgere i Åbenrå i det samlede borgerskabs navn havde indgivet en klage til den svenske øverstkommanderende i Nordslesvig, svarede 120 dansksindede igen ved den 15. oktober 1849 at indsende en modadresse. I denne roste de general Malmborg for den gode måde, han havde sikret roens genoprettelse og skrev til sidst:

»I en tilkommende bedre tid ville vi med taknemlig glæde mindes de broderfolk, der sendte Deres excell. [ence] og Deres tapre undergivne, for at befæste den ved anarki rystede orden i vort ellers så lykkelige land, og for at beskytte de retsindede imod lovløshedens og tøjlesløshedens åg«.²⁷

Efter freden i Berlin forlod de svensk-norske tropper Nordslesvig i begyndelsen af juli 1850. Deres næsten et år lange tilstedeværelse havde betydet mere for den nordiske tankes udbredelse i landsdelen end de sidste 10 års skandinaviske agitation. Befolkningen var ikke med et slag blevet overbeviste skandinavister, som gik ind for Nordens politiske forening, men den havde fået et nært og venligt forhold til de norske og svenske soldater, hvis indsats havde vakt glæde og taknemlighed. Hermed var Norge og Sverige rykket nærmere i den nordslesvigske bevidsthed og grunden lagt for det senere nordiske samarbejde.

25. Dannevirke 5.9.1849.

26. Dannevirke 13.9.1849.

27. Dannevirke 19.10.1849.

Omkring det gamle bol

AF INGEBOG POUlsen

Fru Ingeborg Poulsen, Åbenrå, datter af Christen Hanssen, Nørremølle, skriver om sin fars venskab med Chresten Mattesen, som boede på det gamle bol, og om, hvad bygningerne senere blev udnyttet til.

Går man fra Snogbæk ad Nørremøllevejen, ser man i vejkanten et enligt stort træ, en gammel Lavæl. Det siges, at disse træer ikke vokser nordligere end Vejle. Ved foden står en sten med navnene: »Jørgen Mattesen, Chresten Mattesen 1790–1867«.

Da min mand for en tid siden var med på en udflugtstur over Sundeved, bekendtgjorde chaufføren: »Her er så en krigergrav fra 1864«. Dette kunne de nu få en anden besked på, men jeg fik selv lyst til at vide lidt mere om de to slægtled, som har boet på den gamle gård, der har ligget her. Min far satte denne sten i ca. 1911 til minde om det gamle bol, der i en årrække fik så stor betydning for egnens unge; der er vel kun få tilbage, som husker det nu.

Om Jørgen Mattesen står i kirkebogen for Sottrup sogn: Han var født 1738, døbt 15.4. 1738, viet første søndag efter Trinitatis den 26. juni 1770 til Maren Petersdatter. Jeg har hjemmefra arvet det manglebrædt, han efter tidens skik skar til sin brud. Det er med en meget fint udskåret hest, en blomsterranke og en tulipan, som var 1700-tallets yndede dekoration på fliser og malede møbler; der er skåret J. M. i spejlmonogram og årstallet 1770.

Min far Christen Hanssen har skrevet en artikel i Sønderjyske årbøger 1928 om: »Reventlowerne på Sandbjerg«. Conrad Reventlow var bondens ven og velgører, han gav sine bønder fri for hoveri og solgte dem gårdene.

1. maj 1788 fik Jørgen Mattesen sin gård på 60 tdr. land meget god markjord i eje på så gode betingelser, at han i løbet af ni og et halvt år havde afbetalt hele sin gæld – endda gården brændte i 1789, blev flyttet ud af Snogbæk by og genopbygget i 1790. Jørgen Mattesen og hans hustru døde begge i 1815, og de efterlod en søn Chresten Mattesen, født 1779. Han blev gift 27. februar 1800 med Maren Rasmushanses. De må have været venner med min farfar, da Chresten Mattesen er indført i kirkebogen som fadder ved min fars dåb i 1855.

Konen Maren var tungsindig. Som 60-årig blev hun fundet i en mergelgrav. Præsten ville ikke have hende begravet på kirkegården, når hun havde taget sit eget liv, men farfar, der var kirkeældste holdt på, at det kunne da være en ulykke, ingen havde jo set det, så hun fik sit gravsted indenfor kirkegårdsplænen og i kirkebogen står: »Med tilladelse af retten anstændig begravet 60 år gammel«.

Da Chresten Mattesen nu var alene, solgte han gården til min farfar.

I skyld og panteprotokol for det Reventlowske grevskab protokolleres 10. maj 1864 en købe- og aftægtskontrakt mellem bolsmand Chresten Jørgensen Mattesen som sælger på den ene og brønderiejer Christen Hanssen på Nørremølle som køber på den anden side. Sælgeren overlader køberen sit bol med alt tilhørende med undtagelse af de ting, som han ville have med på sit aftægt.

Kjøbesummen er 12.000 rigsdaler eller 22.500 mark, deraf har køberen allerede betalt 4.000 rigsdaler eller 7.500 mark. Restsummen forrentes med 3 % pro anno, med halvårlig opsigelse.

I randen er tilføjet: »Restsummen af de

15.000 mark courant slettes, da de er af Chresten Mattesen foræret til Christen Hanssen. Aftægtskontrakten har følgende punkter:

1. Et aftægt som på alle måder skal være godt og forsvarligt.
2. En aftægtsbolig indrettes i husets østre ende og tilhørende loftskammer oven over.
3. Daglig 2 kander mælk, månedlig 16 pund smør.
4. Mellem jul og kyndelmisse leveres i godt rent korn: 2 tdr. byg, ½ tdr. malt, 1 tdr. boghvedegryn, ½ skjæppe havregryn.
5. Årlig et fedt svin til 16 lispunds vægt, 2 fede gjæs med fjer på, et lam med uld på til slagting, 1 skjæp salt og 4 tdr. kartofler, ugentlig 10 hønseæg.
6. 3 favne bølgebrænde, 3 læs bølgeopbrænde, 3 læs andet træbrænde årlig skal smågjøres og indbringes i laden.
7. Forbeholder sig afbenyttelse af en halv skjæppe havejord. Kjøberen skal grave og forarbejde denne jord.
8. Til enhver tid fri kørsel og man skal byge og bage, vaske og brygge, endvidere op-passe og pleje ham både i sunde og syge dage.
9. Kjøberen forpligter sig til, hvis aftægtsmanden forlanger det, at føde og klæde ham, holde ham ved renlighed og i et og alt sørge for hans legemlige velfærd, samt på kjøberens bopæl Nørremølle at indrette ham en varm stue med sovekammer. Sålænge dette forhold varer, bortfalder ydelsen i aftægtskontrakten, men det står sælgeren frit, til enhver tid at flytte tilbage til bolet og da atter nyde den hele aftægt.

Senere tilføjet:

Brænderiejer Chr. Hanssen forpligter sig til efter aftægtsmanden Chresten Jørgensen Mattesens død at lade hans afsjælede legeme jorde christsummelig efter sognets skik og brug. Som vederlag herfor skal Christen Hanssen tage og erholde til ejendom alle de

genstande Chresten J. Mattesen i følge paragraf I har udtaget for at besætte aftægtet.

Chresten Mattesen blev boende alene på det gamle bol, blot med en hund til selskab. Han kunne godt lide de »våde varer«, som han hentede på Nørremølle, hvor der jo var brændevinsbrænderi og landhandel. Hans livret var en liter brændevin, et pund pudersukker og et pund rosiner rørt sammen og spist med ske. Følte han sig ensom, satte han sig med hunden foran spejlet. Han havde lært hunden at skubbe til hans albue, så løftede han glasset og hilste på dem, han så i spejlet med ordene: »Skål Chresten, tak Mattesen, drikker du ud, så drikker jeg også ud«.

Min far har fortalt mig om hans begravelse den 17. juni 1868, som far oplevede som 13-årig. »Da Mattesen ingen pårørende havde og var 89 år gammel, var hans død jo ingen sorg«. Far husker det som »En luste begravels«. Drengene drak brændevinslatterne og dansede på møddingen.

I Snogbæk skole var J. H. Schmidt (senere Vojensgård) dansksindet tysk lærer. Han og fru Katrine blev deres gode venner. De har vel drøftet problemerne, da far fik ideen, at der kunne indrettes en gymnastiksal på det gamle bol. Laden som ikke blev brugt kunne indrettes dertil.

I lejligheden boede vor gode daglejer gennem tyve år Hans Philipsen med sin kone Lene og hendes mor, som var fra Blåkrog og var kusine til kunstmaleren Eckersberg. Jeg husker den gamle bedstemor med natkappe i alkoven, der havde rød-blomstret kattunsomhæng. Der var et reb i loftet med et håndtag, så hun kunne rejse sig op. Der var to alkover i den lille hyggelige stue, som havde stengulv. Der var hængelampe over bordet, på kommoden stod to engelske hunde, forskelligt nips og en æske med fine sneglehuse. En søn har vist sejlet en tid, en anden gik sammen med os i dansk skole hos faster Anna på Nørremølle onsdag og lørdag eftermiddage.

Loen blev afklædt og indrettet med ribber og gymnastikredskaber og blev en dejlig sal. Far og J. H. Schmidt var med til at lede de første hold unge, hvoraf mange kom langvejs fra. Senere havde vi gerne karle og piger nordfra med delingsføreruddannelse. Da Niels Bukh som 17-årig var karl på Nørremølle i 1897, ledede han gymnastikken her.

Mine søstre, Julie og Agnete, havde på Askov lært skjolddanse, som de kunne undervise i. Her blev nu snittet sabler og lavet skjolde af stift pap, jeg tror, at de blev bronceret for at ligne metal; der blev syet hvide gymnastiksko af groft hjemmævvet lærred. Gymnastikdragterne var knækorte blå bomuldskjoler, og skjoldmørerne havde udslået hår, der havde været stramt flettet, så det krusede. Sangen dertil var: »Udi krigen de riddersmænd drage«. Disse skjolddanse var en særlig begivenhed.

Jeg har mødt mennesker, hvis bedstefædre havde fortalt dem, at de havde været med til skjolddanse og gymnastik på det gamle bol. Jeg husker en fest med opvisning i 1907, måske mest fordi min to år ældre søster Rigmor skulle optræde og være Ole Lukøje ved kotillondansen, på paraplyen havde hun små ris og sukkerstykker i røde silkebånd. Hun var i hvid natkjole, røde sokker og rød hue.

Vi havde hjemme kogt chokolade og havde den med i en mejerispand, der blev holdt varm i Hans Philipsens grubekedel, og kaffen blev lavet i deres køkken. Efter et festligt kaffebord med taler og sange var der bal. Der blev spillet op til polonaise, Ole Lukøje gik foran med sin paraply og parre-

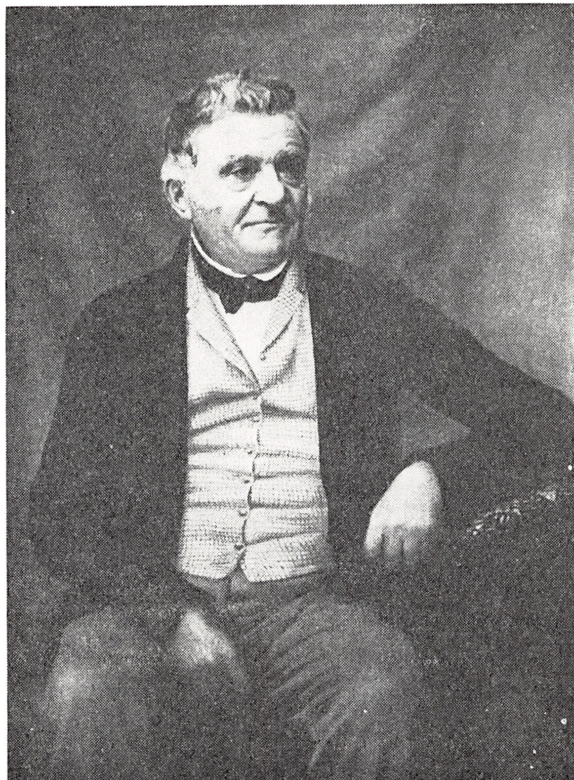
ne dansede ud i hold. Damerne gav herrerne ris, herrerne gav damerne sukker. Tit legede vi ellers sanglege og sang selv til, men til bal var skomageren fra Sottrup Skov det faktotum, der spillede på harmonika. Han spillede også til vore høstgilder, men jeg ved ikke, hvem der havde bemyndiget ham til at køre rundt på cykel og trutte i horn 1. august 1914, idet han sagde: »Det æ for æ kri' om å gøe«.

I 1899 kom det første forsamlingshus i Vester Sottrup, men det gamle bol blev ved med at fungere. Først da den store forsamlingsgård i Sottrup blev indviet i 1911, der hvor frimenighedspræst Jørgen Eriksen var sjælen i arbejdet, var det gamle bols glansperiode forbi. Det blev vist nedbrudt i 1910, og materialerne brugt til den store lade på Nørremølle.

Den er nu også borte, men det gamle træ, oh lad det stå, det må I ikke fælde!

Det har været vidne til denne historie, men kan jo ikke fortælle den videre.

Far havde her indrettet et fristed, som var til stor glæde for mange. Det var faktisk sognets første forsamlingshus.

Agent Jørgen Bruhn (f. 14.5.1781 på Strandgård, Åbenrå, d. 11.3.1858 i Åbenrå).

Skibsreder og kgl. agent Jørgen Bruhn

AF ROLF LARSEN

Litograf Rolf Larsen, Tinglev, har samlet en række oplysninger om kgl. agent Jørgen Bruhns første år.

»Det er navnlig hans varme interesse for handelsskibenes forbedring, som vor by kan takke for det store opsving, skibsbyggeriet har her vundet mere end på andre steder. Utrættelig virksomhed var overhovedet et grundtræk i afdøde Ag. Bruhns Character, og man så ham fra tidligste morgentime af i stadig bevægelse, for at påse og lede de mangfoldige foretagender, han havde at føre opsyn over. Endnu i fjor har ikke det ræste vinter og forårsvejr afholdt ham fra i åben vogn at gøre 2 miles-turen herfra til Kalvø frem og tilbage på en dag flere gange i hver

uge. Hans stræbsomhed blev af skæbnen belønnet med held, foruden flere skibe af en samlet drægtighed af over 1000 Commerce Laster og Kalvø i Gennerbugt ejede han flere møller og andre besiddelser her i omegnen og byen«.

Ovenstående er en del af nekrologen over Jørgen Bruhn i bladet Freja nr. 1165 den 13. marts 1858, to dage efter hans død. Den giver en kort karakteristik af Åbenrås største og rigeste mand – ja, Jørgen Bruhn var vel nok en af landets driftigste mænd fra omkring 1820 og til sin død den 11. marts 1858.

Her kan ikke gives en udtømmende skildring af skibsreder og kgl. agent Jørgen

Rolle

over Skibet,

ført af

dragtig 102 Læster.

Mandskabslisten for Aeolus ser sådan ud:

ROLLE

over skibet Aeolus

ført af

Lorentz Asmussen Holdt,

drægtig 102 Læster

Skibets EQUIPAGE

Capitaine eller skipper Lorentz Asmussen Holdt, født i Amtet Aabenraa og der bleven Borger den 15 Marz 1765

Styrmand: Jens Jensen Styding

født i Amtet Aabenraa

dito: Peter Nielsen født i staden Aabenraa

Matroser: Baadsmann Laust Hansen

født i Amtet Aabenraa

do : Tømmermand Hans Kock

født paa Alsen

do : Kock Martin Hansen Bruhn

født i staden Aabenraa

do : Jep Johannsen

født i amtet Aabenraa

do : Abraham Lassen

født i Jylland

do : Elias Hansen

født paa Fyhn

Dreng: Jørgen Bruhn

født i Amtet Aabenraa

Johannes Jacob Roth, ungmand

født i Girlingen

Lorentz Asmussen Holdt

Borgemester og Raad i Staden Apenraa attestere hermed ovenstaaende Rolle, efter den for os steedte tilbørlige Forklaring rigtig be-

Skibets EQUIPAGE.

Capitaine eller Skipper Lorentz Asmussen Holdt, født i Amtet Aabenraa og der bleven Borger den 15 Marz 1765

Styrmand: Jens Jensen Styding, født i Amtet Aabenraa

dito: Peter Nielsen, født i staden Aabenraa

Matroser: Baadsmann Laust Hansen, født i Amtet Aabenraa

do : Tømmermand Hans Kock, født paa Alsen

do : Kock Martin Hansen Bruhn, født i staden Aabenraa

do : Jep Johannsen, født i amtet Aabenraa

do : Abraham Lassen, født i Jylland

do : Elias Hansen, født paa Fyhn

Dreng: Jørgen Bruhn, født i Amtet Aabenraa

Johannes Jacob Roth, ungmand, født i Girlingen

Lorentz Asmussen Holdt

Borgemester og Raad i Staden Apenraa attestere hermed ovenstaaende Rolle, efter den for os steedte tilbørlige Forklaring rigtig be-

Borgemeester og Raad i Staden Apenraa attestere hermed ovenstaaende Rolle, efter den for os steedte tilbørlige Forklaring rigtig befunden at være. Skibet under Stadens Seyl og Stads-Secretairens Underskrift. Signatum Apenraa, den 14 April 1796.

Borgemeester og Raad i Staden Apenraa attestere hermed ovenstaaende Rolle, efter den for os steedte tilbørlige Forklaring rigtig befunden at være. Skibet under Stadens Seyl og Stads-Secretairens Underskrift. Signatum Apenraa, den 14 April 1796.

L. Asmussen Holdt
J. Styding
P. Nielsen
L. Hansen
H. Kock
M. Bruhn
J. Johannsen
A. Lassen
E. Hansen
J. Bruhn
J. Roth
L. Asmussen Holdt

funden at være. Givet under Stadens Seyl og Stads-Secretairens Underskrift. Signatum Apenraa, den 14 April 1796.

(Skibskokken, Martin Hansen Bruhn er født den 27/10-1769, og hans far stammer fra Sverige).

Bruhn. Jeg vil derfor i denne artikel samle opmærksomheden om de første år af hans liv, og samtidig få rettet på en række misforståelser i den hidtidige litteratur.

Der er i år særlig anledning til at mindes Jørgen Bruhn, da det er 200 år siden, han blev født; det skete den 14. maj 1781, en fjerdingvej uden for Åbenrå på gården Strågård. Jørgen Bruhn var den ældste af en søskendeflok på i alt syv.

I året 1796 i en alder af 15 år kom han ud at sejle som »skibsdreng« med skibet »Aeolus« på 102 Commerce Læster (fremover forkortet C.L.). Skibet var helt nyt – bygget i Åbenrå samme år.

Jørgen Bruhns ældste søn, Hans Bruhn, skriver i sine erindringer, at hans far kom ud at sejle som skibskok i en alder af 13 år, altså i året 1794, men dette kan jeg her afkræfte efter at have gennemgået mandskabs-

listerne i Åbenrå byarkiv fra 1793 til 1810.¹

Fra 1796 til 1801 avancerede Jørgen Bruhn fra at være yngste mand om bord til at være 2den styrmand. Men først måtte han aflægge styrmandseksamen, og det skete i København i året 1800.

I Københavns skipperlavs Examinationsprotokoller² læser man under den 10de May 1800 følgende: »No. 8788 Jørgen Bruhn fød i Appenrade gl. 21 Aar [her er der en fejl i protokollen, Jørgen Bruhn er født den 14. maj 1781 og fylder altså 19 år fire dage efter eksamen, og er altså ikke 21 år, som der står i protokollen]. – – forstaar tiidregning, høidemaaling ved solen og stierne, Compassens misviisning ved een og tvende peilinger udi horisonten, samt Azimuth peiling at beregne og forbedre. Desligest det platte og voxende Kaaxti regning og pasning, at holde en correct journal, og stille sin Cours, hvorefter han sig agter.«

Efter sin eksamen er Jørgen Bruhn tilsyneladende vendt tilbage til Åbenrå, for om en begivenhed i året 1801 fortæller hans søn »skibskaptajn Hans Bruhn« i sine erindringer:³ »– – og blev deres skib i nærheden af Gibraltar overhalet af en engelsk orlogsfregat, som pressede flere af skibets mandskab at forrette tjeneste ombord i fregatten, som Captain Holdt ikke kunne forebygge. Og da Captainens egen søn blev udtaget og beordret til fregatten, så overtalede Captainen fader til gå i dennes sted, som han også samtykkede i, og måtte derefter spadsere ombord i fregatten. Samme kom straks i battallie med en fransk fregat, som engelskmanden tilsidst efter en hårdnakket modstand og i en såkaldt running fighting tvang at stryge flaget, toge straks kommandoen på

den og bragte den til England, og fik fader tilfældigvis efter flere års forløb udbetalt sin andel for denne erobring. Iøvrigt har jeg ofte hørt fader klage over den dårlige leve-måde ombord i den engelske fregat, og havde de kuns sjælden lejlighed at spise dem ret mæt.

Efter en længere tids tjeneste kom endelig fregatten hjem til Plymouth, og efter megen besvær og andre derværende Captainers bistand fik han sin afsked og afbetaling og tilladelse at rejse hjem til Danmark.«

Jørgen Bruhns tjeneste i den engelske fregat har kun varet i 1801. I skibslisterne for året 1802 finder vi ham nemlig som overstyrmand på brigantinen »Providentia« på 80 C.L. bygget i Sønderborg 1780. Kaptajnen om bord var Ehchil Boysen, og besætningen var i alt på 10 mand. Med dette skib sejlede Jørgen Bruhn i to år.

I Lageregister for Åbenrå amt 1804 ses det, at Jørgen Bruhn er slettet af lægdsrullen og i stedet overført til sørullen, ifølge tilladelse som er dateret den 5. februar 1804. Dvs. at han på grund af den lovende karriere til søs skal være fritaget for at gøre militærtjeneste til lands.

Tilladelsen lyder: »Da det Kongelige Admiralitet og Commissariats Collegium har erklæret sig villig til at lade Enke Fru Bruhn fra Strågård's to sønner, Jørgen og Ludolph Conrad indrullere, så har vi informeret de deputerede herrer fra udvalgssessionen i Åbenrå amt med henblik på deres ansøgning fra d. 22. dec. forrige år og 4. jan. dette år, og givet det videre til ansøgeren, med henstilling til, at deres to sønner, når deres indrullering på behørig vis er dokumenteret, at slette dem fra Lageregisteret. Kongelig tyske kanceli i København d. 5. febr. 1803.«⁴

I året 1804 bliver Jørgen Bruhn derefter overstyrmand på et fregatskib ved navn »Catharina«, som er på 85½ C.L., skibet er

1. Åbenrå byarkiv, 1793–1810 Lister over skibenes mandskab. La.Å.

2. Københavnske Lavsarkiver, Examinationsprotokol nr. 22 1794–1823, La.Sj.

3. Hans Bruhns erindringer v/ Erland Møller og Johan Hvidtfeldt.

4. Åbenrå amt, Sønrolleringssager, 1799–1804. La.Å.

bygget samme år i Stenbjerghav ved Flensborg, kaptajnen var Hans Hinrich Wollgehagen, besætningen var i alt på 10 mand, og af rederne på 11 mand finder vi kaptajnen selv, og kendte navne fra Åbenrå som Regenbug, Ottzen, Thordsen og Davidsen.⁵

Samtidig med opstigningen gennem graderne lagde Jørgen Bruhn penge til side, og i året 1807 fik han med familie og venners hjælp råd til at få bygget sit første skib, et mindre fregatskib i Stenbjerghav ved navn »Flora«. (Fra 1802 til 1807 blev der i Stenbjerghav bygget 7 skibe hjemmehørende i Åbenrå).

I Åbenrå byarkivs skibslister for 1807 møder vi »Flora«, den første begyndelse til Jørgen Bruhns store skibsflåde: (Fig. 2)

»Nahmen des Apenradischen Schiffe/ nr. 36
Ein Fregattschiff Flora Commerce Læster/
81

Bauort/ bey Steinberghaf im Nørregaards
holtzung amts Flensburg Baujahr/ Anno
1807

Schiffer und Steuermann/ Jørgen Bruhn,
Schiffer

Nicolay Hinrich Poselt, Steuermann«

Besætningen er på i alt 12 mand.

At vennelisten har været stor ses af, at der var 22 redere af Flora incl. Jørgen Bruhn, og blandt rederne finder vi kendte mænd som Jes Regenbug, købmand og kaptajn, Johan Davidsen, købmand, senator, vintapper og vinhandler, Paul Davidsen, købmand, kaptajn og bager samt Jacob Fr. Biørnsen, købmand og rådmænd.

I 1807 er i alt 41 skibe hjemmehørende i Åbenrå, hvoraf kun 7 er større end Bruhns på 81 C.L.; de andre er på følgende Commerce Læster, 82 – 85½ – 89½ – 92½ – 93 – 94 og 103 – så, ligefrem »mindre« kan

5. Åbenrå byarkiv, skibslister, 1804. La.A.

6. Åbenrå byarkiv, skibslister, 1802 til 1807. La.A.

man vist ikke kalde hans første skib, det var trods alt på de 81 Læster (162 RT), og i forhold til de andre skibe, der indløb til Åbenrå havn, var det en pæn størrelse; fra 26. marts til 7. april 1807⁷ har 9 skibe lagt til i Åbenrå med følgende Læster: 5 – 4 – 6½ – 8½ – 1½ – 19 – 14½ – 4 og så Bruhns på 81 C.L.

Den 7. april 1807 er så første gang Jørgen Bruhn lægger til i Åbenrå med eget skib, og på størrelsen kan vi se, at det ikke er i indenrigsfart han påtænker at sejle. Lasten har han haft liggende vinteren over, for han betaler penge til havnen for vinteropbevaring. I de Algierske søpasprotokoller kan vi se, hvor hans første rejse med eget skib går hen⁸: »Pas nr. 194, skibet er Flora og hjemmehørende i Apenrade, destination er St. Croix, og certifikatets udstedelsesdato er 3. marts.«

Toldregnskaberne for Christiansstad⁹ på de Vestindiske øer angiver, at Jørgen Bruhn ankom med Flora den 10. juni 1807 »fra Apenrade med endeel Provisioner«. Den 16. juli afgår Jørgen Bruhn så fra St. Croix udklareret til København med en ladning sukker, rom, kaffe og tobak.

Men desværre nåede det gode skib Flora ikke så langt som beregnet. På det tidspunkt var Danmark nemlig kommet i krig med England, som havde taget hele den danske orlogsflåde, samtidig med at de kaprede, hvad de kunne af handelsflåden. Skibet blev af en engelsk kutterbrig ved navn Scorpionen opbragt ud for Den engelske kanal i nærheden af Scylli øerne og indbragt til England, hvor alle ombordværende blev anbragt i fangenskab.

I Skibslisterne for 1808 står der om denne tildragelse:

7. Åbenrå byarkiv, Havne- og skibbroregnskaber, 1807. La.A.

8. Algierske søpasprotokoller nr. 1853, 1807. Ra.

9. Toldregnskaber for Christiansstad, 1807. Ra.

»Et Fregatskib Flora
N.B. skibet er bragt til Plymouth og kon-
demneret.«

og i tillægslisten for 1808 står der:

»35, et Fregatskib, Flora, 81 C Lasten
kaptajn, Jørgen Bruhn
styrmand, Hinrich Posselt
bragt til Plymouth i Aug. 1808.«

Men det var ikke kun det gode skib Flora, der led denne skæbne, i alt 9 skibe fra Åbenrå blev opbragt af englænderne i 1807.¹⁰

Men tilbage til Jørgen Bruhn igen; i 1½ år var han i fangenskab i England, men kom så fri ved hjælp af bestikkelse. Pengene der-til havde han fået, da de kom i havn. Da havde han nemlig solgt hvad han kunne fra skibet. Ved afleveringen af skibet var han blevet spurgt om, hvor mange ting der var om bord, og han havde givet det svar, at rotterne, som skibet var fyldt med, havde fortæret det meste, men fik det svar at rotterne nok kunne fortære sejl, tovværk og proviant, men man havde aldrig hørt, at de også kunne fortære de svære jernkæder og skibsankrene.

Med disse penge undslap Jørgen Bruhn fra fangenskabet. Han fik tilladelse til at rejse til London, hvor han bestak lægen, så han kunne blive erklæret for syg og blive indlagt på et hospital; derfra fik han så mulighed for sammen med en ven at komme fra England på et preussisk skib, som land-satte dem på Jyllands vestkyst.

Den ven Jørgen Bruhn flygter sammen med er bysbarnet Johannes Frahm, som havde bosat sig i København. (Ovengaden oven vandet 181). Johannes Frahm var kap-

tajn på fregatten Cronprinsesse Maria, 208 C.L., afrejst fra Batavia den 24. maj 1807, og opbragt af englænderne ved Kap det gode håb.¹¹

Efter at være kommet velbeholden hjem har Jørgen Bruhn nok ment, at han havde et regnskab at gøre op med englænderne, for han drager til Helsingør, hvorfra han tager på kapertogt. Det var med skibet »Hyænen« på 1½ C.L., besætning på 12 mand og 2 svingbasser (små kanoner der kan drejes helt rundt); styrmanden om bord er også et bysbarn til Jørgen Bruhn nemlig Jacob Bendixen. Reder var en købmand Schultz i Helsingør. Kaperbrevet var udstedt til Jørgen Bruhn den 14. april 1809.

Sammen med en anden kaper »Flyveren II«, opbragte de det amerikanske skib »Commerce« på 70 C.L. Dom blev afsagt den 11. juli 1809 ved Priseretten for Sjællands stift, og begrundelsen for domfældelsen var, at Commerce havde benyttet sig af falske papirer og givet falsk forklaring. Skib og ladning blev på en auktion i København solgt for i alt 95.862 rdl., hvoraf halvdelen gik til Flyveren II, og når diverse udgifter til kapertogt, reder og besætning var delt op, har slutresultatet været nogenlunde sådan, at Jørgen Bruhn fik udbetalt 6.971 rdl., og Jacob Bendixen fik 2.614 rdl. Efter dette ene og heldige kapertogt overlod Jørgen Bruhn kaperen »Hyænen« til sin styrmand Jacob Bendixen, der fik kaperbrev den 19. juli 1809.

De penge Jørgen Bruhn fik udbetalt for kapertogtet var den gang en ret stor formue, og de har været et godt skub fremad.

I hele sin karriere som skibsreder (1807–1858) har Jørgen Bruhn haft 35 skibe, måske flere, som han enten var enereder eller hovedreder for sammen med andre.

10. Dept. f. u. a. England Ie, korrespondance-sager vedrørende de af Englænderne opbragte Danske skibe. Ra.

11. Oplysningerne om Jørgen Bruhns kaper-togt er venligst stillet til rådighed af S. F. Grove-Stephensen, Sønderborg.

Der blev taget amatørbilleder af hjemmetyskernes ulovlige afvæbning af de danske soldater. Billederne, der cirkulerede i befolkningen, blev snart forbudt. Illustrationerne til denne artikel er lånt ud af Jørgen Petersen, der fjernede tyskernes vejspærring.

Soldater og befolkning i Kværs-Tørsbøl den 9. april 1940

AF PETER PETERSEN

Overlærer Peter Petersen, Ny Skovbøl, fortæller, hvorledes han personlig oplevede den 9. april 1940. Dagen blev, som for så mange andre, en mærkelig blanding af hverdagsliv og næroplevelse af besættelsen.

Den tyske besættelse af Danmark den 9. april 1940 kom ikke blot som en overraskelse for de fleste danske, den kom som et chok.

I flere måneder havde der i Kværs sogn og i sognene vestpå været soldater, cyklistkompagnier, som sikringsstyrker. De skulle forsvare landsdelen fra Flensborg Fjord og vestpå.

Vinteren 1939–40 blev en af de hårdeste i mands minde, med frost ned til minus 30 grader og med sne i et ukendt omfang. Bivejene var nærmest ufremkommelige, derfor red sognefogeden, Johannes Termansen,

Kværs, rundt på en hest, da han skulle give meddelelse til kvarterværterne om indkvarteringen. En kone fra det tyske mindretal sagde udfordrende: »Det er vel tyske soldater, vi skal have!« Sognefogeden svarede roligt, at det var danske soldater fra garnisonen i Odense.

På min fødegård, »Virkelyst« i Tørsbøl, havde vi en af soldaterne indkvarteret. Han hed Robert, var smedesvend fra Nordfyn, et dejligt menneske og en dygtig, samvittighedsfuld soldat.

Soldaterne var tidligt om morgenen den 8. april taget på en øvelse, der samtidig skulle være en udflugt til Dybbøl Banke. Robert havde, som kammeraterne, glædet sig til at se og høre om det minderige sted. Efter rundvisningen skulle de drikke kaffe på »Hotel Dybbøl Banke«.

Den dag kørte jeg roer hjem fra roekulen

på marken. Ved 16-tiden fortalte min søster og min mor, at Robert var kommen farende hjem, svedig og forpustet, havde hurtigt pakket alle sine ting, læsset dem på cyklen og var spurtet væk igen. Han havde ikke haft tid til at drikke eftermiddagskaffe, og han ville ingen madpakke have med. Han havde sagt tak for opholdet og sagt farvel, han regnede ikke med at komme igen.

Det gav os noget at tænke over. Men jeg havde straks den 3. september 1939 været indkaldt til sikringsstyrken ved Kolding. Jeg kendte militærets øvelser – måske var det ikke så slemt.

Om aftenen deltog jeg i gymnastik i Kværs forsamlingshus. Stemningen var lidt anspændt. Men søndag den 31. marts havde soldaterne også været alarmeret og havde haft rekyl- og maskingeværer opstillet forskellige steder, bl.a. i forsamlingshusets gård. Rygtet havde sagt, at nazisterne sydfra var i landsdelen for at lave uro. Men det var ikke kommet til uroligheder, så det gik nok også stille af denne gang, mente de fleste.

Jeg blev ene tilbage for at slukke lyset og låse døren. Da jeg stod neden for trappen i den stille, mørke aften og tænkte over situationen, kom to mænd rundt om hjørnet af forsamlingshuset. Jeg kunne på skråremmen og de lyse skulderstropper se, at den ene var officer. Han havde stålhelmet på, hvilket viste, at soldaterne var i alarmberedskab. Den anden mand var civilklædt, han sagde: »Der holder en motoriseret kolonne syd for grænsen. Den er 40 km lang. Det har lastbilchaufførerne fortalt. Men vi ved det også fra anden side. Den forreste tank står så tæt på, at den rører grænsebommen. De kan kun køre fremad. De kommer bestemt i nat!«

Så fik han øje på mig og sagde skarpt og temmelig ophidset: »Hvad står De der og lurer efter?«

»Jeg lurer ikke!«

»De hørte, hvad jeg sagde, og De lurer!«

»Jeg hørte, hvad De sagde, det kunne jeg ikke undgå. Jeg er her, fordi jeg har været

til gymnastik.«

»Hvorfor står De så alene? Hvem er De, og hvad foretager De Dem her i mørket?«

»Jeg er alene, fordi jeg skulle slukke lyset og låse døren.«

»Det er sikkert rigtigt nok,« sagde officeren. »Jeg ved, at der har været gymnastik her i aften.«

Den civilklædte talte nu mere roligt: »Jeg er fra kriminalpolitiet, og vi må være forsigtige! Vi ved ikke, hvem vi kan stole på.«

Vi talte lidt sammen. Han fik mit navn at vide og også, at vi hjemme havde en soldat indkvarteret, og at jeg var hjemsendt fra sikringsstyrken.

»Har De bemærket noget særligt eller set fremmede personer? Nå ikke. Men nu ved De, at vi bliver overfaldet senest i morgentimerne. Kan De tie med det? Godt! De må hellere se at komme hjem. Vær forberedt på alt! Godnat!«

Jeg cyklede hjem. Robert havde under indkvarteringen delt værelse med mig. Synet af hans tomme seng og tanken om det, jeg havde hørt, gjorde, at jeg faldt sent i søvn.

Min søster vækkede mig tidligt om morgenen. »Stå op! Der er noget galt! Luften er fuld af fremmede flyvemaskiner, og der er motorlarm rundt om!«

Jeg fór ud af sengen og stak hovedet ud af vinduet mod øst i loftsgavlen. Flyvemaskiner fór over huset, så det rystede, og vinduerne klirrede, motorlarm lød både i luften og på vejen mellem Kværs, Tørsbøl og Hokkerup.

Klokken var 4.35. I en fart kom jeg i tøjjet og ud på gårdspladsen. Det var en køn, frostklar morgen, men fredelig var den ikke.

Tre flyvere fløj så lavt over huset og haven, at trætoppede svajede. Maskinerne var mørke og grimme i forhold til vore sølvskinnende maskiner – og farten var meget hurtigere end danske maskiners. Deres mærke, det sorte kors i det hvide felt og et D, angav, at det var tyske maskiner.

Vi hørte både gevær- og kanonild og en

voldsom motorlarm sydfra. Der var åbenbart kamp to steder, næsten lige syd for os – det kunne efter lyden være, hvor hovedvej 8 støder op mod Hokkerup-vejen, det var knap 4 km fra mit hjem. Og så hørte vi kamp fra hovedvej 10 i retning af Lundtoftbjerg, som var knap 3 km borte. Vi kunne høre kommandoråb, uden dog at opfatte meningen, og vi kunne høre skrig.

Flere mørke flyvere kom igen så lavt, at trætoppene svajede. Tre var lidt højere oppe, men lige forbi vore marker i retning mod Kværs gik de meget lavt ned. Da hørte vi pludselig ét eller flere maskingeværer knitre, kun få hundrede meter fra vore marker. Vi hørte det klinge mod maskinerne – de stak næsen opad i et ryk og fór videre mod nord.

Skuddene og larmen fra Hokkerupkanten stilnede af, men på hovedvej 10 tiltog larmen. Et sted vældede røgen frem. Det så ud til, at det var Lundtoftbjerg, der brændte.

Motorlarmen og skuddene hørtes nu mere mod nord, ud for Lundtoft, og trak op mod Søgård. En flyver skilte sig ud fra en flok og cirklede rundt over Søgård kaserne, som var lidt over 3 km fra os. Jeg løb om bag laden mod nord. Far råbte: »Det er krig, dette her, bliv i ly!«

»Jeg vil da se, hvad der sker med Søgård – om de bæster smider bomber!« svarede jeg.

Men der kom intet bombedrøn, og maskinen fløj nordpå.

Skydningen hørte op, men motorlarmen på hovedvej 10 fortsatte.

En arbejdsklædt mand, som vi ikke kendte, kom på cykel vestfra.

»Hvad sker der?« spurgte far.

»Tyskerne er her! De skyder langs hovedvejen. Den er fyldt med tanks og panserbiler. Kuglerne fløjtede om ørerne på os, både fra geværer og kanoner. Lundtoftbjerg brænder! Jeg skulle have været på arbejde i Vilsbæk – jeg var kommet over vejen, men så var der et ophold i rækken af panserbiler, og så smuttede jeg tilbage. Det er ikke til at

arbejde i dag! Jeg vil hjem nu!« Manden cyklede. Han var tydeligt rystet over, hvad han havde set.

Enkelte flyvere fløj endnu nordpå, men højere oppe. Det var nu efterhånden blevet så roligt, at jeg regnede med at kunne køre mælken til mejeriet. Landmændene i Tørsbøl skiftedes til at køre mælken til Kværs mejeri, og det var mit arbejde netop i de dage. Men forinden gik jeg op på mit værelse i østgavlen. Derfra havde jeg frit udsyn til morænebakkerne ved Kværs og ind mod Tørsbøl skov, og jeg kunne se den gamle bygade i Tørsbøl og den nye Hokkerup-Kværs vej. To tyske soldater med skudklare geværer gik ca. 200 meter øst for vejen, og to gik tilsvarende vest for vejen ind mod vort markskel. De sikrede en afdeling tyske fodfolk, som med skudklare våben rykkede frem på vejen mod Kværs. Et par åbne militærbiler kørte bag fodfolket.

En voldsom harme greb mig. Jeg var soldat, hjemsendt med al udrustning – undtagen geværet. – Endnu mere harmfuld blev jeg, da den tyske afdeling gjorde holdt lige nord for Tørsbølgård. Det, der gjorde mig så vred, var, at de gjorde holdt netop på den plet, hvor de danske sikringsstyrker havde haft deres samlingsplads hver morgen og aften i al den tid, de havde været i Tørsbøl. – Nu tog tyskerne pladsen. De stod meget tæt, vel et krigsstærkt kompagni, ca. 250 mand. Jeg savnede mit gevær, så det smertede. –

Tyskerne havde et mærkeligt held med sig. Den maskingeværgruppe, som nord for vore marker havde skudt på de tre tyske flyvere, havde ligget kun ca. 600 meter fra det tyske kompagni, men de var netop beordret til at rykke ind til Kværs, fordi kampen skulle indstilles. I bygmester Peter Holms mark, i en grusgrav øst for vejen, også kun 6–700 meter fra tyskerne, havde en ældre officiant netop, meget modvilligt, indstillet kampen og afladet både geværene og rekylgeværet. Officianten var meget fortrønet over, at de par minutter hindrede ham i at

skyde på fjenden. En åben, tysk militærbil med officerer kørte lidt senere fra Søgårdvejen mod Tørsbøl. Sergent Dyhr stod ved vejen og havde netop taget patronerne ud af sin pistol. »Jeg havde skudt dem alle, havde revolveren været ladet!« sagde han, da han fortalte om bilen.

Efter et ophold fortsatte tyskerne fremrykningen som før. Jeg ventede hvert øjeblik at høre skud fra vore soldater, men der skete intet. Jeg, som de fleste, regnede med, at tyskerne kun havde besat Sønderjylland, som de jo havde truet med i flere år. Da der ingen modstand blev ydet mere, regnede jeg med, at vore soldater havde trukket sig tilbage for overmagten og i fiskerbåde var på vej over Als Fjord til Als for derfra at tage til Fyn.

Jeg spændte hestene for mælkevognen og hentede mælken ved de seks ejendomme, hvis mælk jeg skulle transportere. Første sted, jeg hentede mælken var hos vor nabo. Han var hjemmetysker af den rolige slags, men den morgen var han ude af sig selv af henrykkelse. »Vi vidste jo, at de ville komme. Vi har ventet længe på den dag. Nu er de her! Hvor er det godt! Nu bliver vi tyske igen!« – Jeg kørte hurtigt.

Næste sted var hos en dansk nazist. Også han var oppe på de høje skyer af begejstring for tyskernes komme. »Nu bliver tiderne noget andet!« sagde han. »Ja, det vil du snart opdage,« svarede jeg.

Tredje mand var helt igennem dansk og antinazist – jeg så ham ikke – og heller ikke de øvrige leverandører. Jeg tog blot spannene fra mælkebordene. – Folkene sad sikkert inde og græmmede sig og sørgede over besættelsen af vor landsdel – den, nazisterne havde truet med helt siden 1933.

Jeg så en flyver, som lagde sig helt om på siden, og en lille, lysende genstand dalede nedad fra den. Det var ikke en lille bombe, men en hvid brevdue, der straks fløj sydpå.

Uden for Kværs havde vejen været spærret, bl.a. af en stor og tung jernbjælke. Ty-

skerne havde skubbet spærringen til side. Vejmænd Marius Larsen og medhjælperen Jørgen Petersen fjernede nu bjælken helt.

Min far, som havde været tysk gardist og gjort hele første verdenskrig med, vidste, at krig kunne bringe mange ubehagelige overraskelser, så han cyklede foran mælkevognen for at se, om der var klar bane. Det var der, indtil vi kom til de første huse i Kværs bygade. Der kom en ung, civilklædt mand gående imod os. Han havde et dansk gevær i hånden og råbte til far: »Stå af cyklen! Du må ikke være på den vej!« og han løftede geværet.

»Flyt dig! Du kan jo ikke engang skyde med det gevær!« svarede far og cyklede roligt videre.

»Stands! Vend om! Ingen må køre på vejen!« råbte manden til mig. En lignende rolig, kold vrede, som da jeg så de tyske soldater, greb mig. Det var især, fordi manden som civil havde taget en dansk militær-riffel. Vor mælkevogn var en meget høj fjedervogn. Jeg rejste mig, løftede den store kørepisk og råbte: »Flyt dig, eller jeg slår dig i hovedet!« og manden flyttede sig måbende. Jeg svingede pisken, og hestene fór frem i skarp trav.

Lidt længere fremme ville endnu en civil mand med et dansk gevær stoppe far, men også han fik besked. »Jeg har lov til at færdes her uden din indblanding! Men det er ulovligt, at du som civil har en dansk militær-riffel!« sagde far, men manden gik videre. Han løftede geværet mod mig, men jeg drejede hestene mod ham, så han hurtigt måtte springe til side.

Det var harmeligt at se en mængde danske militærudrustning, tornystre, kapper, hjelme, gasmasker og fodfolkspader, ligger sammenkastet i en dyngede ved vejen.

Netop da jeg nåede mejeriet, kom de danske soldater, det meste af cyklistkompagniet, men de var til fods, nogle havde deres sorte kapper på, men mange var uden kappe, uden stålhjelm eller øvrige udrustning, nogle

Amatørfoto fra 9. april 1940.

havde felthuer på, andre var barhovede. De så vrede eller sorgfulde ud, og grunden var klar: tre-fire civile hjemmetskere, anført af gårdejer Damm, Langelo, den eneste, jeg kendte, bevæbnede med danske geværer, havde taget kommandoen og førte de danske soldater sydpå. Det kneb hjemmetskerne at få dem til at gå. Nogle af soldaterne skældte ud på hjemmetskerne, især lagde jeg mærke til en ældre, gråhåret officiant, som var bleg af vrede og åbenbart nægtede at gå videre, men kaptajn Nielsen og en anden officer talte beroligende til ham, og han fulgte med. En af hjemmetskerne opdagede, at en af soldaterne endnu havde sin gasmaskebeholder med, og han råbte, at han skulle aflevere den. Soldaten rev beholderen, en ca. 30 cm høj og 12 cm bred dåse, op i dens læderrem og slyngede den rasende over mod mejeriet, hvor den bragede mod muren. Førstemejeristen så vredt efter hjemmetskerne med soldaterne. Vi vekslede nogle bemærkninger, og jeg sagde bebrejdende: »De kunne da have taget til kysten og være kommet til Als eller Fyn.« Vi var jo endnu ikke klar over, at hele Danmark var besat. Det fik jeg dog at vide ved middagstid, og også at tyskerne havde angrebet Norge. Rygterne fortalte om svære kampe og store tab af tyskere og m.m.

Far cyklede gennem Kværs. Ved forsam-

lingshuset så han gårdejer Festersen, Koghave, hjemmetskerens leder i Kværs, sidde med en dansk stålhelm på hovedet og et dansk gevær i hånden. Han sad på en dyng dansk militærudrustning. – Far sagde, da vi var kommet hjem: »En civil i Belgien eller Frankrig, der under første verdenskrig havde optrådt som Festersen, ville være blevet skudt af tyske soldater, havde de set ham i sådan en mundering.«

Festersen plejede ellers som en klog general at holde sig i baggrunden og derfra lede tyskheden i sognet. Nu troede han naturligvis at alt var vundet for tyskerne, og derfor trådte han åbent frem. Senere på dagen traf han sognefoged Termansen og forlangte sognefogedarkivet kørt hen til sin gård, »– for nu er det os, der regerer, at du ved det, hvis du ellers har noget, du skal have klinket!«

Men Termansen svarede: »Du får ikke så meget som ét stykke papir! Det er endnu vort land, dette her, og det er dansk!« – Festersen forsvandt.

Kriminalbetjent Wilsøe, Gråsten, havde fra sine svigerforældres hus i Kværs fotograferet hjemmetskerens fuldstændig ulovlige transport af de danske soldater. Billederne blev mangfoldiggjort, og mange i sognet fik disse fotos, som gav hjemmetskerne meget

dårlig samvittighed. De var blevet fremkaldt i Odense, og vi fik dem hos Jørgen Petersen og Peter Böttcher. Han kørte mælketur, og han kørte pakker fra jernbanestationen ud til befolkningen i Tørsbøl og Kværns, så han kom hver dag i kontakt med mange beboere i sognet. Efter nogen tid truede tyske og danske nazister både Jørgen Petersen og Peter Böttcher til at ophøre med at dele fotos ud – men da var vi blevet godt forsynet.

Böttcher blev senere truet til at holde op med at fortælle vittigheder om tyskernes krigsførelse m.m. Det var kedeligt, for han havde en eller to nye historier hver dag, og de var gode og satte humør i folk. Skade, at de bedste af hans vittigheder ikke blev skrevet ned.

Gårdejer Damm, Langelo, sagde så tidligt som i 1942 til min far, at der var intet, han fortrød så meget, som sin optræden over for de danske soldater den 9. april. »Jeg tænkte mig ikke om. Jeg har slet ikke været aktiv tysk soldat under første verdenskrig, men kun haft opsyn med et hestelazaret. Jeg kendte intet videre til militæret og dets love. – Vi hjemmetyskere tabte hovedet den 9. april. Det er mit livs største dumhed, og jeg vil blive straffet strengt for det, hvis tyskerne taber krigen. Måske tager danskerne gården fra mig!«

Damm havde altid, bortset fra 9. april, været en meget besindig hjemmetysker. Efter 5. maj kom han i Fårhuslejren, men han beholdt sin gård.

Efter mælketuren cyklede jeg til Lundtoft ved hovedvej 10. Jeg fik dér reelt at vide, at Lundtoftbjerg ikke var brændt, men at dets hønsehus under kampen var skudt i brand. Brandvæsenet fra Klipleve var mødt, og en af brandmændene var blevet dræbt.

Ved Lundtoft Kro havde tyske granater skudt hul i et par husmure, og også kroen var ramt. En hest inde i stalden var blevet dræbt af granaten fra en tysk kanon.

Søgård kaserne så uskadt ud, men lidt nord for den havde der været kampe. Vejen

havde været spærret med tipvogne og en lastvogn fyldt med sand fra Bjergskov grusværk. Bilen havde været væltet tværs over kørebanen, men af sporene i asfalten kunne jeg se, at en tysk tank havde skubbet den bort, så vejen var fri.

En eskadron tyske ryttere red nordpå i to lange rækker. De red på begge cyklestier. Måske mente de at asfalten dér ikke var så hård for hestenes hove som vejens. Rytterne blev helt skæve i ansigtet, sådan fortrak de munden i hånlige smil, da de så den mislykkede vejspærring. Jeg tænkte: Smilet skal nok stivne, når I ser Norge. I kommer ikke til at erobre verden, men tabe krigen!

Vejen var som blæst ren for hjemmebefolkningen. Kun tyske militærbiler kørte nordpå, dog ikke i stort tal. De fleste var passeret, og var nu langt oppe i Jylland, på vej til Norge.

Jeg cyklede over til hovedvej 8 ved Hokerup. Dér var blevet dræbt to af vore soldater, menig J. Jørgensen og sergent C. H. Vous, fik jeg siden at vide. Ingen mennesker var der nu. I østre vejgrøft og i rabatten holdt tre åbne tyske panserbiler. De var blevet standset af små danske kanoner – en del tyske soldater var blevet såret og dræbt.

Kort efter, jeg var vendt hjem fra min cykeltur, kom alle danske soldater tilbage. De var blevet givet fri efter protest over for tyske officerer, da de havde nået grænsen ved Kruså.

Men Robert var ikke blandt dem. Vi kunne ikke få oplysninger om hans skæbne.

For at få tankerne bragt til ro gik jeg senere på eftermiddagen i marken for at harve. Det var blevet en dejlig solskinsdag, luften sitrede af varme. Harvens tænder findelte muldjorden glimrende efter den hårde vinter. Det tegnede til at blive en god og let forårsåning. – Men hvad ville skæbnen blive for vort land – for Norge – for den frie verden? – Og hvor var Robert?

Klokken 17 kom Robert cyklende op til mig på marken og fortalte, hvad han havde

oplevet. Hans cyklistdeling havde, sammen med en motorcykelafdeling, som flere gange før til øvelse, ligget ved Strandvejen ved Flensborg Fjord, tæt ved Rønshoved. De havde hørt skud og larm fra Hokkerup, og også at kampen var stilnet af. For ikke at blive omgået af tyskerne ville de trække sig tilbage mod Rinkeby. Da de opdagede, at tyskerne rykkede frem på Strandvejen, lavede de et enestående tilbagemang. To cyklister på hver side af en motorcykel holdt fat i hinanden, den forreste holdt fat i Nimbusen, og så kørte de med 80 kilometers fart til Sønderborg. Cyklist-soldaterne var til daglig trænet til det utroligste, derfor kunne de klare denne transport med en sådan fart.

De blev optaget på Sønderborg kaserne, og der ville den kaptajn, hvis kompagni de blev tildelt, ikke høre tale om overgivelse. Han ville kæmpe mod tyskerne, og hans mandskab ville det samme. Der blev spurgt i en deling, om to mand ville melde sig frivilligt til at tage over broen og undersøge, hvor langt tyskerne var trængt frem. 24 mand meldte sig – det var hver mand i delingen.

Men kaptajnen måtte ikke kæmpe, og til slut kunne Robert sammen med kammeraterne cykle til Søgård kaserne og derfra til sit kvarter.

Nogle hjemmetyskere og nogle danske nazister hånedes flere steder vore soldater for fejhed. Intet var mere forkert! Mange sønderjyder, som havde deltaget i hele første verdenskrig, beundrede vore soldater for deres mod og rolige optræden, både da de rykkede ud, da de kæmpede, og da de kæmpende trak sig tilbage, helt til Haderslev kaserne. De ville kæmpe videre fra terrænet syd for Vejle og vestpå.

En ting undrede mange tænkssomme soldater og civile sig over:

Når man i alt fald fra klokken 9 den 8. april havde vidst, at tyskerne ville angribe Danmark, hvorfor blev der så ikke taget militære forholdsregler? Hvorfor mobiliserede man ikke? Det ville jo have været let at ind-

kalde de fem årgange, som var blevet hjemsendt den 17. september med al udrustning, undtagen geværet. Hvorfor sprængte man ikke vej- og jernbanebroer? Hvorfor skulle soldaterne med både motorcykler og cykler køre om kap med tiden og tyskernes fremrykning for overalt at nå netop de stillinger, de så ofte under øvelser havde besat? Hvorfor måtte de ikke få tid til at lave ordentlige vejspærringer? Hvorfor måtte de ikke grave sig ned i skydehuller i nattens løb? Hver soldat havde jo en spade med i sin udrustning.

Var det hele et bluffnummer – men med dødelig alvor for de få soldater? Var det aftalt spil, at der egentlig ikke måtte gøres modstand? Tyskerne udtrykte jo forundring over, at der blev skudt på dem. Det var mod aftalerne, og i strid med, at de havde fået besked om en fredelig indrykning i Danmark.

På Søgård kaserne blev der afholdt en mindehøjtidelighed for de faldne danske soldater. Nogle dage derefter, den 14. april, samledes cyklistkompagniet fra Kværs sogn sammen med stort set kun de danske kvarterværter til en højtidelig afsked ved Kværs forsamlingshus. Ikke siden Genforeningen i 1920 havde der vajet så mange Dannebrog i Kværs, som den 14. april. På den måde viste befolkningen sin glæde og taknemlighed mod soldaterne, som med så svage midler modigt havde forsvaret Danmark den 9. april.

Soldaterne cyklede over Sønderborg til Mommark for med færgen at sejle til Fyn og nå til deres garnison i Odense.

De gjorde holdt i Hokkerup, hvor deres to kammerater, menig J. Jørgensen, København, og sergent C. H. Vous, Næstved, var faldet. Blomster og trækors viste stedet.

Under soldaternes ophold i grænselandet, og især ved begivenhederne omkring 9. april, var der skabt en vækkelse, en opvågning til bevidst danskhed, og et mangeårigt venskab var indledt mellem sikringsstyrken og befolkningen – og der var skabt større forståelse for grænselandets særlige stilling.

Da gassen sprang ved Åbenrå

AF H. V. GREGERSEN

Man må håbe, at der er større bestandighed i leverancen af naturgas i 1980'erne end der var, da man for hundrede år siden fandt naturgas ved Åbenrå. Studielektor, dr. phil. H. V. Gregersen, Haderslev, skriver om det sjældne fænomen dengang og udkaster en teori.

For hundrede år siden oplevede åbenråerne et højst ejendommeligt fænomen. Syd for byen, ved badeetablissementet »Bellevue«, blev der i april 1881 boret efter vand. Drejer Frederik Eriksen forestod boringen, og da han nåede ned i en dybde af 147 fod, blev arbejdet standset af en stor sten. Han foretrak derfor at flytte sit bor nogle få meter til siden, og her kom han ud for noget helt uventet.

Den 25. april 1881, kl. halv elleve om formiddagen, var hans bor nået gennem et kalkmergellag og kommet ned i et sandlag, og så skete det! Det ligesom begyndte at koge og boble meget voldsomt, og fra en dybde af 177 fod stødtes der pludselig ler og sand op i luften med en sådan kraft, at man næppe kunne øjne partiklerne. Den samtidige beretning i »Dannevirke/Freja« meddeler videre, at der »under knald, piben og sujen«, der kunne høres i lang afstand, trængte en ildelugtende luftart ud, og boremesteren måtte bringes bort med et ildebeholdende. Ved antændelse viste luftarten sig at være gas, og udstrømningen dannede en høj ildsøjle, der dog med mellemrum slukkedes af større og mindre mængder af dynd.

Der blev selvsagt stor tilstrømning af nysgerrige. Et par dage senere måtte der derfor laves en indhegning omkring borestedet med ildsøjlen, og folk måtte betale entré, dersom de ønskede at tage fænomenet i nøjere øje-

syn.

I begyndelsen af maj blev der foretaget en ny boring godt et par hundrede meter syd for »Bellevue«, og også fra dette borested strømmede der gas ud, da man var nået 121 fod ned. En måned senere, i begyndelsen af juni, førte en boring lidt nord for »Bellevue« til samme resultat, da man var nede i en dybde af 132 fod. Fra borestederne lød der i de følgende dage en voldsom larm.

Rygtet om de tre ildsøjler syd for Åbenrå nåede naturligvis vidt omkring. I »Kieler Zeitung« redegjorde Dr. C. Gottsche for fænomenet ud fra sin tids geologiske viden. Han fastslog, at man ikke kunne forvente at finde kulforekomster under borestederne, men »en fedtet vædske«, som man hævdede at have fundet ved Farvermølle i Sønderskovven ved Åbenrå, burde man dog lade undersøge.

I løbet af nogen tid blev gasflammerne mindre og mindre for til sidst helt at slukkes, men byens borgere havde oplevet et fænomen, der i lang tid fremover gav anledning til allehånde spekulationer. Over for noget så uvant måtte sindene naturligvis komme i røre.

I ældre tid kaldtes det sted, hvor gasudslippet fandt sted, »Kapelbjerget«, og den tanke ligger nær, at der har været en ganske bestemt anledning til at der netop her er blevet bygget et kapel. Se herom: Sønderjysk Månedsskrift 1978. Hvis man engang i middelalderen har oplevet et lignende fænomen som det for hundrede år siden er det givetvis blevet opfattet som et under, som noget overnaturligt, og intet har da været mere nærliggende end at bygge et kapel her. Ja, det var en gisning, men måske er den ikke helt ved siden af?

Udvalget til støtte for kunstnerisk design i Sydslesvig

Det er en kendt sag, at Sydslesvig i tidens løb har budt på en lang række opgaver af kunstnerisk art, det være sig arkitektur, udsmykning, grafisk design eller indkøb af kunst eller kunsthåndværk. Det er lige så kendt, at en del afgørelser bærer præg af, at de er truffet, uden at man har haft et tilstrækkelig sagkyndigt udvalg at kunne støtte sig til.

Man må ofte skamme sig over de pinlige frembringelser, der således kan opstå, men man har måttet affinde sig med, at det næsten hører med til billedet af Sydslesvig.

De uheldige eksempler inden for grafisk design glemmes hurtigt igen. Værre er det med udsmykninger, der ikke er til at blive af med, men allerværst er det, når det drejer sig om bybillede og miljø samt historiske bygninger.

De skader, der her sker, er uoprettelige.

Alt i alt kan man sige, at Sydslesvigs ansigt udadtil ved mange lejligheder har fået et billigt og mindre lødigt præg, der ikke skyldes nogen nødvendighed, og hverken har rod i historien eller svarer til de kulturelle bestræbelser, der er i gang i Sydslesvig i dag.

Problemet har været drøftet i mange år, men det har været vanskeligt at røre ved, blandt andet fordi det er svært på normal vis at trænge igennem i demokratiske organisationer eller andre institutioner med et krav om kvalitet.

Derfor har en lille kreds af sagkyndige holdt et konstituerende møde den 19. marts 1981.

Man vedtog at tilbyde sin støtte til alle danske institutioner og organisationer, men da historiske bygninger og miljø også er et offentligt anliggende, som alle må have en fælles ineresse i at bevare, er udvalget også rede til et samarbejde til tysk side. Også privatfolk kan hente råd hos udvalget.

Foruden den vejledende rådgivning, som anses for at være den primære opgave, agter udvalget også i en vis udstrækning at udøve en kritisk vurdering af de mest graverende eksempler på underlødig grafisk design, kunstindkøb samt hvad man kunne kalde bygherrers og arkitekters voldtægt på bybillede og miljø.

Udvalget består af:

Bøgh Andersen, Helge Krempin, Poul Leckband, Holger Hattesen, Chr. Schade, Jørgen Vestergård, Leif Dahl og Poul Svensson.

Adresse: Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, Flensborg.

Sagt og skrevet

FN-delegaten Marie-Angelique Savané var en af de fængslende personligheder, vi mødte. Hun erklærede blandt andet, at hvis man vil have et andet folk til at overtage sin egen kultur, tankemønster og sociale forståelse kan man gøre det alene ved at få det til at tale ens eget sprog. På perfekt fransk erklærede hun, at når hun talte fransk, farvedes alle hendes begreber af fransk tankesæt, som var Senegal fremmed. En nøgtern erkendelse, som vel herhjemme ville blive afvist som chauvinisme af den almindelige afstumpede holdning til sproget som et slet og ret kommunikationsmiddel – den holdning som blandt andet skolelovgivningen for faget dansk er udtryk for.

(Jyllandsposten 13.2.1981, Jesper Langballe i TV-omtale).

Flere af pædagogerne fremhævede det vigtige i, at det danske sprogs udbredelse øges i takt med at lærerne og pædagogerne også selv konsekvent benytter sig af det danske sprog i skole og børnehaver.

At det danske sprog har så vanskelige vilkår kunne ikke undgå at bringe et skær af frustration over debatterne på Christianslyst. Men samtidig var den holdning også til stede, at problemerne, hvor vanskelige de end er, må og kan løses, men at det kræver en indsats.

(Flensborg Avis 4.3.1981. Af referat fra skoleforeningens kursus på Christianslyst.)

Bog anmeldelser

Særpræget Danmarkshistorie

Danmarks historie, bind II, Tiden 1340–1648. Redaktion: Aksel E. Christensen, H. P. Clausen, Svend Ellehøj, Søren Mørch. Gyldendal 1980. 700 sider. Pris 325,- kr.

Det er en meget særpræget Danmarkshistorie, Gyldendal for tiden udsender. Det fremgår tydeligt af stoffordelingen – af 2. binds 700 sider går de 250 sider, altså over en trediedel, til litteraturoversigt, arkiv- og kildeoversigter samt boglister – at den henvender sig til et publikum af specielt interesserede, lærere, studerende, forskere etc., og for dem er der megen hjælp at hente i den løbende orientering om, hvad man ved og hvad man ikke ved, hvor der kan søges mere materiale, hvor der er uenighed osv. Det er en Danmarkshistorie for dem, der vil arbejde videre med stoffet.

Den kritiske gennemgang af den forelig-

gende litteratur om emnet er af overordentlig værdi, men undertiden fører den fyldige litteraturomtale til overdrivelse. F.eks. overvejes side 431, hvad der gjorde Christian IV's merkantilisme til et fejlslag, hvorefter man i litteraturoversigten side 439 kan læse, at der findes en helt tredje forklaring. På lignende måde kan man i redegørelsen for handelsmonopolet på Island læse, at problemet bl.a. lå i, at priserne for fisk, der var hovedproduktet til eksport, ikke fulgte med prisstigningen på det importerede brødkorn, men hvorfor fisken kom bagefter, får man først forklaringen på i den tilknyttede litteraturoversigt. Den væsentligste argumenta-

tion bør stå i teksten og ikke flyttes til litteraturoversigten.

Bind II har fire forfattere: Kai Hørby behandler perioden fra 1340 til 1523, Mikael Venge fortsætter derefter til 1559, medens Helge Gamrath og E. Ladewig Petersen i fællesskab tager sig af tiden indtil 1648. Selv om der er sørget for krydshenvisninger, betyder denne stoffordeling alligevel, at der kommer huller i fremstillingen. Når således det sidste forfatterpar gang på gang henviser til »den meget vigtige bestemmelse« i Koldingrecessen 1558, der tillod herremanden at nyttiggøre sit gods uhindret (og som oprindelig havde driftsøkonomisk sigte, men efter 1600 blev anvendt på retsforholdet mellem godsejer og fæstebonde blandt andet som hjemmel for nedlæggelse af fæstegårde eller hoveriforøgelse), føler man det som en mangel, at bestemmelsen slet ikke er omtalt i forbindelse med recessen af 1558.

Vægten er lagt på de strukturforandringer, der gør sig gældende på alle samfundsområder, socialt, økonomisk, forvaltningsmæssigt, og på visse forskydninger, der er sket i den historiske vurdering. For eksempel opdagede man, at ødegårdene ikke var en følge af den sorte død omkring 1350, men begyndte at vise sig allerede i begyndelsen af 1300-tallet, og efter denne erkendelse er forskningens hovedinteresse »næsten umærkeligt« flyttet fra ødegårdsfænomenets depressionslignende træk, så det fra at være en katastrofe nærmest er blevet tolket som en velstands-krise (side 98–99).

Men når man koncentrerer sig om samfundsstrukturen, der er baggrund og basis for den politiske udvikling, skydes denne i baggrunden. Sønderjyllandsproblematikken indtager derfor heller ikke i denne bog den fremtrædende plads, som normalt afsættes til den i Danmarkshistorien. Den har også fået for lidt, for netop i denne periode var de sønderjyske problemer med til at vælte den nordiske union, i visse situationer den afgørende faktor, og Danmark betalte for si-

ne unionsdrømme med tabet af Sønderjylland. Danmark satte sig mellem to stole, og den situation kommer ikke tilstrækkeligt frem.

Også over detaljbehandlingen af Sønderjylland kan man undre sig. Kapiteloverskriften »Kampen om Sønderjylland«, der traditionelt hører til Erik af Pommerns krige, er her placeret over Dronning Margrethes forsøg på at genvinde landsdelen uden krig og har hendes død på Flensborg fjord 1412 som afsluttende begivenhed. Den mest sønderjyske kapiteloverskrift vedrørende Erik af Pommeren hedder »Dommen i Nyborg 1413«, medens andre overskrifter handler om hans forhold til hanseaterne, til den tyske orden og Sverige. Den afgørende begivenhed i hans sønderjyske krige, Flensborgs fald 1431, er end ikke nævnt.

Men underbetonet eller ej, det er altid sundt at se Sønderjylland vurderet i anden sammenhæng. Skiftet fra Christian II's unionspolitik overfor Sverige til Frederik I's hertugdømmelinie betød samtidig, at forsøgene på at fordanske og underordne den kongelige del af Slesvig regeringen i København, ophørte, og Danmarks samhörighed med Slesvig hævdedes vel teoretisk, »men var i kraft af områdets status som et selvstændigt hertugdømme en illusion«.

Man kan endnu engang begræde, at kongeslægtens arvedeling skulle gå ud over grænselandet. Skønt man i 1559 købte Øsel til hertug Magnus, Frederik II's yngre bror, for at undgå yderligere arvedeling i Slesvig og Holsten – et køb, der for resten ved at skærpe den svenske mistro til Danmark medvirkede til at udløse den nordiske syv-årskrig – måtte man alligevel fem år senere udskille en del af den kongerigske part af hertugdømmerne til kongens yngste bror, hertug Hans den yngre.

Til det mere kuriøse i bind II hører Kongeåens tre udformninger. I værket's normal-kort er det overset, at Kongeåen udspringer ved Vamdrup. Man har i stedet regnet med

Vejen å som hovedløbet og har ikke en gang antydning af noget tilløb østfra, se kortene side 40, 248, 374, 420 og 422. På kortene side 388 (for resten identisk med side 335) og 389, hvor Kongeåen skal angive grænsen mellem Kongeriget og Hertugdømmet, har man derimod været nødt til at respektere det østlige hovedløb. Til gengæld har Kongeåen fået et helt forkert – sydøstligt – forløb på kortet side 232. Der ligner det nærmest en forkert placering af Ribe å.

Men uanset invendinger er det en spændende Danmarkshistorie, der er på vej. Der

er åbenbart hindringer at overvinde, for en af forfatterne oplyser, at manuskriptet har ligget færdigt siden 1974, litteraturoversigterne dog først fra 1976, og det medfører f.eks., at man side 121 kan læse om en bog, »der forventes publiceret 1978«, medens til gengæld en nyere bog som Jens E. Olesens om perioden 1434–1449 ikke har kunnet nå at blive taget i betragtning. Men hindringerne vil forhåbentlig ikke lægge sig i vejen for værkets snarlige afslutning. Der er behov for denne historie om Danmarkshistoriens problemer.

Bjørn Svensson

Georg Buchreitz: Hjelmhaverne i Aabenraa

Udg. Historisk Samfund for Sønderjylland 1981. 115 sider. Ill.

Pris 45,- kr. For medlemmer 30,- kr.

Det har helt sikkert glædet den tidligere Aabenraa-borgmester, Georg Buchreitz, at kunne skrive og at få udgivet denne grundige bog om et af hans hjertebørn, de gamle Hjelmhaver.

Hans sprog er også i denne bog friskt og frejdigt, så man ikke bliver træt af at læse, selv om der er mange detaljer, vurderinger og oplysninger, hvoraf en del, så vidt jeg kan se, er hidtil ukendte.

På grundlag af nogle rids over den tid, der dannede baggrund for, at sådanne haver kunne skabes, skildres landgreve Carl af Hessens reformarbejde i hertugdømmerne, Slesvig og Holsten, hvor han i en lang, lang årrække var statholder, de reformer og de nye tanker, der blandt andet førte til Hjelmhaverne, omend de kun er en detalje i den udvikling.

Som gode forbilleder havde han A. P. Bernstorff og Christian Ditlev Reventlow, men han havde skam også gode folk hos sig selv, hvoraf i bogen især fremhæves Johann Daniel Lawaetz og Friedrich Wilhelm Otte. Denne sidste koncentrerede sig især om reformer inden for landbruget, men også om »at beskæftige fattigfolk ved havebrug«.

Så vidt jeg kan se, er det første gang,

Otte's utrættelige virke for denne idé fremdrages. Det er forfatterens fortjeneste, at dette nu sker. Han påviser, at der næppe ville være blevet etableret haver i Aabenraa på det tidspunkt, hvis Otte ikke havde været. I Aabenraa forhastede man sig nemlig ikke med denne nye tanke. Otte burde have sin sten derude ved Hjelm, som landgreven fik det, men han har måttet dele skæbne med så mange andre embedsmænd, der har måttet overlade hæderens alene til deres foresatte.

Der blev etableret haver andre steder i hertugdømmet Slesvig, men de er alle forsvundne. Georg Buchreitz burde få mulighed for at efterspore, hvorfor og hvordan de forsvandt.

Der skildres videre, hvordan Hjelmhaverne omsider blev fredede. (Også det tog sin tid, som den slags gør). Det kunne have været nævnt, at de stærke ønsker om at sikre havernes forbliven på dette sted ikke alene udsprang af viden om deres ælde, men også af nogle dispositioner, som det daværende bystyre foretog med andre kolonihaver. Det værste var (og undertegnede har et stort ansvar herfor), at vi nedlagde en del haver på Nyhavns arealer, flyttede dem til et areal

ved Forstallé, hvor vi ikke længe efter byggede Brundlundskolen, så de gode havefolk måtte flytte endnu engang. Det blev vi ikke populære på, heller ikke selv om vi søgte at yde en god økonomisk erstatning, men kolonihaver er ikke mere alene økonomi, og en haveejers arbejde og glæde over resultatet kan ikke erstattes af penge.

Et par suk (fremkommet under læsningen): Jo, købmand Peter Clausens særprægede havehus nord for Vestergade burde

have været bevaret. Det kunne være blevet en meget fin ting, placeret i en rådhushave i tilknytning til byens nye administrationsbygning. Og – hvor ser de godt ud, de gamle tjørnehække på fotografiet, for de eksisterer ikke mere og kan vel heller ikke genskabes?

En interessant bog, også for andre end aabenraa'ere og kolonihavefolk på 115 sider, i et behageligt format, ikke for småt, og med gode fotos og fyldige henvisninger.

Erik Jessen

Brændstrup-bogen.

Udgivet af Brændstrup Hjemstavnsforening. 1980. 204 s., ill. kr. 130. (Eksp.: Niels Kristensen, Låslevvej 18, Brændstrup, 6510 Gram).

Bogen skildrer den gamle Brændstrup kommune i Rødding sogn. Første halvdel indeholder en række afsnit om livet i Brændstrup, især efter 1864. Fremhæves kan præsten Hans Kaus beretning (i uddrag) om barneårene o. 1870, Thora Constantin-Hansens fra Genforeningstiden og afsnittet om amtsbanestationen. Der berettes fyldigt om skolens historie og denne del af bogen slutter med omtale af tre kendte Brændstruppere: Missionær Peter Paulsen, gårdejer Olav Fink og lærer (i Skrydstrup) Chr. Seeberg, far til forfatteren Peter Seeberg.

I bogens anden halvdel gøres rede for

samtlig Brændstrup-ejendommers ejerforhold med vægten efter 1900. Her findes også megen underholdende personkarakteristik, og der er lagt vægt på, at håndværk og handel får en rimelig del af omtalen. Et optryk af Chr. Seebergs »En jenne Kael's Jul. Digte i Rødding-Maal« fra 1928 afslutter bogen.

Billedstoffet er fyldigt, ikke mindst i ejendomsafsnittet, hvor de mindre ejendomme og husene er særlig godt repræsenterede. Endelig findes personregister (i udvalg) og emneregister.

Niels H. Kragh Nielsen

Anne-Helene Michelsen: Jacob Michelsens gård i Kolstrup

Åbenrå 1980. 54 sider. Ill.

Der står respekt om Anne-Helene Michelsen, den åbenråske fysioterapeut, der bor i sit eget museum, både på grund af den energi, hvormed hun går i gang med at løse de opgaver, hun stiller sig selv, og for hendes evne til at drage andre ind i et samarbejde.

Hun deler den gamle slægtsgård med en søster og har i sin halvdel fået oprettet »Samlingen af arbejdsredskaber og bonde-møbler på Jacob Michelsens gård i Kolstrup«, og i bogen om slægtsgården fortæller

hun ikke blot gårdens historie men også hvorledes hun selv er fundet frem til det særprægede resultat, som alle kan stifte bekendtskab med ved at besøge det lille museum. I tilgift kan den besøgende få en snak med ejerinden om den historie, der er knyttet til hver enkelt genstand.

Anne-Helene Michelsen har i tide haft sans for det, som så mange forsømmer, nemlig at tale med de gamle i slægten, så erindringer om dagligt liv og færden er blevet

bevaret, og i bogen er disse beretninger blevet suppleret med egne velopbevarede minder og skildringer af ombygninger af ejendommen, af køb af tillægsjord og naboejendomme og – senere – frasalg og ekspropriationer, efterhånden som byen bredte sig ud mod og indkredsede det lille samfund, der hed Kolstrup. I dag er kun den gamle hovedbygning og et lille stykke af »den franske

have«, hvor oldemors rosenbusk stadig blomstrer og hvert år giver blomsterblade til potpourridåsen, tilbage. En mere hensynsfuld ekspropriation (som forfatterinden ikke berører) ville uden omkostninger have bevaret en større del af haven og derved givet det gamle hus en smukkere beliggenhed.

Bogens tekst støttes godt af mange grundplaner og fotografier. *I. Bj. Sv.*

Granit i Angel. Tekst: Jane Bossen/Fotos: Helge Krempin

Udgivet af Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig i kommission hos Padborg boghandel. 96 sider i stort format. 150 kr.

Sigtet har været at lave en billedbog med ledsagende tekst – ikke omvendt. Og det er blevet en ganske dejlig billedbog. En oplagt gavebog til alle, der har interesse for gammel kirkekunst.

Trods gavebogsformatet kan det anbefales at tage bogen med i bilen, når man kører rundt i Angel. Teksten er god at have ved hånden, hvis man vil søge ind i den gådefulde symbolverden fra romansk tid.

Kirken har sit eget symbolsprog. Kirken lukkede de troende ind i det kristne fællesskab og frelste dem fra det onde, der truede uden for kirkens mure. Man kommer ind i det kristne fællesskab gennem kirkens portal, der derfor er rigt smykket med symboler, som belyser kampen mellem det onde og det gode. Et udøbt barn var urent. Døbefonten har derfor oprindeligt været placeret ved indgangen, og også døbefonten blev hyppigt udsmykket med symboler, der havde sammenhæng med dens funktion.

Symboler var den tids tegnsprog, men hvor deres betydning ikke er klarlagt gennem overlevering, kan de være vanskelige at tyde. Jane Bossen lægger i sin tekst ikke skjul på vanskelighederne.

De udpræget religiøse symboler har man en del viden om, men når f. eks. løven både kan symbolisere Kristus og djævelen og evangelisten Markus, må man af sammen-

hængen gætte sig til den betydning, præsten engang har udlagt for sin menighed. Jane Bossen tolker løven på den store Jellingsten som et udyr, men her er adskillige andre muligheder (se *Sønderjysk Månedsskrift 1974*, side 310–314).

Det er almindeligt, at domkirken sætter sit præg på andre kirker i stiftet. Således også domkirken i Slesvig, hvor især Petersportalen er blevet efterlignet. Portalrelieffet har fået navn efter apostlen Peter, der får overrakt nøglerne af Kristus; Paulus får samtidig overrakt et skriftbånd, og helt ude til venstre står en fyrstelig person med krone på hovedet; han frembærer en model af kirken, altså det traditionelle billede af kirkestifteren, her muligvis Erik Ejegod, i hvis regeringstid opførelsen blev påbegyndt, men snarest Valdemar den store, der var konge, da Petersportalen blev opført. Desværre er relieffet utydeligt gengivet i totalbilledet af portalen, og mærkeligt nok er der ikke et nærbillede, hvad der derimod er af efterligningen i Sørup.

I Sørup findes billedet af Kristus mellem de to apostle i øvrigt både over nordportalen og vestportalen, hvilken sidste vist nok oprindeligt har været anbragt i syd som mandsindgang. Forfatteren kommenterer: »Måske kan man finde, at det var en smule fantasiløst at anvende det samme motiv på begge

portaler; man må hertil føje, at udførelsen på dem begge virker tør og skematisk og mærkeligt svag i forhold til kirkens smukke helhed.« Forfatteren har overset en interessant forskel, der måske maa udlægges som en fejl på nordportalen (afbildet side 27 og 86), idet Peter med nøglen her er placeret til venstre for Kristus, medens han på vestportalen (afbildet side 84) i overensstemmelse med domkirkens original og de andre efterligninger står på hans højre side, vel den fineste.

I øvrigt er det ind imellem lidt svært at finde frem til de billeder, der hører til teksten. Side 58 omtales en sten, der viser et hovede med krone, antagelig en konge, og man undrer sig over, at det ikke er afbildet i bogen, indtil man når om til det tyske resumé; der findes billedet på side 78.

Når vi fra de klart religiøse symboler vender os til de mere verdslige fremstillinger, bliver det vanskeligere at gætte. Forfatteren har studset over to fallosfremstillinger, den ene på en mandsfigur, der er søjlebasis i en portal i Nørre Brarup, den anden på en hjørnefigur på døbefontens fod i Munkbrarup. Jane Bossen undrer sig: »Det falder vanskeligt at tro, at mindelser om frugtbarhedskult skulle dukke op i kirker som disse, hvor man ellers har holdt sig nøje til den katolske kirkes billedsfære og hele ideverden. Skulle det mon være et element fra folkekunsten, der har sneget sig ind?« Men fallosfænomenet er kendt fra andre kirker, hvilket Poul Svensson har fremdraget i en kronik i Jyllands-Posten den 6. februar 1968, genoptrykt i hans bog »Kunst i nærbilleder«, så det vil nok være rimeligt at regne med, at hedensk kult også på dette område har levet videre inden for de kristne rammer.

En reliefhugget kvadersten i Ulsnæs kirke, fremstillende et ældre par, der omfavner hinanden, har givet anledning til vidt forskellige gætterier. Er det et skræmmebillede, der skal advare imod vellysten, en af de syv døds-synder? Har det tværtimod været et forbil-

lede for ægtefolk? Er det et bestemt par, f. eks. kirkens stiftere? Eller Jomfru Marias forældre? Eller kunne det måske være et ældre ægtepar, der er blevet genforenet ved døden? Enhver kan gætte med.

I Satrup kirke er der en sten med et festligt rytter-billede. Rytteren sprænger af sted i fuld galop med fældet lanse, mens dragten flagrer om ham. Hvem er det? Kirkens stifter? Kristus, der drager i kamp mod det onde? Martyren Faustinus eller folkekunstens Didrek? Man bør måske også være opmærksom på den oplysning, der står i Kulturhistorisk leksikon, bind IX, spalte 34, at den væbnede rytter er et traditionelt fyrstebillede, der hyppigt ses på segl hos konger, jarle og hertuger.

Hvem var konge og hertug, da de romanske stenkirker i Angel blev bygget? Jane Bossen henlægger dem noget ubestemt til den store kirkebygningsperiode, der strakte sig over godt 100 år, nemlig 1100-tallet og det tidlige 1200-tal, og ser en væsentlig årsag i en kraftig kirkepolitik, som tilskrives Nordens kirkelige frigørelse fra Hamborg-Bremen, der var en kendsgerning med Lunds ophøjelse til ærkebispesæde 1104. Den danske førsteprest, provst C. B. Karstoft mener i sit forord, at den Adelsbjørn, der var biskop i Slesvig og døde af sår, han fik i det berømte slag ved Fodevig 1134, kan glæde sig i sin himmel, thi om ham hedder det, at han ivrede for bygning af stenkirker.

Men de her behandlede kirker er alle yngre. Kan man stole på vurderingen i »Kunst-Topographie Schleswig-Holstein«, stammer de seks fra slutningen af 1100-tallet, tre fra ca. 1200 og to fra tiden derefter. Vi er dermed stort set forbi Valdemar den stores tid og er nået til hans to sønner, kong Knud og Valdemar Sejr, der for resten først havde været hertug i Slesvig, på hvilken post han afløste bisp Valdemar, som senere gjorde oprør for selv at blive konge. Der er emner nok, der kan have været forbillede for fyrsteportrætter eller -symboler.

Stenkirkerne i Angel skyldes nok stærke konger, hertuger og bisper, økonomisk opblomstring og udbygning af tienden mere end oprettelsen af ærkebispesædet i Lund rundt hundrede år før deres opførelse. Men modsætningen til Holsten, hvor de hedenske vender havde huseret, er iøjnefaldende. 184 af Sønderjyllands gamle kirker er romanske eller på overgangen mellem romansk og gotisk stil; i Holsten er landsbykirkerne – bortset fra en snes – yngre. Og skønt Holsten er et granitrigt område, har det kun fire romanske granitfonte imod ca. 100 i Sønderjylland. Granitfontegrænsen strækker sig gennem Sydslesvig fra Svesing over Olderup og Treja til Kosel. Grænsen for kvaderstenskirker ligger nordligere. Kvadersten hører til på Nordfyn og i Jylland ned til og med det gamle Haderslev amt, medens rå og kløvet kamp strækker sig i et bælte fra Sjælland over Sydfyn til Angel. Her er der tale om grænser i granit.

Men Angel kan ikke desmindre fremvise fire kvaderstenskirker, i Munkbrarup, Husby, Sørup og Nørre Brarup, hvoraf i hvert fald de to er rejst af kongen eller hertugen,

hvilket kan forklare, at man her har arbejdet med omhyggeligt tilhugget sten i en egn, hvor man ellers nøjes med rå eller kløvet kampesten.

Angel kan også præsentere to fonte af den fornemme stenmester Horder fra Djursland. De står i Grumtoft og Hyrup, men hvordan er de kommet der? Jane Bossen erindrer om, at man til Valdemarsmuren har anvendt kalk fra Grenå-egnen, så man regner med, at de to fonte er kommet til Angel med kalkskuderne.

Det lyser ud af bogen, at forfatter og fotograf har været lige fængslede af deres stof, ivrige efter at pege på de kulturværdier, der findes i den gamle kirkekunst. Forfatteren dirrer af forargelse over, at man i Nørre Brarup i en sen tid har erstattet to oprindelige portalsøjler med »to elendige halvsøjler af cement(!)«, og at man i årene efter 1864 solgte det gyldne alter i Kværn kirke »for et laterligt beløb til Germanisches Nationalmuseum i Nürnberg«. Den engagerede tekst sætter tanker i gang i mange retninger, og det er ikke den ringeste anbefaling, man kan give en bog.

Bjørn Svensson

Inge Adriansen: »Det sure med det søde«

16 sider. 7 kr. Udgivet af Museet på Sønderborg slot.

Museumspædagogen på Sønderborg slot har udsendt et nydeligt lille skrift med sønderjyske sylteopskrifter, som føjer sig smukt ind i noget der begynder at ligne en serie. Tidligere kom »Sønderjyske Madopskrifter« og »Sønderjyske Drikkeopskrifter«.

Opskrifterne har Inge Adriansen fundet i gamle private kokebøger og andre håndskrevne optegnelser på museet, og en del er naturligvis mere kendte end andre. Ind imellem anvisningerne på køkkenaktiviteterne anbringer forfatterinden forskellige oplys-

ninger og citater, der bidrager til, at hele hæftet kan læses med fornøjelse, selv om man aldeles ikke agter at sylte noget som helst. Personlig vil jeg nok holde mig fra forsøg med Sut og Seramfe – der for resten slet ikke skal syltes, blot plukkes og serveres straks efter tillavningen – men hellere lade mig friste af Rompot, en dessert, »der tidligere har været meget yndet«. Måske står der en enkelt flaske rom i spisekammeret fra sidste rejse – der skal nemlig hældes »godt med rom« over frugten.

ibs

»... ein Jahrbuch – nordschleswig '81«

Det tyske mindretals årlige debatbog med »Berichte-Daten-Meinungen«, udgivet af Philipp Iwersen, Nis-Edwin List Petersen og Kurt Seifert på Bund deutscher Nordschleswigers vegne, tegner sig endnu engang for et værdifuldt bidrag til den løbende skildring af udviklingen i grænselandet.

Det temabehandlede emne, der i fjor var det tyske skolearbejde, er i år næste trin på stigen, altså ungdomsarbejdet. Mindretallets bekymringer gælder – her som syd for grænsen – ikke mindst sproget. Tysk er for de unge blevet et kultursprog, et generalforsamlingsprog, men ikke omgangssprog. Man snakker sønderjysk. Tysk står mærkeligt nok stærkest i Haderslev, måske fordi man der mindre holder sig til det sønderjyske. At de unge nærmest føles tysk som et fremmedsprog, de kun tøvende benytter, må undre i betragtning af den støtte, det tyske sprog får fra det tyske fjernsyn. Men erfaringerne på dette område bør studeres af det danske mindretal i Sydslesvig, der står over for beslægtede problemer. Det tyske løsen er, at man skal konfrontere de unge med det tyske sprog, men ikke provokere med det.

Om sporten falder den bemærkning, at spiller unge tyske nordslesvigere håndbold med tyske mandskaber syd for grænsen, vendes deres aggressivitet den forkerte vej, medens de snarere bliver deres tyskhed bevidst, når de spiller deres kampe i danske

haller! Også når man drøfter politik, skal man være forsigtig; søger man at påvirke de unge politisk, opnår man hyppigt det modsatte af det tilsigtede. Den nationale kappestrid rummer virkelig mange vanskeligheder.

Kommentarerne til det forgangne år er denne gang skrevet af Philipp Iwersen, som med lune anstiller betragtninger over årets hændelser og får dem suppleret med humorfyldte tegninger.

Philipp Iwersen efterlyser side 30 en stillingtagen fra mindretallets side til spørgsmålet om den parlamentariske repræsentation, og side 80 får han svar af formanden for Bund deutscher Nordschleswiger, Gerhard Schmidt, der efter lektor Jørgen Elklits undersøgelse af spørgsmålet erkender, at der ikke findes en patentløsning; fra begyndelsen af 1981 skal spørgsmålet gennemdiskuteres i de lokale foreninger, og derefter vil hovedledelsen på dette grundlag tage sin stilling. Så må en beslutning vel snart kunne ventes.

Nævnes må også, at Philipp Iwersen ønsker skolebøger til historieundervisning udarbejdet af danske og tyske videnskabsmænd i fællesskab, så de kan få et fornuftigt og tidssvarende indhold. Tanken har været fremme før, om ikke just med henblik på egentlige skolebøger, så dog til orientering om henholdsvis dansk og tysk vurdering af de historiske kapitler, man ser forskelligt på. Tanken har tilslutning fra *bjs.*

Køllerpolitik og konfirmation

L. S. Ravn: Konfirmationsundervisningen i Nordslesvig før 1920. 48 sider, ill.

Fhv. skoleinspektør L. S. Ravn har i, hvad han selv betegner som et beskedent lille hefte, kastet lys over konfirmationsundervisningen i Nordslesvig i den sidste del af fremmedherredømmets tid, »et kapitel, som – mig bekendt – ingen hidtil har beskæftiget sig synderligt med«. Det er nu ikke korrekt,

at man ikke tidligere har beskæftiget sig med emnet. Professor Oswald Hauser, Kiel, har i en bog under titlen »Preussische Staatsräson und nationale Gedanke« (1960) givet en endda overordentlig udførlig redegørelse for udviklingen på dette område. Men medens professor Hauser har sit kendskab til

emnet ovenfra, nemlig fra akterne i arkiverne fra myndighedernes behandling af sagerne, og i øvrigt udmønter det i en fremstilling, der kan anbefales alle, der er interesseret i emnet, har L. S. Ravn indlagt sig fortjeneste ved at indsamle stof nedefra, fra konfirmanderne, i form af de konfirmandbøger, der er karakteristiske for grænselandet. Der ligger et arbejde bag indsamlingen af oplysninger fra 51 konfirmander fra 40 sogne.

Ravn tager sit udgangspunkt i det kursskifte, der skete 1897. Tyske nybyggerbørn i de nordligste sønderjyske sogne var i det danske miljø henvist til at deltage i den danske religionsundervisning i skolen. Det benyttede landråden i Haderslev til et fremstød, der fik følger for mange andre. Han opnåede, at disse børn af tyske forældre, »diese Kinder deutscher Eltern« skulle have

tilbudt to tyske religionstimer, og til gengæld blev de fritaget for de fire danske. Da yderligere lærerne fik ekstrabetaling for at påtage sig disse tyske ekstratimer, og da myndighederne mente selv at skulle fortolke, hvem der var tyske forældre, var der her igangsat noget, som fik konsekvenser også for konfirmandundervisningen. For når dansk ikke længere var undervisningsfag i skolen og heller ikke undervisningssprog, end ikke i religion, kom der et tysk pres på konfirmationsundervisningen. Forsigtig Køllerpolitik på konfirmationens område.

L. S. Ravn og Oswald Hauser supplerer hinanden på en interessant måde på dette område, der rummer større nationalpolitiske perspektiver, end man umiddelbart skulle tro.

Bj. Sv.

Grænselandsdagbog

VED FR. RUDBECK

SYD FOR GRÆNSEN

2. februar: Skoleleder Gerhard Ernst siger i en tale: Hvis vort danske mindretalsarbejde gennemførtes konsekvent på højdansk, ville vi snart leve i et sterilt og øde landskab for kultur og politik, og vi ville miste mange medlemmer og vælgere.

Storkebestanden i Stabelholm formindskes. Mens der i 1939 var 177 rugende storkepar og 335 unger, er tallene for 1980 51 storkepar og 87 unger. Der skal gøres en yderligere indsats for at bevare storkene.

3. februar: Et fødselsunderskud på 13,6 pct. og en fortsat udflytning er årsagen til, at

Flensborgs indbyggertal fortsat er faldende. Ved årsskiftet var der 88.028 indbyggere eller 0,9 pct. færre end i 1979.

Også i Sydslesvig kendes faldende priser hos landbruget og en svindende rentabilitet og dermed stigende utilfredshed hos landmændene specielt over for EF's landbrugs politik, oplyser formanden for Fælleslandboforeningen i Sydslesvig, gårdejer Peter Andresen, Agtrup, på et møde i Tiset husmandsforening.

4. februar: Nydam-hallen på Gottorp slots museum har fået en tiltrængt ansigtsløftning, således at der i monter vises, hvordan livet har formet sig og de i båden fundne redskaber blev brugt for ca. 1600 år siden.

6. februar: Til bladet Kontakt siger det nyvalgte medlem af NDR's radiatoråd, Ernst Vollertsen, at han vil arbejde for flere TV-udsendelser om det danske mindretals aktiviteter og desuden arbejde hen mod at få gennemført frisisk sprogundervisning i radioen.

Med ca. 300 deltagere gennemføres den traditionelle »Marsch nach Oeversee« i mindet om kampen ved Sankelmark. Slesvig-Holstens undervisningsminister dr. Peter Bendixen talte.

9. februar: FDP's kredsbestyrelse i Flensborg foreslår, at persontog til Flensborg fremtidig skal føres ind til ZOB på grund af banegårdens afsides beliggenhed.

Slesvigholstenske landmænd må regne med nedgang i indtægten på 17,4 pct. i 1980/81, oplyser formanden for Slesvig-Holstens landbrugskammer, grev Johann Rantzaу.

Landdagsmand Karl Otto Meyer skriver i Thyras Vold om det kommende landdagsarbejde i Kiel, at foruden at fortsætte med at kræve forhøjelser til det danske arbejde, vil også regionale problemer få en stærk placering, herunder kravet om udbygning af det tekniske universitet i Flensborg.

12. februar: Sydslesvigsk Forenings styrelse protesterer mod, at CDU i Kiel har afvist at forhøje delstatens tilskud til det danske mindretals kulturelle aktiviteter fra omregnet 2,6 til 2,76 mill. kr.

13. februar: Tre danske sydslesvigere, skoleleder Ernst Meyer, skoleleder Wilhelm Klüver og kontorchef Helmut Leckband, udnævnes til riddere af Dannebrog, og Manfred Asmussen modtager den kgl. belønningsmedalje.

Vestkystmuseet Nissen Haus i Husum, som årligt besøges af ca. 60.000 personer, skal udvides for et beløb af 3,7 mill. DM

Et fremskudt dige ved Nordstrandbugten vil koste 133 mill. DM, dertil kommer et dige til Pellworm til 120 mill. DM. Arbejdet ventes påbegyndt i 1982, oplyser landbrugsminister Günther Flessner.

Sydslesvigsk Forenings budget for 1982 bliver på 5,2 mill. DM. Der ventes en stigning i tilskudet fra Kiel på 60.000 DM. Den danske stats tilskud ventes at stige med 5,37 pct.

15. februar: Ca. 28.000 landmænd i Slesvig-Holsten demonstrerer imod landbrugets faldende indtægter og stigende omkostninger.

21. februar: Flensborg Stadtbücherei udlånte i 1980 318.822 bøger, hvilket svarer til, at hver indbygger i byen låner 3,6 bøger årligt.

23. februar: Man har nu med sikkerhed fastslået, at de fundamenter, der er fundet ved udgravninger under det gamle Gråbrødre-kloster i Slesvig stammer fra byens gamle kongsgård.

24. februar: Vesttysklands mindste købstad Arnæs, der er mindre end adskillige landsbyer, er efterhånden kun en by for ældre og feriegæster. Børnetallet er så lille, at der hverken kan opretholdes en tysk eller en dansk skole.

Sydslesvigs danske Ungdomsforeninger ønsker at udvide samarbejdet med idrætsforeninger nord for grænsen. SdU planlægger desuden oprettelsen af en dansk musikskole. Fra Kiel har man fået tilsagn om økonomisk støtte til en ungdomskonsulent. Desuden opfordrer SdU til bedre ligestilling med hensyn til tyske tilskud og overvejer en henvendelse til kontaktudvalget i Bonn. Mens tyske organisationer kan få deres underskud på fripladser i ungdomshjem dækket, må SdU ty til den danske stat for at få sine underskud dækket.

27. februar: Vicepræsident for Slesvig-Holstens landdag, Kurt Hamer, siger i et interview med Der Nordschleswiger om SPD's holdning til det danske mindretal, og at SPD overlod SSF en plads i radiorådet: Med ca. 24.000 vælgere bag sig udgør mindretallet en politisk faktor, der må tages alvorligt.

Sydslesvigsk Vælgerforening opfordrer til i stedet for at deltage i en planlagt demonstration imod A-kraftværket i Brockdorf at demonstrere ved at sætte levende lys i vinduerne.

NORD FOR GRÆNSEN

1. februar: Den afgående vesttyske ambassadør Harald Hofmann siger i en samtale med Der Nordschleswiger, at danskernes frygt for vesttysk dominans i f.eks. erhvervslivet er ubegrundet, men dog forståelig. Dog vil han være lidt forsigtigt med at tale om »varmt venskab« i det dansk-tyske forhold.

3. februar: Forretningfører for Schleswigholsteinischer Heimatbund Hans Joachim von Leesen mener, at det tyske mindretal bliver forfordelt, og det burde, efter at det danske mindretal har fået en plads i NDR's radio-råd, også have en plads i det danske radio-råd.

6. februar: Skærbæk Håndværker- og Handelsstandsforening fejrer sit 100-års jubilæum med udsendelsen af et festskrift om håndværk og handel i Skærbæk gennem 100 år.

De sønderjyske turistforeninger vil med en ny hvervebrochure henvende sig til tyske turister især fra Hamborg-området.

7. februar: Det imødeses, at Brundlund slot for første gang i slottets 500-årige historie vil stå ubeboet, når amtmand C. A. Vagn-Hansen til efteråret fraflytter sin bolig.

Folketingsmedlem J. K. Hansen vil som

nyvalgt medlem af Radiorådet søge at dæmme op imod NDR's fremstød i Sønderjylland og skabe bedre dækning fra dansk radio og TV også af hensyn til det danske mindretal syd for grænsen.

14. februar: Fra Haderslev Næs vil man rette henvendelse til justitsministeren for at bevare landbetjentembedet i Øsby.

Rektor Harald Kracht opfordrer på et møde i Jyndevad til at skabe en mulighed for at afgive en 2. stemme ved folketingsvalgene. Med omkring 11.000 andenstemmer vil det række til et kredsmandat for Slesvigsk Parti.

I forbindelse med anlægget af den sønderjyske motorvej måtte man ved Skovby sprænge tre bunkere af den tyske Sikkerhedsstilling Nord, som blev anlagt under første verdenskrig. Der er nu bestræbelser i gang for at få de sidste rester af stillingen fredet.

16. februar: 76,5 pct. af de afgivne stemmer eller 367 af i alt 480 vælgere stemte ved en beboerafstemning for bevarelsen af Aller skole. Skolen kan herefter tidligst nedlægges i 1986.

Med noget over 400 medlemmer er Bund deutscher Nordschleswiger i Tinglev langt den største af de tyske distriktsforeninger. På mødet fastslås, at der er talt alt for længe om folketingsrepræsentationen, som der ingen realistisk mulighed er for.

17. februar: Under en sammenkomst for nordiske journalister på Sandbjerg slot erklærede redaktør Siegfried Matlok, at tysk fjernsyn ikke betød nogen fare for den danske kultur. Redaktør Frode Kristoffersen opfordrer til at skabe en rubrik TV Syd, når der ikke kan oprettes et regionalt dansk fjernsyn.

Amtsborgmester Erik Jessen meddeler, at han af helbredshensyn ikke genopstiller til amtsrådsvalget i efteråret. Dog vil han gen-

optage arbejdet som amtsborgmester den sidste del af perioden.

21. februar: Det tyske mindretal har etableret en selvstændig presstjeneste, som især skal formidle informationer om mindretallet til medier i forbundsrepublikken og i Slesvig-Holsten. Presstjenesten ledes af redaktionssekretær Hansjörg Böhle, Der Nord-schleswiger.

Gymnasieundervisningen i Sønderjylland koster amtsrådet knap 22.000 kr. pr. elev, fremgår det af regnskabet fra amtsrådets undervisnings- og kulturudvalg. Der er i alt 3021 gymnasieelever, hvoraf 2497 går på statsskoler.

24. februar: Den tyske privatskole i Tinglev, der i 1980/81 har 229 elever, regner med en nedgang på 7 elever i det kommende skoleår. Der peges på, at pasning af fadder-skabsarbejdet koster en mængde arbejde, men godt kan betale sig på grund af de tilskud, skolen modtager ikke mindst til skole-rejser.

24. februar: Den tyske fælleslandboforening for Nordslesvig vælger som afløser for Heinrich Johannsen, Skelde, Fedder Peter Hinrichsen, Højer, som ny formand.

25. februar: Sprogforeningen vil nu oprette en særlig afdeling i Sydslesvig, oplyser medlem af bestyrelsen fhv. forstander Niels Bøgh Andersen, Jaruplund.

27. februar: Den nyetablerede Sønderjyl-lands Husholdningsskole i Rødding fik 10.000 kr. fra Jens Vibergs Fond.

28. februar: Fra hefte til hefte bliver det stadig tydeligere, at endemålet for bladet »Slesvigland« er at styrke den slesvigske identitet, at hjælpe slesvigerne til en forståelse af, hvad det er at være slesviger og i sidste konsekvens at skabe en desorganisering af lands-

delen mellem Krusåen og Ejder og dermed skille det ud af det tyske statsforbund, skriver Der Nordschleswiger i en omtale af »Slesvigland«s sidste nummer.

Toldvæsenet meddeler, at der fremtidig opkræves en særlig afgift af turistbusser, der efter kl. 16 passerer grænsen og en stigende takst for betjening i weekenden.

Til den kommende førsteklasse ved den tyske privatskole i Tønder er der kun til-meldt 5 elever.

SYD FOR GRÆNSEN:

1. marts: Formanden for det slesvigholsten-ske idrætsforbund, Hans Hansen, vælges til formand for det nyoprettede NDR-radoråd.

3. marts: Som følge af danske kommunale besparelser kommer færre skoleelever fra Danmark på lejrskoleophold i Sydslesvig.

Dansk Skoleforening understreger på et kursus for forældre og ledende skolelærere og børnehavepædagoger fra Sydslesvig vigtigheden af, at der såvel fra forældres som læreres side holdes på anvendelsen af det danske sprog. Derimod vil man ikke gå ind i en »sindelagskontrol« over for forældre, der ønsker deres børn optaget i dansk skole eller børnehave. Skoleforeningen kom desuden med et oplæg til Sydslesvigsk Vælgerforenings skolepolitiske program.

5. marts: Slesvig-Holstens økonomiminister Jürgen Grabowsky finder, at den danske grænseafgift på turistbusser må betegnes som »et skridt tilbage fra fællesskabet«.

6. marts: Antallet af værksteder inden for Flensborg Håndværksskammerområde er igen stigende. Fra 6646 steder i 1977 er man nået op over 7000 og havde alene sidste år en tilgang på 114 nye værksteder.

7. marts: I Flensborg Avis fremhæves nødvendigheden af udbygning af det danske ældreklub-arbejde, idet tyske organisationer og institutioner kappes om de ældre danske sydslesvigere. Derfor må de danske klubber også holdes åbent hver dag.

10. marts: Sydslesvigsk Erhvervsfond kunne i 1980 yde 26 lån på tilsammen 435.000 DM. til dansksindede erhvervsdrivende. Det samlede udlån er oppe på lidt over 2 mill. DM.

Vesttysklands sidste fire havørnepar, der alle ruger i Slesvig-Holsten, skal stilles under særlig beskyttelse for ikke at forsvinde helt.

12. marts: Gennem såvel danske som tyske skoler i Flensborg uddeles spørgeskemaer til de respektive husholdninger, der skal kortlægge flensborgernes indkøbsvaner. Den tyske Grænseforenings regionale forskningsinstitut står bag projektet.

Danfoss i Flensborg beskæftiger nu over 2000 ansatte og tegner sig for en omsætning på op imod 475 mill. DM. På virksomheden i Slesvig har Danfoss ca. 200 ansatte.

13. marts: Det tyske Landfrauenverband i Slesvig-Holsten tæller 157 lokalforeninger med i alt 27.600 medlemmer.

Folketingsmedlem Jens Steffensen, Kristeligt Folkeparti, siger efter et besøg i Sydslesvig, at de danske bevillinger ikke tåler flere nedskæringer. Danmark har ikke råd til at miste Sydslesvig hverken folkeligt, nationalt eller kulturelt.

17. marts: Det vækker opsigt, at 18 pct. af Vesttysklands vælgere mener, at forholdene var bedre i Hitlertiden.

18. marts: Den tidligere formand for og medstifter af Grenzfriedensbund, fhv. biblioteksdirektør Dr. H. P. Johannsen, er død 73 år gammel.

20. marts: Bestyrelsen og direktion for Kommunernes Landsforening aflægger et informationsbesøg hos Sydslesvigsk Vælgerforening, og der træffes aftale om et mere intimt samarbejde.

Ca. 1500 landmænd demonstrerer på Nørretorv i Flensborg imod EF's landbrugspolitik.

21. marts: Kultusministeriet i Kiel oplyser i et brev til Dansk Skoleforening, at en nedgang i elevtallet i tyske skoler vil forhøje tilskudet pr. elev i de danske skoler.

På korpusrådsmødet for Danske Spejderkorps i Sydslesvig meddeles, at korpset nu tæller 384 medlemmer, en svag stigning i forhold til sidste år.

23. marts: Skoleleder Horst Hoop, Vollerwiek, siger til Flensborg Avis, at der savnes en ungdomskonsulent med nye ideer, som kan sætte gang i ungdomsarbejdet i de små og fjerntliggende distrikter. Arbejdet er i for høj grad koncentreret omkring Flensborg.

I forbindelse med regionaliseringen af NDR-radio og TV-programmet omgås NDR med planer om at oprette et studie i Husum.

SSF-formand Ernst Vollertsen indvælges i NDR-radorådets programudvalg og retsudvalg.

Af årsberetningen for Sydslesvigsk Forening i Ejdersted fremgår, at der er 603 medlemmer, og at der har været en livlig mødeaktivitet med 128 møder og 6371 deltagere.

24. marts: Den slesvigholstenske landsregering opgiver nu planerne om en storlufthavn ved Kalttenkirchen nord for Hamburg.

25. marts: I Vyk på Før oprettes det første lærerembede i frisisk inden for det slesvigholstenske skolevæsen.

26. marts: På Den slesvigske Kvindeforenings generalforsamling undrer formanden,

Edith Sigaard Madsen, sig over, at en dansk kvindeforeningskreds i Sydslesvig offentligt karakteriseres som en tysk forening.

Gamles Værn i Flensborg, der tæller ca. 1100 medlemmer, har bestået i 60 år. I en beretning peges på, at mange ældre syd for grænsen lever på et eksistensminimum.

Landdagen i Kiel diskuterer planerne om et fremskudt dige ved Nordstrandbugten. Modsat SPD går CDU, FDP og SSV ind for, at planerne gennemføres.

28. marts: Tre medlemmer af SF's folketingsgruppe, som har besøgt Sydslesvig, vil gå ind for, at der ydes dansk støtte til børnehjemmet i Lyksborg.

NORD FOR GRÆNSEN

5. marts: Landeværnet har i en udtalelse til landbrugsministeren peget på landbrugets alvorlige økonomiske situation, hvis konsekvens kan føre til salg også til tyske landmænd. I 1980 udbetalte Landeværnet lån til et samlet beløb på 2.448 mill. kr.

Sønderjyllands amts fredningsafdeling har fredet 4175 ha, og man planlægger yderligere fredning af godt 5000 ha. Alene i Skærbæk kommune vil fredningen omfatte ca. 1700 ha.

12. marts: Foreningen Lokalhistoriske arkiver og samlinger i Sønderjylland ønsker flere lokalhistoriske udsendelser i radioen, eventuelt et månedligt »Lokalhistorisk magasin«.

13. marts: En vadehavskonference i Tønder med deltagelse fra Danmark, Vesttyskland og Holland fastslår, at landvinding er økologisk skadelig og økonomisk ikke en gang fornuftig.

Overlandsretten i Hamborg afgør, at det er ulovligt at transportere passagerer gratis ad søvejen. Dommen rejser spørgsmålet, om

man kan trække en parallel til de gratis bustransporter til varehuse syd for grænsen.

Danske grænsehandelnde købte i 1980 for 1,15 milliarder kr. syd for grænsen, mens tyske handelnde kun købte for 420 mill. kr. nord for grænsen, så der er et underskud på 730 mill. kr., fremgår det af en ny rapport om grænsehandelen fra Grænseforskningsinstituttet. De samvirkende købmandsforeninger vil derfor appellere til skatteministeren for at få en løsning på grænsehandelsproblemet. På tre år er den enkelte buskundes gennemsnitlige indkøb steget fra 124 kr. til 225 kr. eller med 81 pct.

18. marts: 11 sønderjyske kommuner måtte i sidste kvartal af 1980 notere en befolkningsnedgang. Det samlede indbyggertal i Sønderjyllands amt er dog vokset med 168 til 250.872, fremgår det af Danmarks Statistik.

Skatteminister Mogens Lykketoft vil ikke gå med til en dansk afgiftsnedsættelse på tobak og spiritus, men han vil arbejde for, at to-døgns reglen opretholdes, og han håber desuden, at Vesttyskland vil indføre en vinafgift.

20. marts: Bund deutscher Nordschleswigers styrelse mener, at et arkiv for det tyske mindretal er nødvendigt, og man vil nu arbejde med spørgsmålet.

I en diskussion mellem folketingsmedlem Kr. Poulsgaard og chefredaktør Siegfried Matlok afviser Poulsgaard enhver offentlig støtte til mindretalsinstitutioner, men han erklærer sig rede til et valgteknisk samarbejde mellem Fremskridtspartiet og Slesvigsk Parti.

Folketinget holder for første gang i 25 år en grænsepolitisk debat på grundlag af en forespørgsel til statsministeren fra Arne Melchior (CD). Statsministeren fastslår, at hele landet i dag må anses for at være et slags grænseland. Folketinget ser dog ingen grund til at nedsætte en grænselandskommission.

Stort set finder man udviklingen tilfredsstillende for Nordslesvigs vedkommende, mens man i øvrigt undgår at komme nærmere ind på de af Arne Melchior rejste sydslesvigske problemer.

23. *marts*: Mens Flensborg Avis opfatter Folketingets grænselandsdebat som et håndslag over grænsen, finder flere danske dagblade, at debatten var overflødig.

På et møde i Løgumkloster i Arbejdernes Radio- og Fjernsynsforbund meddelte radiorådsformand Birthe Weiss, at man har et regionalt Weekendmagasin på budgettet for 1982, og at hun fandt det både aktuelt og naturligt, hvis der allerede i efteråret 1981 startes et regional-TV via »Grænselandsmagasinet«. Generaldirektør Laurits Bindsløv måtte dog kræve politisk rygdækning til en omprioritering til fordel for Radio Syd. Fra flere sider understreges det, at udsendelserne ikke må være alt for lokalt prægede.

I martsnummeret af »Vi i Norden« skriver formanden for Foreningen Norden i Danmark, Erik Andersen, at det er foreningens ønske, at Nordsat-projektet gennemføres på et beslutningsgrundlag, som hverken behøver at være så omfangsrigt, detaljeret eller tidkrævende, at projektets aktualitet forsvinder. En nordisk handling må kræves netop nu.

24. *marts*: Der er til sønderjyske gymnasier i alt tilmeldt 978 elever. Til det planlagte gymnasium i Toftlund foreligger kun to tilmeldelser. Det tyske gymnasium i Åbenrå har 40 tilmeldelser mod 52 sidste år. Ellers er elevtallet overalt stigende.

25. *marts*: NDR afviser Bund deutscher Nordschleswigers ønske om en observatør for mindretallet i det nyetablerede radioråd.

26. *marts*: Den tyske efterskole i Tinglev besøges i 1980–81 af 68 elever, heraf er 35 fra Danmark og 31 fra Vesttyskland, mens

2 er af tredje nationalitet.

27. *marts*: Grænse-regionsforskningsinstituttet vil påbegynde en indsamling af gamle nordslesvigske folkesange og undersøge sammenhænge mellem befolkningsgrupper og sange.

Trafikminister Jens Risgaard Knudsen siger i et svar til folketingsmedlem Peder Sønderby, at der ikke er taget nogen beslutning om ændringer af det nordeuropæiske hovedvejsnet, og at en Storebæltsbro fortsat prioriteres før en Østersøforbindelse.

Det er 100 år siden, den med megen mystik ompundne jomfru Fanny døde i Åbenrå.

28. *marts*: Kiel-landdagens udvalg for det tyske mindretal holder møde i Haderslev. Generalsekretær Peter Iwer Johannsen oplyser, at såvel den tyske skole i Haderslev som efterskolen i Tinglev skal udbygges i de kommende år, hvortil der i alt kræves 2,8 mill. DM. Landdagspræsident Dr. Helmut Lemke fandt, at danske politikere og folketinget burde interessere sig for mindretallets parlamentariske repræsentation. Et godt og venligt mindretal er en berigelse for ethvert land.

Om budgettet oplyses i øvrigt, at af de i alt 24,3 mill. DM. er 15 pct. egne ydelser, 44 pct. tilskud fra den danske stat og kommunerne, mens de sidste 41 pct. dækkes af forbundsrepublikken og landet Slesvig-Holsten.

30. *marts*: Den slesvigholstenske undervisningsminister Dr. Peter Bendixen besøger den tyske skole- og sprogforening. Ved en sammenkomst i Gråsten understreger han, at der ingen akut fare er for de mindre tyske skoler, og at man vil bevare den nuværende struktur. På et spørgsmål fra Flensborg Avis svarer ministeren, at han ikke tror, den økonomiske situation i Slesvig-Holsten i de kommende år vil tillade øgede tilskud til de danske skoler i Sydslesvig.

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev - Tlf. 52 25 71

Læs Grænseforeningens blad

GRÆNSEN

Fire numre om året: 20 kr.
Bestilles hos
Grænseforeningen,
Peder Skrams gade 5,
1054 København K.
Tlf. (01) 11 30 63

Jydernes egen kreditforening...

JYLLANDS
KREDITFORENING

6100 HADERSLEV: Astrupvej 13
Tlf. (04) 52 70 00
8950 RINGKØBING: Herringevej 3
Tlf. (07) 32 01 11
8800 VIBORG: Sct. Mathiasgade 1-3
Tlf. (06) 82 33 33
9100 AALBORG: Boulevarden 43
Tlf. (08) 12 38 77
8260 ARHUS-VIBY J: Borgvold 16
Tlf. (06) 14 88 00

CHECK KONTO

De har hørt om det penge-løse samfund... det er noget med checks... det er noget nemt... noget der holder orden i det økonomiske.
Tal med banken
- de taler Deres sprog.

SYDBANK

- den sønderjyske bank

IDRÆTSHØJSKOLEN I SØNDERBORG

Højskole med lederuddannelse i gymnastik, boldspil, atletik og svømning.

Sommerkursus for kvinder og mænd 3. maj-28. juli.

Vinterkursus for kvinder og mænd 3. oktober-28. marts.

Skoleplan sendes.
Telefon (04) 42 18 48

Hans Jørgen Nielsen

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri A/S

Jernbanegade 8, Tønder, tlf. 72 15 50

Sønderjyllands Lånekasse

Nørregade 21 . Haderslev . Telefon (04) 52 66 33

Kontortid: kl. 9-12

Alt i kontorudstyr

P. J. Schmidt A/S

Vestergade 14, 6500 Vejens
Telf. (04) 54 12 28

ANDELSBANKEN

Sønderjyske afdelinger

Ladelund Landbrugs og Mælkeriskole

Brørup station

Jyllands Kreditforening

HADERSLEV
TELEFON NR. (04) 52 70 00

MORSØ STØBEGODS

Aktieselskabet
N. A. Christensen & Co.
Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS

A/S Sønderjysk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Selskabs- og udflugtskørsel

Ruteautomobil-Aktieselskabet
for Haderslev Amt og By
Haderslev, tlf. (04) 52 38 55

OVE ARKIL A/S

CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR
HADERSLEV

Grønsejlandets liv
Grønsejlandets sang

møder De i

Jydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

Mød Bankrådgiveren i PRIVATbanken

Sønderjysk Månedsskrifts redaktionsadresse:

H. P. Hanssensvej 9, 6100 Haderslev, tlf. (04) 52 17 37.

Ekspeditionens adresse:

Historisk Samfund for Sønderjylland, Haderslevvej 45, 6200 Abenrå.

Tlf. (04) 62 46 83. Giro 504 26 82.

Redaktørens adresse:

Seminarieadjunkt Jørn Buch, Marielystvej 10, 6100 Haderslev, tlf. (04) 52 33 08.

Viceskoleinsp. Chr. Stenz, Tøndervej 173, 6200 Abenrå, tlf. (04) 62 14 50.

Cand. polit. Inger Bjørn Svensson, H. P. Hanssensvej 9, 6100 Haderslev,

tlf. (04) 52 17 37. (ansvh.)

HØJST ANTIK

v. E. Lund Christiansen
Køb og salg af sønderjyske
antikviteter.

Forretning:

Søndergade 24, 6270 Tønder.

Parkering: Vis a vis Hostrup's Hotel.

Postadresse: DK 6254 Øster Højt.

Telf. (04) 77 51 36.

SØNDERBORG HANDELSKOLE

Handelsgymnasium – Handelshøjskole-
afdeling

Sdr. Landevej 30 – Tlf. (04) 42 55 25

*Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn*

Værksted for arkæologi og kulturhistorie

Studier af sønderjyske fortidsminder – Aktiv deltagelse i udgravninger – Indsamling af folkeminder – Medvirken i udstillingsarbejde.

Arbejdet ledes af mag. art. Birgitte Wistoft.

Lange kursus: 2 måneder januar–februar, 3 måneder marts–maj, 5 måneder januar–maj.

Korte kursus juni–november.

Løgumkloster Højskole, 6240 Løgumkloster

Tlf. (04) 74 40 40, kontor mandag–fredag kl. 10.30–13.00

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

GRAM
KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM ½ • VOJENS

DANEBOG HØJSKOLE – ALS

4 ell. 8 måneders kursus fra september

4 måneders kursus fra januar

Tlf. (04) 46 41 12

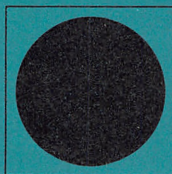
Mogens Hemmingsen

**Vi skaffer
penge
til huse.**

Kreditforeningen Danmark

Storegade 31¹, Postbox 103,
6200 Abenrå. Tlf. (04) 62 74 00.

Sparekassen

Sydjylland